

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

UC-NRLF

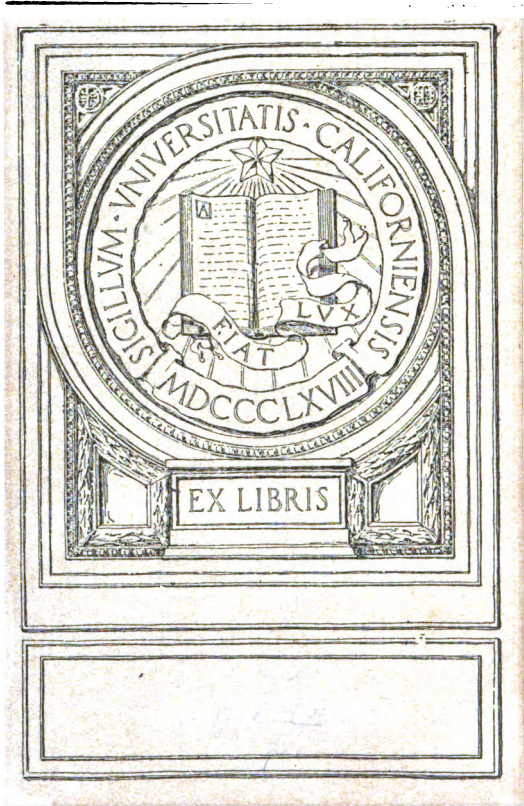
ЅВ 126 576

95 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 95

ПОД
СТАРИМ КРОВОВИМА

приповетке
К. Ш. Ђалскога

95 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 95

ПОД СТАРИМ КРОВОВИМА

ПРИПОВЕТКЕ

К. Ш. ЂАЛСКОГА

БЕОГРАД

НОВА ШТАМПАРИЈА — ДАВИДОВИЋ

1905.

PRESERVATION
COPY ADDED
ORIGINAL TO BE
RETAINED

FEB 22 1977

TO THE
LIBRARY

PGI
D-4 PG

СА Д Р Ж А Ј

	СТРАНА
1. Ilustrissimus Battorych	1
2. На Бадњак	38
3. Племенпташи и племићи	64
4. Млин код цесте	106
5. Perillustris ac generosus Cintek	147
6. Идила старога лета	207
7. Старци	261

ILLUSTRISSIMUS BATTORYCH

I

Недалеко од мога дома био стар — да тако рекнем — изнемогао двор, онакав дрвени, у каковим су пређи наши толи дивном устрајности живјели за своју од свих страна мучену Хрватску, и чекали сваки час смрт: „pro Deo et patria“.¹

Од њекада — још дјететом — волио сам залазити у тај забитни кут, под стари тај кров или — како га гиздаво називаху стољетна писма: — *curia nobilitaris Bresovyntza*.² А и бијаше у свем нешто необично. Кано сакрита од свијета, у узахну јарку, међу доста висоцим бреговима, стајала је црна дрвена кућа, а тамној јој прилици толи је пристајала густа ду-

¹ За Бога и домовину.

² Племићски двор Брезовица.

брава дуговјечних дубова, што се је одмах за њом ширила у брегове, подавајући јој у један мах и њешто од идиле и њешто од оних давних прича, које смо за младих дана толи радо слушали. Тик самога дворца била је дрвена ниска црквица, посвећена светоме Крижу, а умах нешто даље стерао се врт, онакав велики врт наших баба с уским путељцима, огромним липама, високим воћкама, а у средини с густим граберјем, према укусу осамнаестога века прирезаним; затим непрегледно двориште с многим другим зградама сламом покритима, које су све на окупу неуредно стајале и биле одијељене од кућице за кухињу, од свих једино зидане. Све је то подавало вјерну слику њекадашњег живота, све је то остало из давних времена. Кад се још споменем оних тмурних, црвоточних стијена старе курије, сивога јој дрвенога крова, тамних соба с неравним истрошеним подом, црних свинутих већ тремова, па к тому још поцрњелих од старости портрета непамћено дуго већ покојних људи, насликаних у одорах прадавнога, необичнога већ кроја, — тад схваћам ону заману отајственост, којом би ме увијек савладала стародревна Брезовица. Усред свега тога, — гдје ми се свагдје појављивала прошлост и све одисало њеним тајанственим дахом, а трептиле сјене живота, већ и на гробљу заборављена, — било ми је сваки пут, као да сам зашао у какав далеки, јур бајовни свијет

и као да сам приступио не више к дједовом, већ прадједовом, пак ми је с тога на срдцу било увијек њекако чудновато, несигурно, нејасно, дапаче и тјескобно, — али и неисказано угодно.

Тој је старој кући био господар старац Корнел Баторић, умировљени велики жупанчке жупаније, муж преко седамдесет година, али чврсте вањштине и мало не лијеп старина. Лице сасвим обријано било му је пуно и румено, док му је главу покривала још густа, бијела коса. Фине црте лица одавале су отмен израз, а уз то доброћудан и благ. И одијело му бијаше увијек елегантно и бирано, дакако кроја тридесетих година; кошуље је сваки дан мијењао, а и сваки се дан сâм бријао.

Ако нас је и по доби много година дијелило, а назори се наши разилазили дијаметрално мал не у свем, ипак смо били не само добри сусједи, него дапаче и искрени пријатељи. Читаве дане, читаве вечери, дуго у ноћ уз слабо свјетло старомодне лампе модератерке нас би два просједели вријеме за стољетним масивним столом, увијек уз пун врч вина. Он би приповиједао о давним згодама, о давним мислима и давним часовима, отварајући рек' би гробове, сав зачаран успоменама и идеалима прошлости; — ја бих пак мирно слушао под дојмом тих старих мисли, старих згода и старих прича, које су толи

складно и повјерљиво ромониле у сивој тами брезовичких соба, међу тим сабласним сје-нама, међу безданима, црним кутовима и онима горе на зиду — јунацима својима.

Незабораван ми је дојам првога нашега састанка, кад сам свршио науке, те се након вишегодишњега одсућа повратио кући својој. Бијаше већ у зиму. Вани било тмурно, право зимско поподне, сав крај завијен у бијело рухо, тек се помало истицало голо дрвеће, дижући у зрак своје црне свржи, над којима полијетаху уз тужно грактање озбиљне вране и лакоумне свраке. Над свим тим повлачиле се густе млијечне магле, а ситни снијег сипио је лагано, без гласа, непрестанце у тај тихи, тихи зимски мир, и толико тужан и толико чаробно величанствен у својој тајанственој глухоћи и далекој самоћи. Гледајући кроз прозор свога дома у дивни тај крај, — осјетих жељу, да видим Баторића и његову Брезовицу.

Кад сам дошао онамо, и преко уска ходника и климавих стуба ступио у благовао-ницу, оли како ми Загорци волимо казати, „у полачу“, нађем ондје читаво друштво. У Баторића се састали по обичају опет сусједи и пријатељи. Био туј домаћи жупник Јанко Ерцигоња, уједно вицеарциђакон; био Ђука Паштровић de Lomna et Gvešće, властелин каменички, затим Шкендер Радичевић de Gla-

моћ, „consiliarius regius“,¹ и властелин у Радакову, надаље Штефица пл. Петровић, жупанијски судач и властелин брдовачки, напoкoн Ласко пл. Кунтек de St. Pál, њекад „honorarius jurator“,² а сада опћински биљежник; све саме сиједе главе, удовци, све такови који морају тражити највише својих симпатија и успомена на гробљу.

Шум гласне забаве њихове чуо сам већ на ходнику. И заиста су сједјели око дугога, добро ми познатог стола, пренапуњена врчевима, боцама и чашама, у којих се прелијева румен нашега загорскога вина, што но толи лако претвара жалост у радост. И бијаху весели. У први ме час не припознаше. Ну брзо се досјети старац Баторић, те скочив као младих заори: — „Per amorem Dei,³ јеси ли ти? — Revera⁴, гле, гле ти њега, како је порастао! Живио, то је лијепо, што ниси заборавио на ме!“ И Баторић ме огрли, а у старим упалим му очима синуше двије сузе радоснице.

Забава не буде прекинута. У брзо им исприповиједам своје згоде и намјере, и прикупим се обичајним начином у друштво. Столаравнатељ — био то у Брезовици кано „regretius“⁵ жупник Ерцигоња — поздрави ме

¹ Краљевски саветник.

² Судија.

³ За љубав Божју.

⁴ Збиља.

⁵ Сталан.

говором и чашицом вина, а уз то ми даде другарицу. Заредале затим и друге здравице, говорили се говори и не би дуго, старци зачели:

„Никај није лепшега нити веселешега
Нег' с пријатељи, који су весели,
Застат' се...“ —

Старинска песма са својим бескрајно дугим акордима разлијегала се чудним шумом старачких гласова по тамним собама стародавне курије, одбијајући се о црне трамове сводова, а одавне се губила у сиву вечер, док није замрла његдје вани у пољу, или у шуми међу стољетним хрстовима.

Сврнуше кô обично и ријеч на политику. Жупник и судац Петровић били су народњаци, а они други — такођер добри Хрвати — бранили су стару конституцију, „*et sacram coronam regni Hungariae*“.¹

Можете мислити, да је у час било много буке и вике, и оне доброћудне правде, које увијек има у таквих приликах у наших људи. Баторић, који би за сличних пригода редовно с дневне политике сашао на хвалу старих дана, а одатле па дједове своје, — и сада завикне:

— Ах шта ћете ви, нови патриоти и илирци; гледајте га горе на зиду, ено му слике: мој дјед *Mathaeus, banalis officii protonotarius*.² Кад су дошли краљевски комесари, те од варме-

¹ И свету круну краљевства угарскога.

² Пређашњи бански бележник.

ђије захтијевали порез и новаке, извукао је он у конгрегацији сабљу, и заорио комесарима у брк: „Још једном ријечи захтијевајте штогођ, па ћемо вас кô скотове сасјећи. А сада изволите из дворане.“ — „Ја сам заступник краљеве особе“, одврати комесар. — „Макар и Божје, нека њ. посвећено апоштолско величанство сазове сабор краљевине, за вармеђије није никога бриге. Реците то вашим гегачима у Бечу.“ И комесар оде без дозвољена пореза и новака, а дјед је то догласио свим вармеђијама, те се све у читавој Угарској и Хрватској за њим повело. Било је додуше ексекуција, па и дјед је добио читаву кумпанију у Брезовицу; сви су много претријели, али *fine finaliter*¹ краљ је ипак морао сабор сазвати и од њега захтијевати порез и новаке. Послије дапаче именовали су дједа „*pro consiliario regio et supremo comite.*“² Да — то је била конститиција, то су били људи; а данас?

И Баторић не доврши; запео је оком о портрет дједа Матеја, који је још на слици показивао строге црте на широку лицу, са завинутим поносним носом изнад узвинутих кратких брчића, какове су наши људи носили у јозефинско доба у знак патриотизма. Баторић га гледаше с највећим заносом, и док је

¹ На крај кајева.

² Краљевским саветником и великим жупаном.

говорио, малене се његове очице сјајем својим повећавале, његов се ситни, од старости мал не пискутљиви гласић уздисао до благозвучности, а ми смо га сви тихо слушали.

Чим се поњешто умирио, сегне за лулом, па и ми запушисмо. Ја — на несрећу — запалих модерну ушманку, а Баторић од свога домаћега духана, што га је неког прије „апо 48“¹ садио на домаћој својој земљи, те га је на неизречену радост своју умио неколико центи сакрити од финансица. Модри дим моје американке дизао се лагано кô прозирна маглица љетна, и рек' би сакривао се од тмаста облака, што је злобно сукљао из Баторићево мађарске сребром оковане луле, напунивши димом све древне собе. Знали смо већ, да Баторић иза првих димова не воли говорити, па смо с тога сједјели шутећи. Тек пошто се јур четврти пут изгубио у непрозирном (и толи сумњиве боје) диму своје луле, те се за који час помолило румено му лице, кано луна иза ноћних облака, — прекине шутњу consiliarius Радичевић, псујући аустријски — иликакоон рече „крањски“ — монопол, и садање цигаре. — „Па кад помислим, како смо добре цигаре имали прије знаш, illustrissime, — окрене се к Баторићу — per exemplum² оне, што их је приређивао вицебан Адам Раух у Лужници; — да, да — кад се тога сјетиш,

¹ Година 1848.

² На пример.

још ти се и сада у носу причини, да ћутиш онај угодни мирис, — праве делиције, како се дијачки (латински) вели; — а.... ти Крањци, одкад их је сам в... донио у Хрватску, све су нам узели. Ах — што ви, младићи, знате, што је добро!“

Ова експекторација *consiliarius*-ова била је вода на Баторићев млин. Та колико тога није допуштао новому времену; а како би био могао тек схватити, да му може држава бранити сађење духана на његову земљишту, крвљу дједова стечену? Па онда да је бар тај крањски духан чему? Али шта и та моја упманка, ма да и није из царске трафике, и она не ваља колико Баторићев духан! Чим би се само из далека колобарих њена дима приближио племенитом носу Баторићеву, умах би се достојанствено и с највећим прекором сакрио у још тмастији, још непрозирнији облак дима своје луле. Та и како и не би! Генеалогичка моје хаванке престаје у адреси Хамбург, а духан Баторићев, — свети се име Божје, — имаде цијелу историју, и кроз сто и педесет година биљежи му се частни род у обитељској кроници Брезовице, — *recte* у регистрима и коледарским биљешкама дворскога.

— Ти мислиш — почне Баторић, — јер си ју добио из Хамбурга, да је та твоја цигара епигонка оне прве биљке, којом су Индијанци први пут потврдили мир. Да, јемство ти је једина адреса; то је хипотеза,

као што и у Жидова, који се зове Kohn, па се држи потомком Ароновим. Ја пак знам за цијело, тко сам и одакле сам; тако и знадем за свој духан, ревера знадем, да је anno domini¹ тисућу седам сто и прве мој прадјед Дионис, враћајући се као млад човјек из турских бојева, што их је под Еугеном пробавио, донио сјеме тога духана из јужне Угарске. Добио га је на поклон од колонела и supremus-а барона Киша, који га је опет добио од Јусуф-паше, команданта биоградскога. Колико туј љета, колико кољена, per anioem Dei —; а ја од тога духана данас дне 19. децембра 18.. пушим! Мој млади amice², ти ћеш се можда смијати, али веруј ми, није то смијешно!

Ја се нисам смијао, нити ми се Баторић у тај час под дрвеним тим кровом причинио смијешним. У тај трен кô да сам осјетио њежност нити, што но спаја кроз вијекове давне пређе с касним потомцима.

С хисторије брезовачкога духана, с панегирика Раухових цигара прешли старци спомињати старе дане. Најпре су лагодно и мирно натуцали о свем и свачем, један за другим непрекидно почињајући: „Знате ли још, како је оно покојни magnificus...“; или: „Сјећа ли се још који од вас дједа покојнога грофа Јурице?“ или: „Ах, нема, не, више такове

¹ Године господње (од Христова рођења).

² Пријатељу!

главе, као што је био покојни фишкал Н.; његове алегације, његови апелати; тридесет би година знао отезати једну правду...“ Или опет: „Шта знате ви, садашњи млади људи, како се живи. Кад се сјетим, да нас је тисућ младих јурата у Пожуну било...“; или: „Био сам тада као јурат *apud personalem regium* — ој — каквих је тада било лијепих жена; тога сада више нема!...“ — И тако су настављали, док нису уздигнутим и јачим гласом, а с правим ентузијазмом узели славити и хвалити ону прошлу добу своје младости и отаца својих, напокон се и наздравило чашом вина оним добрим, старим временима, а Баторић је латинским говором славио сјај, племенштину и поштење негдашње господе хрватске.

Пала је већ и тама, али нитко не мисли на свијеће; — у тамним собама дозивљу се далеко минули дани и давни покојници. Тек кроз пукотине огромне, старе пећи плази фантастично вијугајући се нешто свјетла, и пада, без сјене у танким потезима у ту црну таму, међу ове и без ноћи поцрњеле трагове других времена, с којих и зрак дворане кано да одише њеним сабласним дахом. И сред ове густе и црне тмине не видиш Баторића, већ чујеш само занесене му ријечи, посвећене прошлим данима. Ах, — како му је било старо срце у тај трен пуно млађахна жара, како му је глас све титрао с превелика чувства; — ја сам се дивео тој старој корјеници хрватској!

Кад нам је слуга донио свијеће, било је јур касно, а Баторић се зачео баш жестити на ново доба. Сад му је глас био храпав, а подвинути, прави хрватски нос презирно му се ширио. Код вечере је грдио већ гласно, те мало не викао: — „Тај ваш напредак, култура, цивилизација, либерализам, да, далеко нас доведе! Ал' дакако ми стари — ђако оно кажу — да, Вербецијанци — ми спадамо у ропотарницу, отурио нас свијет! Па што сте бољега учинили? У моје доба имао је сваки мој кмет четири до шест волова, сад нема цијело село толико; били смо имућни, сада смо сиромаси. Тада си у Хрватској једино кано Хрват могао живјети, и сваки се туђинац отимао да га признаду Хрватом. Али откада је онај — да му Бог гријехе опрости — Лујчек Гај измислио Илирце, одтада гријешеш, ако хоћеш да будеш Хрват, од тада те свакојаки Мосеси, Бергери и Теодоровићи хоће да упуте, да ниси Хрват, да то није твоја хрватска земља, твоја хрватска краљевина. Све је на горе кренуло! Аристократија погиба, — међутим ја је не жалим, ви знате, да сам слободоуман; — ми племићи осиромашисмо, грађани исто тако, а сељаштво? — Подигосте тобож сељака, а какав је? Јадан, одеран и гладан, грдно га изгубало то ново вријеме. Под господом је био богат, а сада под докторима „*universi juris*“, својом дјецом... Та ти, *amice* Штефица, знадеш најбоље!

Ова јеремијада међутим није могла у друштву распршити весеља. Наш столаравнатељ брзо се досјетио којој шаљивој здравици, а и сâм Баторић није био онаки чангрижљив старчић, који би дуго остао у злим ријечима; па кад је Ерцигоња наздравио: „Бог поживи све оно што у потаји љубимо“ — те се с њим куцнуо, старац се опет одобровољио. Напокон би наздрављено „за добре лаке ноћи“, кадно на старој ури — од оних високих енглеских — одбије једанаест сати. Старци се разишли; једини Баторић и ја остамо. Баш је зачео многим безбројним ријечима приповиједати о својим дједовима, кад се вани уздигла силна мећава. Зимски сјевер звиждао и урликао, те се ломио чудно и злобно на високом крову старе курије, тресући и зидовима њезиним и прозорима. У такој се зимској ноћи даде толи угодно крај топле пећи наклапати. Ми нисмо пазили на сат, већ смо свеудиљ измјенице говорили и слушали. Одбила и пол дванаеста, свијеће догорјеле, вина нестало, а ми још нисмо мислили на сан. Баторић је пако лупио ногом о под — то је у старих курија мјесто звона европске куће — и за час се дотура стари слуга Иван, тарући очи, и Бог зна зашто кољена.

— Што заповиједа њихово господство? упита Баторића.

— Донеси вина, — па гле, и друге свијеће. — Дај, чекај, стари Ванко. Amise, је л’,

ти си гладан? Ја би ревега њешто загризао. Знаш што, Ванко, донеси нам вена, хладне печенке, шунке и сира међумурца. Дај само хитро, стари поспанче! —

И тако ми по други пут вечерали; Баторић управо славно за своје године. Казало уре све се више примицало дванаестој бројци, а Баторић, пошто је испио пуну чашу вина и напунио лулу, почео приповиједати о старом грофу Матији Кеглевићу, своме куму и врло учену мужу, а вјешту алкимисти!

Одбила и дванаеста. У старим куријама не можеш се у таки час никако отети некој зимњој струји по свем тијелу, те се нехотице огледаш плахо за собом. И ја погледам најприје у тамне кутове собе, затим хитро и само мимогред на полуотворена врата у непрозирну тмину осталих соба, напокон на портрете, којим као да су се мицале мале, строге очице. Нехотице промрмљах рефрен познате Bürger-ове баладе. И једва се звук старе уре изгубио по собама, кад наједном страхан звиждук заурла собом, свијеће погаси, те портретима тресне о зидове. — Баторић престаде причати о своме куму, те промуца само: „Malum omen“¹; а и ја заборавих рефрен баладе. Послије се дакако сјетих, да Баторић с принципа — други тврђаху са сујеверја — није већ двадесет и

¹ Рђав знак.

пет година ништа поправљао, и да Ванко само крадомице може полупане прозоре приморцем давати на поправак; — а бани је сјевор управо славио славље, па је ваљда нашао улаз кроз које разбито стакло. — То нам поквари ноћ, те одосмо спавати.

II

Корнел пл. Баторић, — или како је било на његовој литографији (био је насликан у модрој, златом извезеној сурки): *Cornelius Battorych alias Miloshich de Nehaj et Livno, perpetuus in Bresovitza. S. C. A. R. majestatis consiliarius, eques auratus et incltyi comitatus.... ensis supremus comes etc. etc.* — родио се под конач осамнаестог стољећа у Брезовици, од оца Вука, бившега вицебана и загребачкога великога жупана, и матере Леоноре рођ. *Virány de Tamasin et Ráczfállu*, кћери веома угледне мађарске обитељи у Бачкој. Баторићи спадаху у ред најстаријих хрватских обитељи. Млађа грана њихова била је већ пред сто и педесет година уздигнута на част грофовску, промијенивши се у *comites Brezoczy de Batorić*; старија пак грана вољела је остати у редовима нижега племства, заузимајући тако у „ужој“ домовини много одличније мјесто. Старином су Баторићи били

из даљних страна, те су вукли своју лозу тобоже од гласовитога и моћнога њеког племена Дидића. Бијаху тамо насљедни жупани у Хлијевну и Гацком. Кад је пропала босанска држава, прибјегосе у горње стране, гдје су од хрватско-угарскога краља добили добара у тадашњој нинској и крбавској жупанији, те су били знаменити код цетинскога избора. Али баш кô да им то није донијело среће. Тим бо избором бише широм отворена врата њемачким војскама у Хрватску. Заповједници тих чета све су више били него јунаци. За прве навале Турака нису можда само леђа окренули, па обрану Баторићима самим препустили, него су Баториће најприје тобоже с војних и обранбених разлога из њихових градова отјерали, а онда саме градове продали Турцима. Што не могаше продати Турцима, продадоше Млечанима. Баторићи или, како се тада још називаху, Милошићи бадава су поради тога подизали правде и тужбе пред сабором и краљем; — добра и чврсти градови бијаху у рукама непријатеља, а Баторићи и Хрватска започеше у хисторији својој тужни одсјек вјечних „gravamina“¹.

Док се опет подигла јуначка обитељ, требало је прије да тројица њезиних синова падну у боју с Турчином и с мађарско-ердељским краљем; па тако је четврти добио краљевску

¹ Притужбе.

донацију у крижевачкој жупанији. Овдје се домогоше Баторићи у кратко вријеме угледа и моћи, особито по женидби с последњом кћери из мађарске обитељи Батора, те се отада и почеше називати Баторићи. Али ни овдје не бијаху дуго у миру. Турци су наскоро заузели јужни дио крижевачке жупаније, па су тако и тамошњи Баторићеви посједи пропали. Што им је преостало у сјеверним странама, то њемачки официри једнога дана посједоше; Баториће наине отјераше, а мјесто њих населише влашке бјегунице. И опет биле узалуд све представке, узалуд сви чланци хрватских сталижа проти тих отимачина, јер је градачка комора одобрила поступак својих генерала, а градачка је комора више вриједила од хрватскога сабора. На срећу за Баториће изумрла је тада обитељ Брезовића у Загорју, па пошто су јој били рођаци, то им је краљ за њихове неоториве заслуге подијелио Брезовицу. Тако дођоше у Загорје. Од то доба испуњају многи лист у повијести горњих трију жупанија хрватских. Свака рестаурација, било вармеђијска било краљевинска, почастила би их којим избором, записници конгрегација пуни су њихових говора. Дугим низом многих генерација давали су Хрватској и Угарској и поджупана и великих жупана, и асесорâ и протопотарâ, дапаче и бискупâ и генералâ. На тај дуги ред достојанственика радо се обазирао наш Баторић, па је можда управо

ради тога тим рађе уз његдашње уредбе. Отац му је био напредњак, енциклопедиста, републиканац и Бог зна што још све; те се међу обитељским списима чувао један његов саставак под насловом: „Пасквил некојега вреднога Француза ван дан и растепен лета 1794“, који је почињао овако:

„Закај ишли би Хрвати прот Французу
војувати....“

Боље би се з њим сложити, пак по всех
скуп вудрити....“

Тај дакле слободоумњак (што га у осталом није пријечило, те је мало затим примио подбанску част) одлучио је и сина свога према својим назорима одгајити. Дао га је доиста по тадашњем обичају у Угарску, у школе пијариста, али свагдје би му посебице узео још и учитеља за француски и њемачки језик. Корнел је учио добро и марљиво, тихо и мирно. И свршио је философију млади Корнел, а да није пао ни у један вртлог бурних сањарија, претјераних мисли или младеначких лудорија. Као да је имао само један циљ, а тај бијаше, да би на концу године у класификацији читао своје име међу првими. Стари Вук био стога готово несретан. Одбијао би ту „рибју крв“ на мајку; али напокон, кад је Корнел чак као јуриста доносио кући све љепша и љепша „testimonija“ и уз то увијек био први „eminens“, тад би се и отац који пут смирио

и промрмљао: „Па ипак ће бити још нешто од тога теоца“. Волио би био дакако, кад би читао у „Efemerides Posonienses“¹, да су му Корнела ухватили у каквој уроти à la carbonari, или барем код каква изгреда проти Метерниховим комесарима, „да се тако дједа свога учини вриједним“ —; ну мјесто тога је читао, да му је син у Пешти сјајно овршио цензуру, и како га хвале новине с познавања corpus juris-а, елегантне елоквенције и с духовитих израза. Јавише новине још и то, да је потканцелар Бедековић био тако усхићен, те га је „coram publico“ пољубио у чело, а краљевски га персонал умах узео за свога јурата. То је старца Вука измирило, те се није више тужио на „рибју крв“ свога јединца.

По смрти очевој, која се мало за тим згодила, врати се Корнел кући и започне своју каријеру у домовини као жупанијски одвјетник. У тој се служби достане скоро особита гласа са своје вјештине и знања. Исто се тако одликовао на политичком пољу. Особито се изтакнуо као говорник. Код инсталације бана, која је била управо тај пар, изабра га краљевинска депутација за главнога говорника, премда му је било једва којих двадесет и пет година. На државни сабор у Пожун ишао је као заступник удове грофице Розгон, па и туј би усред оних бурних сједница ипак свраћао позорност на се својим стварним примедбама.

У то га позову у краљевску канцеларију за перовођу. Од тога часа разгласило му се име по свим странама свете круне краља Стјепана и савезних краљевина. Један од првих тадањих правника угарских назвао га је: „*interpres juris hungarici*“¹; а кад се у сабору расправљало питање урбарско, те је он — по оцу већ склон либералнијим назорима — устао за побољшање стања кметскога и одлучно радио око редакције оних чланака из тридесетих година, — тад му је њеки непознати пјесник посветио дугу оду, у којој га зове: „*Lumen duarum patriarum, Illyriae filius, adoptivus Panponiae*“.²

Тако бијаше непрестанце забављен пословима јавним, који га сасвим заокупише и које би увијек вршио на свеопће задовољство. У канцеларији дворској завољеше га тако, да га нису пустили, кад га је његова домаћа жупанија изабрала за поджупана. Да би га задржали, подијелише му у замјену наслов краљевскога савјетника. Њеколико година касније би именован великим жупаномчке жупаније, те се том приликом стално поврати у Хрватску, оставши дакако и у новом свом звању у непрекидном савезу с одлучним круговима у Бечу и Пожуну, гдје би још увијек у свим знатнијим питањима чекали на његову

¹ Тумач права угарскога.

² Луча двеју отаџбина, син Илирије, посинак Паноније.

ријеч и на његов савјет. Међутим се почело све јачим шумом јављати ново вријеме. Како је Баторић био мирне и обзирне ћуди, он је и у Хрватској и Угарској могао остати. И тако су се баш у Угарској поуздавале у њ све странке. Двор га је високо цијенио, знајући му лојалност, узвишену над сваку сумњу; с либералцима је био једних назора, а с конзервативцима се слагао не одобравајући прежестоке навале либералаца на тадање прилике. На то га је силило већ његово одлично мјесто, које је, не дâ се тајити — и либералније и енергичније значајеве од Баторића могло још увијек укротити.

Другачије бијаше у Хрватској. Нови покрет имао је овдје посве другу сврху и друге облике. Док се у Угарској напредна странка барем из почетка борила с бечком камарилом скроз на историјском темељу и тек бранила историјским развитком уздржану и оправдану самосталност Угарске од бечке управе, — у Хрватској су нови људи баш тај историјски темељ све више и више напуштали и стављали циљеве досадашњему развитку скроз туђе, који нису били ни у каквоу историјском савезу с Хрватском. Док је пробуђена народна свијест била у границама, прошлошћу одређеним, Баторић је такођер крјепко стајао уз тај покрет. Та кано млад човјек живио је у доба бискупа Врховца. Уз Кушевића и Ожеговића и он је знанственом радњом на ла-

тинском језику сузбијао лудости мађарских називи учењака, кад су нијекали политичку осебујност краљевине Хрватске. Дапаче и усред Угарске, гдје је највише боравио, он је сваком приликом бранио уз: „*jura municipalia*“ такођер краљевину Хрватску, кано посестриму Угарске, а злогласнога вировитичкога поджупана Ивана Салопека јавно је у кући великаша назвао Ефијалтом своје домовине. Исто је тако пријатно пратио развитак пробуђене народне свијести, премда му бијаше у многоме неразумљиво читаво то напрезање и настојање младих људи, њему, који бјеше сав угрезао у литературу латинских класика и само се припадом занимао класичном књижевношћу Нијемаца, Француза и Талијана. Осим тога био је човјек старији, а и велик достојанственик, па га је све то пријечило, да се свим жаром прикупи у онај поетични круг наших првака, који је сав поезијом, а ничим другим одисао и живио. Кад се тако тај покрет завио у облаке Илиризма, кад га је, ма и преко његове воље, умјела за се употребити бечка управа, тад је Баторић, тај слављени јуриста, не могавши схватити, како би се могло, стољетним дипломама, чланцима и уговорима признато, хрватско име замијенити илирским, — којим су по његову знању доселе домаћу краљевину називали само фратри у својим кроникама, — тад је Баторић, како рекох, био ближи са својим назорима Алек-

сандру Драшковићу, него ли Јанку Драшковићу.

Тако постојаху опријеке и у Угарској и у Хрватској све оштрије. Од узбуђених валова ето ти буре. У таково вријеме могу се уздржати и даље попети само одлучни значаји. Баторић се наскоро увјери о том. Послаше га на истрагу проти „Илираца“ уску жупанију. Он је то схватио као грађанску парницу; па се је држао строго објективнога права. Ну то се није свиђало Мађарима и пријатељима њиховим, који су мислили, да ће барем десет Илираца видјети на вјешалима. А и Илирци се оборише на њ, што их зове на суд ради чина скроз патриотичних, и за „пробуђене народне свијести потребитих“.

Мађари га обиједише са слабоће, паче га осумњичише са шуровања с Илирцима и с камарилом; Илирци опет мишљаху да је слуга Мађара, јер су знали, да је особни пријатељ Александра грофа Драшковића и Јосифа Бриглевића. То бијаше доста, да се мјесто Баторићево уздрма. Па збиља, — чим се на обзорју покаже бљесак и стријеле, Баторић је већ пао, Одринуло га цово вријеме.

III

Без срце и раздражености — барем је тако мислио — остави Баторић поприште јавнога живота, те се настани у Брезовици, за

цијело мислећи на цара Диоклецијана и његов купус. Настојао је достићи своје узроке у римском свијету, и баш се углубио у мудре изреке стојичке школе о правом схватању свијета, тјешо се и својом добом; — ну ипак се сред ладањске самоће брзо у њем појавила жеља, да опет ради. Видећи, да је та жеља немогућа, почео га мучити бол присиљена мира. Био је напосокон предуго у вреви јавнога живота и одвише се привикао да се доимље догађаја око себе и да на се свраћа позорност, а да би могао у један мах све то забравити, и да му се својељубље не би никад јавило. И тако је крај свега свога класицизма за кратко почео осјећати као тешко бреме тај поступак новога времена, којег је толи немило турило у — ропотарницу. А што је још горе било: све оно, што је нови свијет доносио, противило се толико његову увјерењу, проти свему дало би се и колико тога рећи; — а он јадник — нитко га ни не пита, као да баш није више ни на свијету!

Тако започеше за њ тешки дани старости, онај непрекидни пријекор, да си из других времена, оно страхотно пустошење времена, које без прекида обара све, што је из твоје добе, она горка осамљеност! Ова по себи вјечна трагедија старих дана била је за Баторића још страшнија, што је остао баш сâм самцат на широком бијелом свијету. Увијек и сувише забављен јавним пословима од прве своје добе,

није доспио, да помисли на женидбу. За младости вазда би одгађао, само да га не пријечи у настојању око његових циљева, касније пако није било тому прилике. Па и није никад поћутио потребе, — тек сада, кад је одступио, осјети у један трен сву грчину живота без обитељи. К' тому се још јави плементашка савјест. Читав онај дуги низ прослављених мужева имао је завршити он кано послиједњи! — То га је још више бољело.

Тако прођоше многе, многе године. Баторић се повукао као крт у своју Брезовицу. Осим њеколико сусјода није долазио нитко к њему, а нити он кому. Крај свега тога није престао бити љубезан и јовијалан човјек; много пута знао би бити у друштву својих драгих особито весео. Дакако једино у Брезовици. Ој, како ју је љубио! — Свим чувством својим обавио је то гнијездо својих старих и своје. Готово ју је обожавао; сваки трунак, сваки прашак те куће био је за њ светиња. Ништа се није смјело промијенити, ништа се са свога мјеста помаћи. Што га је бриге било, да је штогод нужно требало поправка; он није допуштао новотарија. Та повриједио би био те останке из бољих времена, кад би се помијешали с клинцима или чавлима данашњих дана! У својој љубави према старој курији није опажао, како се све више распада: за то и није могао вјеровати, да би икад било могуће, те би тако стара кућа, што је толико

вијекова пркосила свим бурама и невољама, могла једном пропасти!

— Нису стари Хрвати како год зидали — рече ми једном, кад се осмјелих, те га упозорих на трошно стање курије. — Од када стоји брезовички град, колико је других од камена зиданих дворова пропало, а Брезовица се још држи! Пак да ми се чудиш, кад помислиш, да сам се овдје родио, да ми је туј добра моја мајка умрла; мој отац, дјед, пра-дјед, сви су туј живјели и доживјели! — Сваки кут, сваки трам, свака даска, све је у толи уској свези са свим оним, што ми је најмилије. А напокон је то такову стару биједнику, кô што сам ја, једино сигурно мјесто, гдје може живјети, како му се хоће, а не треба да пази на те више моде и све друге лудорије.

Чим је Баторић бивао старији, тим је рјеђе излазио из Брезовице. Напокон баш никамо, ма ни к најближему сусједу. У тамних соба свога дворца пробавио би највише времена, прекапајући своје латинске књиге, и веселећи се крај тога, што још мал не све цитате из Овида, Хораца и Вергила знаде на памет. Једино у зимско доба често би полазио у лов. Господарство је повјерио сасвим свом слузи, старому Ванку, кому је уједно подао част дворскога кључара.

Дакако у данашње дане не можеш се ни у Брезовици отети сукобом с новим временом. И Баторић се не могаше тому уклонити

на честу и велику срџбу своју. Поуздања и вјере по себи није имао у тај нови свијет, а одијељен сасвим од њега, још је мање могао разумјети његово гибање и полет. Бол, да су сви идеали његова времена порушени и од младих забачени, учини га који пут неправедним, дапаче и неразумним. Особито се показаше посљедице у имовинским стварима. Било је у њега још и у задње вријеме прилично иметка; Брезовица је била од већих бољих добара, осим ње имао је кућу у Загребу и Вараждину. Ал' што бијаше то према његадашњему иметку Баторића! Њекоч осим Брезовице још двије краљевске донације у крижевачкој и загребачкој жупанији, три бискупска предија у Посавини крај Загреба и у Банату, кућу у Загребу, Вараждину и Пожуну, гдје су Баторићи поради сабора имали сталне станове. Још отац Баторићев, који се све у свом либерализму дао с Наполеонском управом на њекакав уговор за добављање жита, изгубио је у том послу много, а Баторића је самога задесио још жешћи ударац. Мјесто господских права, мјесто богатих села, добио је „њекакве“ напире, у које ни он ни сав они свијет није вјеровао, па их продавао по што по то; мјесто бесплатних радника нашао је лијене и к тому осветљиве плаћенике; мјесто слободе од свакога пореза навалише на њ страшне даће; а он се сâм није системом свога господарења нимало проми-

јенио. Све се прилике промијениле, а Баторић је са својим Ванком господарио, рачунао и трошио као и прије. Уза све то настале су и многе размирице са сељацима, који су мислили да су господа изгубила све правце. Баторић пак није разумио нових правних прилика, а што опет није познавао закона. Настадоше безбројне парнице. Баторић, његда слављени Вербецијанац и натуралист, није много марио за нове законе и нове судове, па је све препустио одвјетницима. Ну нови свијет и стари свијет кад се разумију? Баторић би обично изгубио своје парнице уз огромне трошкове. Једна се парница отезала најдуље и трајала још у задње вријеме. Она бијаше последња, а свршила се управо ужасно.

У једној од Баторићевих шума имали су његови поданици уз њеки данак папу. Кад је нестало подаништва, нису више сељаци давали тога данка, али нису престали марву тјерати на пашу у шуму. У кратко дође до правде.

Сељаци не могаху схватити, како би их властелин могао пријечити, да уживају, што су имали још стари њихови. Како би опет били дужни плаћати какав данак властелину, кад су сада краљевски људи, а ничији други, те су господа своје „правце“ изгубила? Баторићу пак бијаше стало да се не вријеђа његово право, заслужено крвљу дједова; ну премда је то Баторићево право било јасно и

очито, правда се ипак отегла — бесконачно отегла. Њемачки судови нагињали сељаштву, а очито право није се ипак дало преокренути; послије ју је покрила прашина злосретних „заостатака“, па тако прође двадесет и пет година. За то вријеме је било увијек међу Баторићем и сељацима сто и сто неприлика, готово свагдањих сукоба. Огорчени били су један и други преко мјере.

Тако буде и задње године.

Били смо једном у лову под конач вељаче (закон тада није још налагао ловостаје). Дан свијетао и јасац, да погоднијега не можеш пожељети за лов. Танки, ситни мраз разастро се пољем, а пси тим лашње тјерали зеца за зецом. Како се увијек, кад је среће, и лашње гађа, наши су лугари имали за нама што и носити. Баторић и ја узнели се оним слатким поносним задовољством, које вазда обузме ловца код добра плијена. Враћајући се послије подне к дому, весело смо корачали, а стари нам је лугар Јанко приповиједао кронику мал не свих ловских згода брезовичких посљедњих педесет година.

У то дођосмо злосретноме лугу. Старац нам Јанко јави да је у њему огромна лисица. Како је у нас лов на лисице особито занимљив и угодан, премда смо били сустали, ипак се подадосмо радосно новој задаћи. Иванча, други лугар Баторићев, одреди ми добро мјесто, баш на раскршћу на малом

вршку. Преда мном сав се распростро далеки ниски луг, сав још успаван. Ипак кано да се будио, па тило и лагодно у њекој прелести таласао у лаворању топла и мирна вјетрића. Брезовина се бјеласкала у свјетлости дуљега дана, све дрвље у шуми трептило, а по који сухи лист, што је још на њем остао, тајновитим је шуштањем падао мирно, без престанка, без тежине, на свјежу земљу, гдје су се по који још задњи останци сијечањскога снијега талили од топлијега уздуха. За час ме је освојио чар дивна призора тихе природе, те сам заборавио на лов. Ну близу мене загракта сврака, а то је сигуран знак свакоме ловцу. Брзо схватим ситуацију, пак се дам на чекање. Пси тамо његђе лајали, али не весело, кô што код зеца, већ љутито. Наишли су на траг. Знао сам, да је код мене. За час збиља провуче се из грмља огромна лисица, а онда одскочи. Ја у тај пар одалнем и она буде моја. „Хоп, хоп!“ заорим гласно и побједно; ну прије него ми остали ловци узмогоше одговорити, зачујем крику и вику. Најпрво разабрах кано да цвили пашче, а за тим и Баторићев глас. Што је то? Пустим мртву лисицу и похитам стазом онамо, одакле је допирала вика. И гле? Усред којих педесет сељака, оборужаних сјекирама, косама и батинама, стајао је Баторић, сав црвен и љут. Псовао и грозио се тој разјареној чети: „Ви тати, ви разбојници, то ћете ви мени платити.

Научит' ћу вас ја, како се Бог моли, — ви тепчета мушка“.

На то заурликаше сељаци и клетвама и псовкама, ругобом, грожњом и смијехом. Скочим брзо до Баторића, да га одведем, јер му се разјарени сељаци све више примицаху. Тада сазнадох умах, како се заметнула свађа. Пред Баторићем је лежао мртав најмилији му пас Нимрод, сасјечен на неколико комада; а међу сељацима видјеле су се кржаве сјекире.

— Чекај, чекај, стари враже, само још једанпут дођи на нашу земљу у лов, све ћемо ти потући, пак и тебе. Зар мислиш да те се бојимо и да може бити не знамо, да је то наша земља? Знамо ми, што је у писму и закону; казала су нам господа у Бечу. Узео вам је пресвијетли краљ ваше правице. Што би нам ти заповиједао; збацио те је краљ с твоје комешке (жупанске) столице; сви смо сада једнаки. Сад смо ми така господа, како год ти. Однеси се одавде, јер ћемо ти иначе одмерити двадсет и пет, како си ти негда нама“. — Руља почела и још горе викати, а Баторић од љутости занијемio. Ја сам га на силу пограбио и одвео. Бијаху то негови негдашњи кметови, којим бијаше неког све и сва.

Кренусмо кући. Баторић кô да је само од невоље ишао за мном. На блиједо му и смркнуто лице слегао се онај посвемашњи мир, којим се увијек заодијева највећа боли љутост човјечјега срдца. Говорио није ништа,

а и ја сам шутио. Тек пред вратима свога двора стане наједном, те се окрене читавим лицем к мени. Хватајући ме и тргајући за рукав почне: — „Ето, дакле, пријатељу, јеси ли видио, каква су тепчета ти твоји мужеки? Да им хоћу криво, не бих *per amorem Christi* ништа рекао; али мислим да не знају по све добро, те немају право? Ходи с Богом, — молим те, — знаду они то добро, ал' јеси ли чуо, гдје веле, да господа немају више правиче? А мој небоги Нимрод! Волио бих изгубити тисућу форинти! — Пак што све мора човјек да поднесе од такова смета? — Ја њихов његдашњи земаљски господин, тако рекавши њихов династ, који сам им вазда био добар, — пак сам то морао чути! Далеко је свијет дошао! Његда, ах не би се то било могло догодити, свијет се бојао, вјеровало у Бога и држао се реда. А данас? Ох, „*gratias tibi, domine*“ (хвала теби, господе), што сам стар и на измаку, пак што ми Бог није ни дјеце дао!“

Тај вечер брзо се растадосмо. Баторић свеудиљ остао смркнуто, а и мене се догађај дојмио веома неугодно. Жао ми је било старца. Напокон се не да тајити, да увјек има неисказаног трагичности у такву случају. Сјутрадан похитам рано већ у Брезовицу, да видим, како је старцу. Ну које чудо! Пред куријом стоји стара парадна кочија с грбовима; кочијаш Штефић обукао модру мађарску ливреју, а исто тако и Ванко.

— Шта је? — упитам сав у чуду.

— Господин иду у Загреб, — одврати ми Ванко с тупом озбиљношћу, спремајући по сједалу огртаче и торбе. У то сиђе низ скалине Баторић у дугој старомодној кабаници с два овратника и црвеном поставом. Док се Ванко журио, да му баци о леђа бунду, изруковасмо се. У то ћу ја: — „А куда, *illustrissime*?“ Одејече ми у њемачком језику: — „Идем у Загреб к свому одвјетнику ради тога несретнога луга; хоћу да једном свему тому учиним крај“. Баторић сједе у кола и запали лулу. Штефић крене коње, Ванко у то скочи на бок, и стара кочија, зибајући се кô барка на води, све ми се више губила испред очију. Четврт вијека није Баторић изашао из Брезовице да путује у град, а ето — гле чуда — сад иде. По том сам тек разабрао, колико га се дојмила јучерашња згода.

За двадесет и четири сата био је опет у Брезовици, и ја добих од њега писамце:

„*Carissime amice!* Дођи к мени, али журно кô ластавица; новинâ пун кош! Твој искрени Баторић с. р.“

Похитам у Брезовицу и нађем Баторића, опојена радошћу. Одвјетник му показао, да је правда за луг код стола седморице добивена, и да ће у травњу бити предаја.

— Знао сам, да ће тако бити. Суд није могао другачије ријешити, „*contra clara verba*

*juris et legis*¹ није могао иначе судити. Давно би то већ било, али несретни они Крањци за-
вукосе *in illo tempore*, — говораше Баторић.
За час ће опет: „— Али, *amice*, *revera*, ја нисам
мислио, Загреб се је „круто“ пољепшао. Кад
сам у Илицу дошао, *kô* да сам био зачаран.
Његда саме дашчаре, а сада право чудо.
Тко би то био њекоч мислио? Ту је било и
у љето блата до глежања, по дану се није
нитко у Илицу усудио. *In illo tempore Placa*
*fuit via prostituta plena cum domibus*².... а
данас? Тако ти се свијет мијења!

Дан по одвјетнику обећане предаје све
се више приближавао. Странке добише већ и
одлуке за рочиште. Сељаци су из прва њешто
рогоборили, сакупљали принеске за пут у Беч.
Послали су и тројицу, четворицу пред цара,
те се грозили, да неће попустити. Ну напokon
се умирише, и све бијаше опет тихо.

У предвечерје уречена дана стигосе из
града судбени вијећник с приставом, котарски
судац Петровић и одвјетници обију странака.
Сви се настанише у Брезовици. „Да не буду
сами“, послао је Баторић по ме и жупника
Ерцигоњу. Пошто се држало, да ће уредовање
бити без икојих потешкоћа, није вијећник од-
редио ништа посебно, те смо сви били посве
безбрижни.

¹ Против јасних одредаба права и закона.

² У оно време била је Илица на злу гласу, пуна кућа...

За вечере поздрави Баторић госте чашом вина и рече, колико би и волио, да су господа другом згодом дошла под сиромашни кров његов, ипак сматра и сада великом срећом и чашћу, што их може код свога стола поздравити, тим више, што су бранитељи божнице правде. А да се „стара шега“ и овај пут задовољи, умоли свога „perpetuus-a“ стола равнатеља, нека се лати посла, те нам каже „кад да пијемо“. И тако започесмо и овај пут: „Бог поживи“. Код пурана донесе стари Ванко на миг Баторићев дрвену посуду, а perpetuus позиваше редом нове госте мјесто домаћина, да пију добродошлицу.

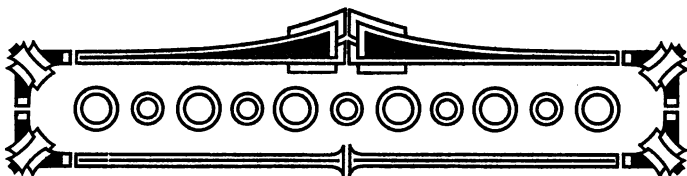
Задња добродошлица у Брезовици...! — Послије добродошлице разиграло се друштво. Заредала здравица за здравицом. И красни спол, и домовина хрватска, и пријатељство наше би наздрављено, па и „мили наш драги народ“. Управо је наш стола равнатељ свршавао свој говор о тој пошљедњој здравици и казао: „Ја дакле, славно друштво, све ово што рекох, спајам у једну изреку, па кличем: Нека живи, нека расте, нека се развија мили наш народ. Пијући у то име пуну чашу вина, предајем ју мужу, који је увијек љубио наш народ и којега ће народ у све вијеке славити и хвалити као поборника свога ослобођења. А то је наш високо поштовани господин домаћин.“ — У то погледам случајно на прозор. „За Бога, шта је то?“ — завикнем сав устрашен. Видио сам на-

пољу стају, што је била тик двора, сву у пламену. Сви скочисмо од стола. Ето већ и дворскога, гдје блијед и дрхћући иде равно к Баторићу и јавља: „Њихово господство, ватра је — стаја гори.“ Похрлисмо сви напоље, Баторић за нама. Горућа зграда била јур изгубљена. Како је дувао јак, у прољеће обичан вјетар, за час се запали и сâм двор. А старе те шиндре, старо то дрво, све то било кô уље. И прије него ли могосмо и помислити на обрану, већ је кров плануо на сва четири угла. Људи нигдје; недалеко село кô да је мртво, кô да неће да квари посла паликући. Од онога часа, кад је почела горјети курија, Баторић је стајао непомичан сред дворишта. Ништа није говорио, нити јадиковао, већ је свеудиљ гледао страшни тај приказ, који му је отимао његову милу, за њ свету курију, који га је учинио бескућником. Ватра је већ сукљала кроз трамове у себе и плазила кроз прозоре. Од страшна дима могосмо једва њешто мало изнијети. Кад се за кратко, уз страшан прасак, срушио кров, а ватра се попут ракета уз гадан, црн дим почела у вис дизати и к мирному, звјездовитому небу, тад је Баторић само промуцао: „Без крова, дакле!“ — и мртав пао на хладну земљу. Пукло му срце од велике боли.

Ах — љубио ју је, љубио ту стару своју кућу, то гнијездо рода свога. Нестало ње, нестало и њега!

И пошљедњи Баторић није лежао на одру под својим кровом; биједнику је ново вријеме узело и то. Ну за штолу је ипак добио жупник по старом обичају оседлана коња.

НА БАДЊАК

Био је задњи Бадњак¹, што га с њим спроведох, — за то га и спомињем, премда немам приповиједати никаквих чудесних згода ни занимљивих заплетаја. Но био је то још онакав Бадњак, заносећи на стара времена, кад је тај дан својим обичајима и обредима у један час и величао славу Божју, те изразивао скрушену хвалу вјерника, а и знао тако недужно, једноставно, а ипак тако сигурно развеселити и утјешити смирена срца људска.

Над читавим су крајем висјели од првога јутра густи, више бијели него сиви облаци, од земље пршила млијечна магла, дижући се

¹ Бадњи дан.

у трептајућим пахуљицама, и далеко наоколо застирући сваки дол, сваки кров, сваки грм; тек висове брегова и вршке највишега дрвећа није захваћала. А бијаше цича, гриска зима; сваки корак по отврднулој, смрзлој земљи чуо се горе у собу уз тутањ и јеку, на стаклима се прозора сложио смрзнути уздух у најдивније слике цвијећа, а огромна стара пећ — ма се готово и жарила — једва је могла надјачати студен полутамне собе.

— Данас је Бадњак, — шапнем гледајући на прозор у прекрасни зимски крај, и сјетим се, да мој сусјед *illustrissimus* Баторић, вјеран „обичајем отаца“, на тај дан лови увијек лов, те га већ пожалих у души, што овај пут неће моћи да лови. Та тко би за Бога мислио данас на то, код те магловите смрзлице. — Нисам у мислима довршио изреке, кад зачујем доље ловачки рог, лавез паса и глас мога Баторића.

— Зар господин још спава, — зар је заборадио, што је данас? — Еј, момче, скочи горе и кажи, да смо овдје и да га у лов зовемо, — чуо сам, како гласно говори моме слузи.

Отворим хитро прозор и турим главу кроз окно. Баторић је стајао пред двором у свом сивом ловачком одијелу и у високим огромним чизмама; о боку му висјела драга његова „дуплонка“, руке сложио преко трбуха и туррио их у мошњу од лисичје коже, која је висјела на зеленој узици, пребаченој око врата; имао је такођер уза се огромну ловачку торбу,

кô да се нада Бог зна какову плијену. Уз Баторића стајала читава чета лугара и момака, сви снабђевени старинским неваљалим једноцевкама, из којих ипак наши сељаци гађају с тако непојмљивом сигурности. Од грдне су се студени бранили својим кратким суринама.

Руља паса, све два по два закорлаћена, нестрпљиво је поскакивала, реповима махала и гледајући ловце радосно лајала.

— Добро јутро, *illustrissime!* — јавим се с прозора. — Зар збиља, та по тако незгодну времену?

— Охо, а ти лијенчино нећеш, — прекине ми ријеч у шали старац; — не, тако не смије бити, још, још, кад су ми се измакли Штефица, Лацица, Томица; али ти, ајде ти с нама. Данас је Бадњак, сваки добар кршћанин иде у лов; не би бора ми знао, да је сутра Божић, кад би данас остао код куће.

— Али тко ће по тој магли, мразу; та пси не могу баш ништа за таква дана, а неће ми се узалуд по бреговима ходати.

— Гле ти њега, дијете; — могао бих ти не оцем већ дједом бити, па теби се неће, а ја старац идем! Зар се не би стидио? — Ајде, ти, чекам те овдје! —

Не бијаше, дакле, друге, морадох се прометнути ловцем и поћи с Баторићем.

Како рекох, тако и бјеше. Лов се никако не могаше развити. Псом отупио њух од сту-

дени, по тврдој се смрзнутој земљи такођер није могао оставити траг, па ако би гонићи и наишли случајно на звијере, не могосмо опет ми ловци ништа од магле. Тако прођосмо најбоље мети. И никако не хтједе, да на боље крене. Магле се доиста узеле дизати и мијешати с облацима, али је почео падати снијег, најприје у ситним тврдим зрнима, за тим у великим зраком овамо онамо летећим крпама, док се није густо спустио и за кратак час све прикрио својим чистим бијелим плаштем.

— Ето јури Божић на бијелцу! — ускликне весело Баторић (другда би као прави ловац очајавао с такога снијега, али је данас Бадњак, пак на Божић жели видјети снијега); — баш ми је мило, ма и не добили печенке. Барем ћемо се к полноћки сањкати. Па да, reverse, тужан ли је Божић без снијега!

Снијег у истину падаше тако густо, устрајно и непрекидно, да је било потпуно оправдано надати се санику. Црне груде на пољу све више ишчезавале, већ се ниједан јарак међу слоговима не распознаваше, по пустим се брежуљцима ниски грмови боровице својим црним грањем оштро лучили од јаснога бијелога плашта сњежаног, и причињали се како пјеге на руну старих краљевских маптија. Голо грање дрвећа, по ком су се хватале fine игле иња, сад се све више сагибало под трхом снијега. Зрак, облаци, сва висина, све се гу-

било у сипању снијега; ни од куда се не чује ништа, тек се тужно који пут незграпним грактом јавиле вране и свраке, полијећући ниским кратким летом од једнога поља до другога, или би часомице замнио доље из равнине, од потока и црних вода, чезнутљив крик дивље патке, да се онда одмах расплине у далеком овом миру. Иначе све тихо, укочено, глухо, готово недохитна тишина, у којој су и наши кораци одјекивали, те је гласно под нама шкрипио и цвилио млади снијег. Њешто свечано, величанствено налегло на сав крај, баш као да се приправља, да достојно дочека младога краља небескога!

Око ближње шуме, што се без свакога гибања пред нама ширила, згустио се зрак у фину прозирну копрену, на крају шуме, а на коси бријега дизале се к небу. вите јеле и танки борови, окићени по тамно зеленим хвојама рубовима истом запала снијега, који су се причињали кано да су сачињени од милијуна те милијуна звјездица најчистијега сребра и бисера, а изазвали у гледаоца спомен на оне минуле сретне дане, кад је тако нестрпљиво, тако богобојно очекивао Божић, и његово дрвце и његове дарове!

И ја не могах одољети жељи, да пођем у шуму. Оставим своје мјесто и ловце, пожурих се напријед, те зађем унутра. Кд да сам ступио у вилинске дворе или у коју прекарасну готску цркву. Равна стабла грабова,

букова и младих храстова низаху се у дуге редове танких високих ступова, хлептећи к небесним висинама и у горњим гранама свијајући се у велебан свод; свака гранчица, свака сврж окићена је бијелим снијегом и чини се кано да је од мрамора, те приличи оним дивним уресима старих готских храмова. Све је то у придушену свјетлу зимскога дана тонуло у полутамним сјенама, а ипак свјетлוצало њежним бљеском, који је струјио из бијела снијега, баш кано у цркви у предвечерје, кад на тамним зидовима дршће трак вјечне лучи. Падајући снијег једва продираше овдје до тла, по којем се просуло сухо поцрњело лишће, творећи тако дебео, густ саг.

Наједном би прекинут мир шуме, те зачујем звонак штропот од ударца сјекире. Окре-нем се онамо, одакле је звук допирао и спазим младу сељачку дјевојку, како сијече грану огромне дивне јеле. Љутито поскочих до ње, завикавши на њу: — „Што радиш, за Бога!“

Знао сам, наиме, да је ова шума Баторићу најмилија од свих, особито пако онај насад јела. Сâм за своју потребу не би никад дао ништа одавде добавити.

Дјевојка се претраши тако, да јој је пала сјекира из руку, а за тим узе плакати и молити за прост. Сазнао сам од ње, да је желела за Бадњак начинити код куће луг, а за то јој је требало зелена грања, па пошто није никога имала, који би јој отишао у гору, на-

канила се сама овамо. Мене прође одмах срџба, јер је било у истину премило лијепо дјевојче, али бојао сам се, шта ће Баторић кад ју нађе. Ловци се у то све више примицаху, већ се чуо глас Баторићев, а никако није било згоде да се угнеш. Ето га! — У први је час био разјарен и растужен, ну кад му се дјевојка молила и споменула, да је хтјела славити Божић, разведри му се лице, опрости јој, даде јој одсјечену грану, те обратив се к мени рече: — „Баш ми је жао за ову лијепу јелу; да је барем које друго дрво; али шта ћу, данас је Бадњак, чему да се срдим; — пак, јер жели правити луг по старом обичају, нека јој буде. Гледај, млади амисе, за то је Божић тако драг светак, што имаде радости и за богаташа и за сиромаша. Дакако, треба имати вјере, држати се старих предаја, па ће барем један пут у години бити весеља!“

Изађосмо из шуме, да наставимо лов. Баторић никако не хтијаше да престане. — „Данас и онако нема о подне ручка; што бисмо код куће? Пак морамо наћи за свеце печенке. Какав би то Божић био без дивљачине! И још је нешто. Стари Адам Хржинић сваке године чека на ме у својој клијети на тај дан. Знаде, да сам на Бадњак увијек у лову. И он ме том приликом понуди чашицом вина, желећи да сретно божићујем, а ја му честитам годовно. Тако је већ небројено много година међу нама! Био је он некад мој најбољи

слободњак. Могао сам га у сред ноћи с најзнатнијим писмима свакуд послати без икакве бојазни.“

Било нам је пријећи до два бријега, док се нађосмо пред Хржинићевој клијети, ситном згуреном зградицом без окна, и тек сурово сабијеном од црних, прастарих балвана. Сухоњави сићушни старчић, одјевен трошном катанском сурком и обувен у високе на све стране крпане чижме, ступи пред нас, те раскрите главе поклони се покорно и нагну се читавим горњим тијелом, увукавши уза то њекако трбух у се. Баторића пољуби у руку. На исушену му лицу није се доиста опајала Бог зна која радост, ну ова сељачка лица, преко којих је толико јада, толико биједи прохујало, такова су, да с њих не чита истом ткогод тако лако! Баторић, који је познавао свога човјека, био је до суза ганут. Он је разумио сметеност старога сељака, његово несигурно ступање, више тапање ногу, његове сузне очи!

— Хвала буди Божјој дици, да је ипак њихово господство дошло! Ово зло вријеме плашило ме већ, да их неће бити. Но сад је добро, само да су ме удостојили својим походом. Нека изволите унићи! — И старац пође први до клијети, напињући се дрхтавом руком, да одријеши дрвену кључаницу.

— Дакле, мој стари Адаме, је си ли ми штогод жив? — почне Баторић.

— Хвала буди Богу јединому и светој мајци Божјој Бистричкој, јесам! Шта да се тужим? Стар сам, доста да је овако, како је. Та њихово господство знаду, што је у старости: — од дана до дана сваки је час за нас старце Божја милост!

— За то баш дај овамо „сврабљивца“, да пијемо у твоје здравље; та данас си годовњак! — рече му Баторић, потрептавши га по рамену, те сједе на треноги ниски столчић.

— Ево, ево, све сам већ приправио; дала ми баба да понесем са собом и њешто сира, лука и јаја, — е што ћемо, кад је данас толики пост, па тако не могу господу нудити месом.

— Тко би данас меса, мој Адаме!

Адам међутим смјести на преваљену празну бачву круха, соли и сира, а вина повуче из лагва на цијев из тиквице, да га онда саспе у врчић, тако звани „сврабљивац“, и најприје понуди Баторића. Послије њега дођем ја на ред, а тада сви остали ловци. Себи напуни најпослије, те наклонивши се пред Баторићем приклоном кољена принесе врчић к устима, уза то се наслађујући тако, да је послије непрекидно уснице језиком облизивао.

Баторић међутим пошаље ловце у оближње грмовље, јер је Адам рекао да је тамо зец, велик као вук; ми пак остасмо још њеко вријеме у клијети. Стари се Адам за то вријеме тако развеселио, да је наздравио и Свето

Тројство и младога краља и божанску „ма-мицу“.

Кад се из дола јавила пушка, те за час дојурио момак у истину са зецом у руци, остависмо клијет и пођосмо према дому.

Кратки се зимски дан све више свраћао за брегове, у мрачни зрак све јаче и јаче продирао сива вечер, снијег је престао падати, но за то задухао оштар вјетар, бријући гриско и болно од брегова у пусте, тамне долове. Са дрвећа и кровова сипао нам се у лице снијег, који је био на њима наслаган. По небу се тјерали и комешали облаци и магле, час се тргајући, час на крилима журнога сјевера хитро брочећи онамо за горе. Из висина облачних чуо сам шум летећега јата дивљих гусака, кано да пролази бујица жестоке воде, а за тим се још неколико часака проносило зраком брбљиво им гакање. На истоку над горама жутјели се облаци мједеном бојом, као да се натапљују у ражареној какој салитој кови, а горе, у средини неба, растргали се, те кроз уску модро залиту пукотину закријесила ситна звијезда, својим трептавим златним траком допирући до нас, као да наговјешћује близину светога часа.

— Бит ће мјесечине, чујеш ли, — поче Баторић након дуље шутње. — Веселим се још сада, како ћемо се лијепо сањкати к пџонокки.

— Зар идеш и ти, *illustrissime*?

— Како не, за Бога! Та томе се највише

веселим, кад ће мој Ивица код оргуља запјевати први пут: „Народи се краљ небески“.

— Ако ти идеш, ићи ћу и ја.

— Разумије се, морат ће ићи и они други.

— Који?

— Ма Штефица, Лацко, Ђука, Шкендер, сви су данас у мене. Лијенчине, у лов не смједоше. Позвао сам их: та̑ они сами без обитељи, ја сâм, најбоље је, дакле, да смо на таку вечер заједно.

Напокон се по доста високу снијегу докопасмо уморни и гладни до брезовичкога врта. Стара се курија у сивој тами својим високим, косим кровом и црним зидовима, у сред непрегледна снијега, причињала још чудеснијом, још сабласнијом; из малих прозора сипаху расвијетљене собе кроз смрзнута стакла црвено-сјајну свјетлост, која је у трокутним реповима падала у вањску тмину, титрајући у хладној обасјаној пари и правећи на бијелом снијегу дуге сјајне плохе, из којих се цаклили и кријесили ледци снијега кано по бијелој свили разасути адеми и смарагди. Не знам, и овај обични зимски приказ имао је за ме њеки особит, свечан божићни биљег!

Сјеверњак све јаче хујио и бријао, из димњака старе курије управо сукљао густ, црн дим, и свједочио да су пећи топле. Како смо жељно чезнули за топлим кутићем, који нас је ондје горе чекао!

У старој је кући све одисало мирисом

печених колача, гибаница и куханих шунка. Из кухиње се чуо заповједачки глас старога сокача Петра и журна посленост слушкиња. Штропот рибежа, мужара, ножева звонком се једом разлијегао по свима кутовима племићкога двора, те, мијешајући се с веселим гласовима посленика, тако је јасно одавао радост, коју доноси у кућу Божић.

Горе у соби дочекаше нас Баторићеви гости. Бијаше већ све за Божић приређено. Зидови били искићени боровином и јеловином, и сав зрак у соби био напуњен мирисом зимзеленог грања.

У прочељу стајао доста висок млад бор, урешен позлађеним јабукама, орасима, љешњацима, ситним свјећицама од воска и ланцима од папира разних боја. Трамиви такођер били накићени зеленим гранчицама и на танким се нитима њихале по зраку јабуке божићнице, а над столом висио тако звани јез, јабука обложена сасвим љешњацима, овај најглавнији знак Бадњака у старим хрватским кућама. Под читавим столом била је разастрта чиста, жута слама, а сâм стол бијелио се од финога столњака, наред којег бијаше велики криж, на просто свезан од дугих влати ражене сламе.

Све је то приредио стари Ванко. Баторић се готово топио од блаженства и весеља. Очи му се радосно кријесиле и, најпрво попоставши код врата, загледа се у све, а тада по-

шавши од једнога угла до другога к свакој граници, свакому дрвцу и сваке се стварце додакнувши рукама, опази да је Ванко заборавио на звијезду-репачу и на Светога Духа. Исти се час морало то извјесити, а за тим запалити свјећице.

Соба засја. Мене се силно дојмио овај на сељачку искићени древни простор, по себи већ одјек старих — старих времена, а сада још више заносећи у далеку прошлост својим приказивањем и обдржавањем прадавних обичаја, својим простим, али искреним светковањем тако узвишенога часа кршћанства.

Не само да се јављају осјећаји, налик на оне, који су негда блажили човјека у дјетињству на ову свету вечер, — оно зближавање с божанском предајом, оно посизање за тисућљетним згодама, — него кô да су се из тога накита, из тога свјетла, из тога дима — једном ријечи из свега — нејасно тек у прозирним сликама, али ипак замјетљиво дизали и лебдили призори из старих, давних времена, из онога доба, кад су наши прадједови, ти најсталнији патници свете вјере под симболом божанске колијевке, црпали снагу свога увјерења, свога јунаштва; из онога доба, кад им је у биједном мученичком вијеку, остављеним од свега живогa свијета и земаљских краљева, једино краљ небески пружао утјеху, пружао окрепу! Одисало је, струјило је диљем читаве куће, диљем старих соба нешто небесно, не-

што свето, што је срца свих нас блажило и њежило, душе наше уздизало и нукало нас, да шапћемо врућу хвалу божанском у спаситељу, што нам поклони овај дан!

Одбила већ седма ура, кад сједосмо за стол. Сва могућа старинска посна јела за-редала. Баторић је строго пазио, да на Бадњак у њега не буде меса, али се за то његов стално намјештени рибић Јанко морао побринути тим сигурније за сома и шарана.

Друштво буде наскоро весело и гласно, премда нам није било нашега обичнога стола равнатеља жупника Ерцигоње, који је ради поноћне мисе морао остати код куће. Мјесто њега равњао је нама Лацица Кунтек. Није био доиста говорник у европском смислу риче, ну ми тога нити ни захтијевасмо. Та било је само по себи тако угодно сједити за пуним овим столом, у топлој овој древној соби, крај све разсвјете ипак застрој њеком полутамом дугих сјена, које су падале из црних трамова, плазиле из дубоких кутова собе, а највише се турале из осталих неразсвијетљених одаја. Напољу се пак јављао сјевер, како старим кровом лиже, голим грањем дрвећа ломата, стаклима прозора потресује, и како се ломи по угловима курије час љутом рогобором, час болним уздисањем, док смо у исти час чули и ћутили високу стару пећ, како у њој пламти и жари, да све пуца и цвили клада, те од ње струји топао мекан дах,

дајући нам чувство задовољства, да нисмо извргнути злоби вјетра. Једноставан обичан ужитак, али може бити управо оваке дневне сласти крај све своје маљушности плету за нас најјаче везове љубави за овај живот!

Међу првим здравицама била је здравица данашњој слави кршћанској, којом је приликом Лацица посебице истакао Баторића кано највјернијега чуvara старих обичаја.

Баторић се захвали, уза то ударивши на ново вријеме, које не мари више доста за свјету веру и њезине старошћу својом посвећене установе. — „Међутим то је само пролазно — мода — и ништа више“, — рече даље. „Ум ће људски брзо разабрати, како је данашње његово увјерење тек посљедица заслијепљености, која је закупила човјечанство, заради доиста велика напретка и знаности. Радост стога, што се открило, да је вода састављена од кисика и водика, да се муњевном искром може ухватити сила, — завела их, те мисле, да у свем овом нема ништа божанско, кад су за то доста стројеви и реторте. Ну, то је плиткост, али оставимо се тога. Друго је за обичаје старохрватске. Ја их поштујем и држим не само из љубави и поштовања према онима, који су прије нас били овдје, а који за цијело ту љубав заслужују, — већ и ради себе самога. Неће ми моћи нитко занијекати, да се таквим светковањем и одржавањем старих навада душа

наша лашње дигне до племенита, лијепа идеализма. Човјек буде и љепши и бољи! Ја бих желио, да сви Хрвати више цијене своје обичаје, јер их то најсигурније чува од туђинства, — пак и храни у народу поштовање самога себе и понос. Али дакако у нас се баш ради наопако! Тога можда нема више у читавом свијету. Увијек нам је на устима славна прошлост дједова, а ипак ниједан народ није тако брзо, тако лако забацио старе уредбе. Огледајте редом. Наше жупаније пропале, рекло се, да је то „антиквирана“ уредба, градови, као мајмуни, узели у свему опонашати Швабе, — а ма шта ћу даље, та само име већ напустише Хрвати! Гледајте Англиканце, како побожно чувају све, што су им дједови оставили. Њих ваљда не можемо прекорети с барбарства!“

Премда је судач Штефица Петровић био ватрени присташа нових уредаба и увијек се поносио својим „либерализмом“, те се хвалисао, како му није ништа до „свих ових поповских лудорија“, при том често са неисказаним поносом спомињући цитате из Büchner-ове књиге: „Kraft und Stoff“, тај пут се ипак није развила никака дебата. Ми сви кô да смо у тај час, ако не мислили, а оно свакако осјећали попут Баторића, и подали се чару божићне вечери.

Из дољњега спрата, из дружинске собе, која је такођер била окићена боровином и

бршљаном, и где је по Баторићевој заповијести Ванко дијелио служинчади колаче с умијешеним цванцикама, допирала до нас весела халабука сакупљених, час старе божићне пјесме, пјеване са неизреченом насладом и са правом побожности.

Мали свињар Даша, осјећајући у себи умјетнички нагон, начинио је „Бетлем“, па, осјећајући такођер њеки потхватни дух, сложио се с вртларићем Тинчом и с Имбрићем, помоћником краварским, те дођоше, носећи расвијетљени Бетлем пред собом, горе у собу. Запјеваше познату пјесму:

„Ој каква то свјетлост,
Там' Бетлем гори...“

Баторић умах прихвати својим гласом, Лацица за њим, ми остали такођер, те старачки храпави гласови сложише се с њешто превисоко натегнутим сопранима дјечака, па тако диљем древне куће заори дуга мелодија стародавне пјесме, уздижући нам срца, надахњујући нас жаром вјере, блажећи нас задовољством!

Послије ове пјесме морали су дјечаци још толике друге пјевати, а кад они одоше, ми свеудиљ пјевасмо; свладани сасвим божићним усхитом.

Тако пролазила вјечер у пјевању и разговору. Договарајући се, камо ћемо к поноћки, сврнусмо њекако говор на духове. Па и каква

би то била бадња вечер у старом племићском двору, да се о том не прозбори! Све могуће и немогуће бајке туђер се набајале. Лацица и Ђука били су прави мајстори; овај пошљедњи тим више, што је тврдо вјеровао у све, што је знао о духовима. Тако и magnificus Радичевић, који је опет све појаве тумачио с помоћу „четврте димензије“. Једино је Штефица унапријед означио своје становиште кратким, језгровитим: „То је прелудо вјеровати“, — ну зато се ипак читаво вријеме брижно угибао, да сврне свој поглед кроз врата у друге тамне собе, те је дапаче преблиједио кано крпа, кад му је Лацица, заклињући се свиме што му је драго, рекао, да је недавно видио његову покојну пуницу где лијета над зградом котарскога суда?

— Да, да, летјела је, онако кано лепирица око свијетла. Та, кô да сам је живу видио: имала је на себи своју зелену свилену одећу и рајфрок, ма кажем ти, права правцата покојна Летованићка. Преплашио сам се, Бого драги, ја не знам, да ли је једне капи крви било у мени. А она лети, лети све на округ над твојим кровом. Већ сам се побојао за те, мој spectabilis — доврши сам свим озбиљно Лацица. — Штефица пак, свеудиљ блијед, кисело се насмијеши, али не могаше нити једне ријечи изустити.

Баторићу не бијаше мило, што је Кунтек

преврнуо у шалу, па, узбуљив се, почне причати:

— Мислили ви што вам драго, — међутим и ја не вјерујем, да се духови из гроба дижу, те нас похађају, — препуштам то старим бабама и мојему драгом у шпиритисти magnificus-у, — али што ми људи можемо знати? Има толико тога непојмљива, што је изван наших ћутила, — те је све узалуд, — тко је нешто дуље живио, могао се увјерити, да има нешто више, метафизично над нама. Нека Стефичин Vüchner макар по глави скаче, мене ље неће увјерити о противном! Збило се то, што ћу вам казати, баш овдје у Брезовици, и — мислим управо на Бадњак или на Старо Љето, — точно више не знам, та тако је дуго већ тому. Био сам већ јурат у Пожуну, посла нисам имао много, па кад се божићни свеци ближали, зажелим к својим старим родитељима — Бог им дај души лако! Одлучено, свршено. За који дан осванем у Брезовици. Како данас ја, тако је онда такођер мој отац увијек на Бадњак и на Старо Љето сакупљао око себе пријатеље, који нису имали обитељи. — Овај пут дакле послије обједа, који је такођер био касно на вечер, тек послије лова, пак до часа, кад се ишло к полноћи, узели се картати. С оцем сели к истоме столу стари гроф Ђурица, био онда већ удовац, — Боже, сад га се још сасвим живо сјећам, његова оцјелно-зелена фрака,

његових жабота; затим сио твој отац, Штефица, стари *illusrissimus* Јанкица, — сасвим си му сличан — напoкoн сиo јoш фшкaл Жуженић. Он је био нежења, па је свакога Божића долазио у Брезовицу и сваки пут мајци мојој доносио за онда тако омиљене бечке алманакe, oцy пaк свакојакe профилe цaрa Нaпoлeoнa. — Били су овде у првој покрајној соби. Ја сам се посадио на диван крај грофа, да гледам игру. Њешто послије десет устане отац, да погледа остале госте, који су овдје у палачи остали крај чаше вина. Једва што је из собе изашао, видим, како твоме оцу испадоше карте из руку, и он се загледао у празно мјесто мога оца сав запањен, као дрвен. Исто тако гроф Јурица Жуженић и ја у исти мах ускликнемо: „Шта је за Бога!“ Ну не добијемо ни од једнога одговора. Нису нас ни чули. За час се врати отац, још сав у смијеху од шале, што су је у палачи збијали, ну чим се ближе примакне, престане се смијати и у чуду запита: — „А тко то сједи на мојем мјесту“?

— „Какове су то лакрдије, овај тренутак видио сам гдје њетко на мом столцу сједи, а сад га нема. Гдје је?“ — „Та није било никога!“ — пресјекосмо живо Жуженић и ја оцу бесједу. — „Ма јест“ — престрављен завикне отац, а на то гроф и твој отац дођу к себи, те сва тројица устврдише, да су видјели лијеша млада човјека, у одијелу прастара кроја.

онако kô у турска времена. — Твој је отац казивао да га је одједном спазио, не видјевши да је дошао, тада да је сио мирно на столац и у ме се загледао. Граф га примјетио тек, кад је већ сједао. Чим су га спазили, и не знајући за што, свладила их страва, премда нису на духове ни мало мислили. Нису видјели, како је отишао. Жуженић и ја никако не могосмо разумјети читаве згоде, у духове нисмо вјеровали kô данас Штефица, претражисмо све собе, није ли у том било шале. Дакако та предмњева бијаше унапријед отклоњена, јер би у том случају и нас два морали штогод видјети. Није ли то чудно? Мој отац доиста, он је био напредњак kô наш Штефица, — није ни мало марио за читаву згоду, ну стари гроф и твој отац пришапнули један другоме, да је то њекаки знак за кућу. Ја сам их чуо, но у себи сам се смијао. Три мјесеца касније погорио нам је спахилук у Банату. Дакле што кажете? — упита на то нас Баторић, као побједник, увјерен да нас је невјернике сасвим побио.

— Али ти ниси ипак видио сâм на своје очи, не можеш дакле тврдити, да је у истину била какова приказа? — узем ја више од обијести.

— Гле ти мудријаша! — Али тројица су видјела, а нас двојица не — то је „критично“. —

Послије Баторићеве приповијетке опажала се на лицу свију њека бљећа боја; Штефици

се Петровићу дапаче видјело, како му окрајци „либералнога“ оворотника дршћу. Црни кутови собе у једаред кô да крију њешто отајствено у себи, правилни, тако једнолични „тик так“ двјестогодишње високе уре сабласно се озвањао полутамним простором; сјене, што се кочиле по зидовима, по трамовима и бацале се из високих црних ормара, и оно трептаво неправилно свјетло свјећица на божићном дрвцу, особито кад би која догорјевала, те својим издишућим пламеном бацала час веома дуге, час сасвим кратке траке по портретима, напoкон оно цвиљење вјетра по димњацима и рогоборење по крову и тавану, све је то чинило, да је човјека њешто у срцу зазебло, те је нехотице сваки од нас с Баторићем промрмљао: — „Та Бог би га знао, што ли све не крију у себи старе ове курије!“

Међутим све се више примицало време к поноћки. Штефица не могаше више мирно сједети на свом мјесту, јер је био управо насупрот вратима, на која зијаше црна тмина кобне покрајне собе. Срећа за њ, што смо устали од стола и почели се спремати у цркву.

Кад се зачуше пред двором прапорци, пожурисмо се напоље и за час нас возиле троје саонице пут цркве.

Вјетар бјеше престао, небо ведро, готово без облачка и посуто звијездама, које су живахно титрале и кријесиле се, те се од њих њежно љескао тамни лазур. Њекако се

причињаху, ко̂ да су овој далекој земљи ближе, њекако се доимаху, ко̂ да у неисказаној својој љепоти слажу славу Божју и мисао ове вечери, јер им је тако сјај златних трептавих зрака наличио на светачки вијенац. Тихи хладни мир овога сјајнога неба свим је изрицао њешто узвишено, њешто недохитно! Права бадња ноћ! — Мјесец се јур високо дигао, блиједа мјесечина овијала сва та сњегана поља, горостасно се дизала брда као непрегледне громаде снијега. Дрвеће, обложено по свима гранама бијелим овим уресом зиме, дршћући у нејасном свјетлу, приказивало се фантастично, неодређено — сабласно. Од сељачких кућерака жарила се у ноћи мала окна, ко̂ ватрене очи, која су гласно приповиједала, како сав тај свијет чека радосно, чеснутљиво долазак Божјега дјетета.

Наше саонице стреловито хрлиле напријед, по свјежем снијегу, нити се чуо топот коњских копита нити смицање саоница, тек прапорци, овјешени коњима по врату и на хрпту — далеко одјекивали у равнице и брегове — у глуху ову хладну ноћ.

За тим занијемеше црквена звона, разлијежући се танко-звучно сребрно у свјежем мирном зраку и губећи се далеко, далеко, тамо његдје за водама и шумама. Пред црквом сакупљена сила свијета, сва у свечаном, чистом руху, чекала је почетак службе. Часо-

мице загрмио из свјетине хитац пушке и кубуре и хушкање веселе момчади.

Унићосмо у цркву горе на кор Баторићев, који је ишао кано колатор, то јест покровитељ цркве. Служба Божја отпочне. Високи зидови старе цркве тек су до средине били свијетли, губећи се даље у сивој полутами, које не могаху продријети воштанице, гдје-гдје по кутовима цркве запаљене. Опојни мирис тамјана и ружмарина, што су га имале у рукама дјевојке и жене, испуњао сву цркву. Доље из пука, гдје се глава до главе наривала и свјетина се непрекидно њихала кано валови на бурној води, долазило зујење од напола гласно шаптаних молитава вјерника, њихово уздисање — њихов занос.

Тада напокон запјева свећеник код олтара „Gloria in excelsis Deo“, а горе код оргуља огласи се стари школник Ивица Новаковић својим танким гласом кроз нос навученим, налик на блејање јањета, али пјеваним с весељем и побожношћу, пак зато крај свих својих мана ипак угодним и вјернику драгим. Не знаду — не знаду доиста наши данашњи „органисте“ више овако вјерно, истинито пјевати у цркви кô негдашњи школници!

Народ се одазове, и цијела црква загрми од старе пјесме:

„Народи се краљ небески...“

Немам ријечи да прикажем чувства, што

су ме тај час савладала и ганула до суза — немам киста, да нацртам оно, што гледах на лицу Баторића и других, немам пера, да опишем радост, весеље, блаженство сакупљена свијета. Само могу рећи, да сам се губио пред величанством једнога овога трена, и стара, прастара божићна пјесма потресла ми душом, те сам тај час тако лако појмио сву снагу девизе наших дједова: „Pro Deo et patria!“

Изађох из цркве, те пођох под ведри небески свод. Из цркве је сада домнијевала пјесма: „Слава Богу на висини, а мир људима на земљи!“ — Шаптом сам се придружио овим ријечима.

* * *

Прођоше многе године, Баторића нема, Брезовице нестало, нестало и наших старих Бадњака. Пјева се доиста и сада: „Слава Богу, мир људима“, али — моја сусјед, сирота Дорица, она што ју у шуми нађосмо, сад је удовица с петоро нејаке деце, а никако јој се не дâ пјевати, сузе јој већ од јутра не могу сахнути. — Господин краљевски порезник хоће да до конца године намири годишњу дужност пореза у свом котару. Та добио је силан ферман, неопозиву заповијед! Разаслао је зато на све стране своје оврховодитеље. Што мари он, да је данас Бадњак? Нема крзмања, конач је године на домаку, Дорица

је дуговала читаву задњу четврт пореза; — а оврховодитељ не зна шале, нити се брине за закон, он јој је отјерао задњу кравицу, тако да нема сада за Божић ни капи млијека, да дјечи спече гибаницу. А „Милека“ је била тако добра, тако лијепа крава! Тужна ли Бадњака!

ПЛЕМЕНИТАШИ И ПЛЕМИЋИ

Сједјели смо у Брезовици и играли та-
рок. Напољу је било гадно јесењско
вријеме, киша лијевала кано из кабла,
сваки кут неба зачетили облаци, а
мрак се надвукао преко свега. Није на ста-
ром сату избила јоште четврта ура, кад је
већ морао Ванко донести свијеће. У огро-
мној пећи било наложено кано у вријеме око
Божића. Птичице у трећој соби давно су
престале пјевати, и тек немирни на по још
дивљи чешљугари скачу и лупају по шип-
кама кавеза, да се чују чак овамо к нама.
Доље из дружинске собе чује се весели раз-
говор момака и дјевојака, што руље кукуруз.

Правилно рибање клипова по рибежу замнијева далеко по цијеломе дому. Непријатност мркога дана кано да се од тих ситница живота ладањске куће посвема губи, — и ако не завириш на прозор на вањски свијет, неће те ни захватити тугаљива сјета, која прши из сивих облака и јечи из штропота, што га прави пљусак кише, која једнако пада, — и дапаче кано да из жубора кишнице са стране досадно бугари. У соби старој пријатно је и вољко. Опажало се то на образу свакога, и тко да се чуди, што се већ од десет сати прије подне узесмо картати?

— Тако вријеме створено је за „клопицки!“ — понављао је сваки час *illustrissimus* Баторић. Карта му добро падала, па је био изванредно добре воље. Сваки је час најавио „tulitra“, — три пута је учинио „ragat ultimo“, — једанпут уловио Петровићу „монда“, а код „клопицкога“ никада не би ма тек један „штих“ њему остао.

— *Illustrissime* — зао знак — не вриједиш много код дјевојака! — боцкао га Ерцигоња.

— Истина — али знаш, како Марцијал каже: *Fortiter ille facit, qui miser esse potest!*¹ — Кад ме оне неће, тјешим се, што ме карта воли. —

Уз игру нисмо заборавили на чашу. Лапица, који се није картао, морао је имати бригу, да ни за час не ожеднимо. Кунтек се није ни-

¹ Храбро се онај влада, који може подносити беду.

када играо, јер му је жена његова строго забранила дотакнути се ма каквих карата. Мирио је срце зато вином.

— Вино пијем — пак ми барем која корист од тога. Моја стара вели: „Боље је осам дана засебице пити, него ли се осам часака картати“. Ма колико се опио — не кошта то ништа, а у карти — враг је карта — можеш и кобилу и кућу и жену изгубити, — тако је говорио Лацица, кад би га наговарали да прекрши домаћу заповијед. У истину пак готово му сијевале очи од жеље, да се смије играти. У потаји је дапаче сегнуо за картом и код закључаних врата опћинске писарне играо се с писаром „дурака“. Али не — за новце! Док му жена није ушла овоме гријеху у траг, играли би за лешњаке, за духан или за орахе; — кад је се пак догодила несрећа, те је она дознала за прекршај Лацицин, онда су се играли тако, да је добитник противника чвркнуо по носу. Често је нос Лацицин — по себи већ добрано омашан — био набрекнуо, да је био прави покор гледати га. Ну — главно је инак постигао. Картао се, а није требао новаца имати. Баторић је тврдио, да Лацица мора сваки пут, када кући дође, све цепове показати, да жена види, је л' што изгубио; — Ерцигоња је ово порицао и увјеравао, да го спођи Бибијани не треба такве манипулације, јер она у опће не дозвољује, да Кунтек икада ма и повчић само код себе носи, те да се-

љаци пристојбе за писане молбенице не плаћају Кунтеку у руку него госпођи Бибијани, код чега си Лацица који пут, ако је згоде, тако помогне, да сељак пред Бибијаном мора дужност своју назначити у мањему износу, а онда преосталу разлику уручити Кунтеку. Сваки пут му није пошло за руком, јер је госпођа Бибијана знала износе пристојба.

— Што само 1 флоринту 80 новчића за таку молбеницу! Ако су господин „notarijuš“ полудили — нисам ја. Тко ће ти за тај новац толику молбеницу написати? То кошта два флоринта, — ја друкчије нећу! — А сељак платио, како је госпођа Бибијана рекла и последије се испричао Кунтеку, што му не може дати двадесет новчића.

— Госпођа су узели све! — а Лацица плашљиво замахао обема рукама, нека за Бога не говори даље.

И тај пут дражили Лацицу с тим причама, ну он се тек добродушно или глупо смијао. Кано наш „magister pincernarum“, пречесто је празнио чашу за чашом, па није имао по свема језика у власти. Да није тога било, не би остао дужан. На језику био силан јунак мејданџија и није му брзо било равна наћи. Њеки је злобник измислио, да је Лацица осмо чудо у свијету. „Нема иначе памети ни за педаљ, — а језик му је дуг — ах шта је то — кô реп у краве, — него дуг му је кô пут у Загреб — и зна мљети њиме, — да је готово чудо!“

Истом кад је Петровић њешто казао, онда је Лацица почео зановетати о покојној Лето-ванићки, пуници судчевој, које га је једном равно из суднице одвукла кући и ставила клечати на кукурузно зрње.

— Такова шта није мени моја жена јоште учинила! — и мали округли старчић узео ва-трено узвисивати своју жену.

— Што — тко да се усуди? — ја бих био, — ах — што — ништа не бих био. Пропио бих се или све закартао, да није моје госпође, — Бог јој помиловао данас сутра душу. Истина — оштра је, — боме јако оштра, — али тко да буде данас другојачији? Пак — тко ми може што? Мој и моје госпође Блатни Јарак, — тек крлица земље, — прескочио би од једнога до другога краја, — а гле — што она све не уради! Ни ти, *spectabilis*, — ни *illustrissimus* — нити *magnificus dominus* — а богме ни Јанкица — ни један не можете показати, да имадете летос таке пшенице кано она. А тако све! Гдје је најбоља шунка, — гдје најбоље вино, — која госпођа бољих па-прењака прави? *Illustrissimus* ће ми опростити, — нећу да се охолим, — није моја заслуга, — све то она — сиротица стара, — па глете — и овај мој капут -- и ове хлаче — све је то она скројила и сашила. — Кунтек чисто гиздаво показиваше на своју одјећу и ја по-гледам тај капут од сива сукна, више налик врећи него ли одјећи, — погледам па свагдје

једнако широке хлаче, још увијек прекратке за изванредно кратке кракове Лацице, — и ја сам се дивео штедљивости госпође Бибијане, ну нисам се могао дивити кројачкој умјећи добре жене. — Ну — иначе је све било истина, штогод је Лацица у њену хвалу рекао. Била је свакако изванредна жена, и Баторић је у њој увијек гледао прототип старе Хрватице. Истина, и строга је била према Лацици, да је човјеку који пут од страве и чуда коса у зрак полетјела, — али њему то није шкодило, нити се жалостио поради тога, и не да се тајити, да је све, што је Лацица био и могао бити, био једино заслугом госпође Бибијане, неколико година од њега старије. Кад су се упознали прије тридесет и толико година, био је Лацица баш наканио, да уђе у самостан као лаик. Од куће бијаше посве сиромашан, а у школама — ах — још под старе дане жежила му се кожа, кад се спомињао мука својих на школским клупама. Успевши се након многих година тек у „граматику“, угрезнуо је оvdје тако чврсто, те никуд никако више. Најпослије увиди јалов труд, — двадесету већ превалио, — што ће дакле, — ајде у фратрове. Знао је, да се ондје добро једе и пије; — куд ћеш више? Ну ту се судбина умијеша у особи времешне и племенито рођене господичне Бибијане Херендићеве, земаљске господичне Блатнога Јарка, имања од каквих шездесет јутара „алодијалне“

земље и од три кметска седишта. Њој се „млади, кô пух широки и угојени господин дијак“ веома свиђао, њему пак није сметало, да је господична силено суха и посве жута у лицу. И они се узели. Прво вријеме брака мало те није Лацица пожалио, што не пође у фратрове, али се најзад приучио на њешто силовите изјаве госпође Бибијане, јер је морао признати, да се у Блатном Јарку особито добро једе. Госпођа Бобијана од родитеља још својих бјеше научила мислити, да је добар — мастан — омашан залогај оно, по чему јединоме можеш судити, кака је која кућа. Није она питала, је су ли Наковићи или Таковићи учени, праведни, благи, истинити. Њезино је прво и главно питање било: пече л' се у њих бијел честит крух, и је ли печење доста обливено машћу. Зато јој нису ни у чему били страни досељеници тако зазорни, као у томе, што је од свих страна чула, да им је крух из мијешапа брашна, а печење готово не имају ни за Ускрс. Па када је видјела такову „Крањицу“ у француском шеширу и у модној сукњи, онда је презирно раменима макнула и рекла: — „Кочи се, а знам да је гладна. Ја се задовољавам поцулицом и марамом, — сукња ми је памучна и без тих свакојакних пантљика, — ал' зато ми је желудац пун!“ — Ну није она зато растрошна била у јелу. У кући се сваког посла сама прихватала, све је ишло кроз њене руке, па

је стога кућа свега имала. Одгојила увијек толико пурана, пилића, гусака, крмака, да није диљем цијеле године требала питати за месара; — у врту било свега, што само људско срце може пожељети. За све то није требало сегнути у џеп по новце, зашто дакле да си не приушти? Друкчије било за потребама, које су се морале из дућана набављати. Ту је штедјела, да је који пут изгледало, кано да шкртари. Тако риже није било у њеној кући никада, — а мјесто тога рабила јој хајдинска или јачмена каша, — а и без сладора радо се помагала медом.

Кад би на Ладиславово или у вријеме Божића били гости у Блатном Јарку, онда би објед трајао точно од дванајест до седам сати на вечер и стол би се управо сагибао од множине јела, — самих домаћих јела, ну — да понуди и црне каве, то је увијек било велике борбе у њеној души, па је радо тако удесила, да је прошло и без тога. Исто опет код вечере, која је почињала умах послјије обједа точно у седам, — није никако могла, да се одлучи за друго свјетло него ли за лојанице. Дакако — печења је и колача било опет сила Божја.

Није се само у томе држала начела свога, него у свему. Тежацима би давала радо печену гуску и пурана, и испекла за њих читаву кошару гибаница, ну да им надницу ма и за један новчић повиси, на то се никако

није дала склонити, макар колика била навала посла. Док је још постојало стање, да се је сељак смио препустити својој ђуди, те је волио добар залагај него већи износ заслуге новчане, дотле је Бибијани било добро, дапаче к њој највише људи хрлило, — ну послије се промијениле ствари, пак је посао чисто заостао. И још би било горе, да јој нису људи изванредно привржени били. У цијелој околици свака ју је волио. Властелинке истина — особито млађе — гледале су с неким сажалењем на њу, и радо су јој пришивале придјевке, који су изрицали једноставност Бибијанину. Ну Бибијана није обичавала никуда излазити из Блатнога Јарка, па јој није сметало мнијење њезиних племенитих и неплеменитих сусједа. Дјеце јој добри Бог није дао. — „Ах — како би, — касно сам пошла за муж!“ — тумачила си је сама своју злу зрећу, а да то барем некако надомјести, узимала би у дворац свој по једну или двије цурице од свога рода, сусједних сељачких племића, — и одгајала дјецу. Неколико је дјевојака изудала тако. Исто је тако у вријеме школских празника било увијек у двору по неколико ђака. Гостила их је и гојила, да су се млади људи очевидно раширили већ у осам дана. Најбоље је било „црношколцима“. Кано будуће свећенике по себи их је већ штовала, а поврх тога и жалила их. Мислила је

наиме, да ови „богчеци“ у црној школи не раде друго, него се у посту вјежбају.

Така је била госпођа Бибијана, тај страх и трепет нашему Лацици, који славећи ју вечерас није дотле престао, док није Баторић часком пустио карте и изрекао посебну здравицу у част „драге сусједи Бибице“.

Лацица у заносу пољубио старца у руку и у знак хвале испразнио пуне двије чаше. Код тога облише га сузе. Дакако — човјек није могао право просудити ових суза, јер је Лацица, чим би мало више пио, имао наваду или органичну погрјешку, те је једнако кихао и на све одговарао плачним гласом.

Кад се Лацица захвалио, хтједе Баторић одмах наставити картање, али у те уђе у собу стари Ванко и јави, да је дошао некаки господски кочијаш доље с цесте и моли, нека му се посуди котач, јер се на кочији негова господина полунао точак.

— А каки господин?

— Не знам — ваљда некаки из вароша. Можда каки жид ил' фишкал.¹

— Па што не дође горе? Па такој киши остаје на цести — и у' тому благу — а пред носом му господски двор! Каки је то господин, који не зна, да у такој неприлици потражи поштен кров. Реци момку, нека госпо-

¹ Адвокат.

дин горе дође; — куд ће на цести бити, док се приреди кочија!

Ванко се окрене и незадовољно слегне раменима. Варошке госпoде наи^{ме} није волио. — „Гиздави су као права рођена госпoда, — а оно — што су? Ах — да је краљ оставио нашој госпoди правице — не би се ови нацифранци толико шепирили!“ — знао је често старац казати.

За добра пол сата довукла се пред двор кола. Из тријена се чуло за час, да страни гости траже, нека им се донесу кофе и крпе.

Међутим ступи унутра у собу Ванко. Из далека је пружао према Баторићу двије по^сјетнице. Држао их је тако, те је очито било да не вјерује тим папирима и да их се боји.

— Што је то? — упита у чуду *illu-
trissimus*.

— Не знам ја. Дала ми страњска госпoда, да то предам.

— Па што желе?

— Не знам; — рекоше, да моле, били смјели пред његово господство. Не знам ја, што хоће.

— Па зар нису то она госпoда с полу-паном кочијом.

— Ма јесу.

— Е па што им ниси казао, да их чекам! Имао си их одмах горе довести.

— Хтио сам, али госпoда не хтједоше. Тиснули ми ове папире у руку и турнули

ме напријед. Шта ја знам, — мислио сам — можда су од суда, или од егжекуције.

— Лудо! Скочи доље, па доведи господу. — Ето — така су времена! Све свечано, кô да сам ја кака екскеленција. Ал' дај — Владимире — прочитај — ја не видим право.

Узнем посјетнице у руке и прочитам гласно.

Прва је гласила: Feri pl. Czopakovics de Hum, а друга: Зденко Фучак пл. Гербењски. На објема посјетницама запремили читав један угао силно огромни грбови. Цопаковића грб имао у пољу с ријеком два царинарска стуба и ланац, а код Фучка су били у једном пољу кебри, а у другом врчеви.

— Фери Цопаковић — а то је син мојега штованогa Мукића Цопаковића — баш ми је драго — а овај други — не знам право — Фучак — Фучак — тко би то могао бити?

— А ма ја знам — одврати magnificus Радичевић; — то је ваљда син шпитаљскога директора — да, да — добио је тај недавно племство.

У то се врата отворе и у собу ступе два елегантна, по најновијој моди одјевена господина. Одмах се зрак испунио финим мирисом, који је силно струјио од обојнице. Мањи од њих — у свијетлом енглеском капуту искоцкана узорка и у панталонама исте боје, а необичне краткоће — више је скочио него ли приступио к Баторићу и из далека још пруж

жио читаву руку, уз дубоки наклон, и реским, на нос вученим изговором поздравио старца.

— *Servus humillimus, illustrissime domine,*
— *alazatoš solgaja* — познајете ли ме? Ја сам Цопаковић.

— О живио — *vivat, amice!* Зар не, мој мали њекоч Ферица? Е то је дивно — баш ми је драго, да Вас видим! — и старац весело скочи са столца и пољуби дошљака два три пута, који кано да се пресенетио с тих пољубаца.

Онај други био низак млад човјек, чврсте буржоаске пасмине, добро угојене и чисто држане. Ну свечано дуго лице с царском брадом бијаше криво, да се човјек морао чудити, како то чељаде може на себе навући друго што него ли црни свечани фрак. Он се и свечано поклонио Баторићу.

— Зар не, — имам част с пресвијетлим господином куће домаћином? Фери, ти си заборадио...! Дозволи ми Пресвијетлост Ваша, да се представим. Ја сам краљевски судбени тајник Фучак пл. Гербењски.

— Драго ми је! Изволите, господо, сјести. Дај, Фери — ти ћеш допустити, да те не називам господином, па и ти не смијеш да ми говориш Ви. Ми смо — стари знанци — барем ја и твој отац. Дакле дај руку!

— Захваљујем — за мене особита част. Тако и у Маџарској, чим сам рекао да сам племић, одмах ми је сваки племић понудио, да један другому кажемо ти. —

Дошљаци се смјесте, а картање је престало. За првих часова било је у друштву њекако тијесно и несигурно. Једини је Фери био посве миран. Наше друштво кô да се је усплахирило. Ова два елегантна фина господина, од којих се удиљ лијевао чудни мирис, кано у дамâ, чисто да су плашили наше старе племениташе у утрцаним капутима, с којих је струјио воњ влажне земље, млада вина, а боме и штале.

Настала шутња. Фери ју први прекине, након што се разгледао по соби и тобоже позорно мотрио обитељске портрете.

— Како је то дивно — кхм — рекне показујући по соби и уловив се послѣје сваке ријечи са два прста за нос, — све је узалуд — кхм — ми из старих фамилија — кхм — истом у такој старој племићкој кући дишемо прави зрак, — одмах осјећа човјек — кхм — да се налази — кхм — у сигурном домаћем гнијезду. — Ово је било речено кано у заносу, а ипак све ми се чинило, као да се чува, да му се модни фѣни капут не приближи сувише близу старих кожнатих столаца, на које је њеколико пута погледао најпрво у чуду, а затим надувајући носнице презирно се од њих одвраћао. И збиља, није дуго трајало, а Фери почео приповиједати, да је ових дана био код грофа Никерла Л... и видио тамо покућство, од којег ни у краљевском двору нема љепшега.

— Ја сам с Никерлом веома интиман, — говоримо си ти, — умијешао је три пута у своје приповиједање.

Фери био ниска тијела и ситна струка. Глава му је била тубаста облика у тјемењу, ниско чело једнако се мрштило, велике очи, — онаке, што их је благопокојни Хомер волујским назвао, — силиле се вјечито на строг и охол поглед, — а најзнаменитији били у лицу бркови, који су како двије оштре четке стрпили у вис, камо је гледао и нос, крупан, кратак нос, за који ниси могао вјеровати, да му на киши не би кишне капи цуриле у носнице.

У ношњи својој, у свом кроз нос говору, — у свему био је копија познатог тад једног могућника — аристократа. Многи час — требао сам тек очи затворити, — и мени се чинило, кô да слушам истог господина. И тај вјечити „кхм“, којим прекидаше своје ријечи, — и ово хватање носа с два прста, — и мало не свака реченица, — све је то било узето од реченог могућника.

Господин краљевски судбени тајник Зденко Фучак пл. Гербењски једнако се кочио и пружао у свечаном држању. Сједио ту као пред фотографом, и кано наслоњен на справу за равно држање. Говорио није ништа, тек удиљ гладио своју царску браву. Само један час употребио је згуду, кад се Баторић удаљио, те запитао полугласно Цопаковића, у

којој је „диетенкласи“ Баторић. На присутне племениташе у дугим нелијепим капутима гледао је с истим задивљењем и неразумијевањем, кано да је у каквоу музеју, где му чувар показује антедилувиалне органичке створове. Лацица са својим капутом по готово га на-тјерао у чудо, што је већ чисто наличило не-свијести.

Мало по мало оживјело друштво. Моји стари племениташи дошли поњекле к себи, а модерна два господина напоскон се престали дивити. Баторић је у својој природној љубе-жљивости и нехињеној веселости изравнао по-њешто дисхармонију.

Цопаковића неколпко пута упита за оца му, за здравље старца и како му старост прија. Фери тек у кратко баци неколико ријечи „о старом“: мало да није казао, да не воли о томе разговарати, — тако му је говор гласио, тако му немарно изгледало код тога лице.

Баторић узме ипак приповиједати некоје веселе згоде из заједничкога њихова мла-довања.

— Хе — хе — њекоч! — прекине га Фери, — Ви сте још знали, да сте млади. Али данас! — Ми морамо да све силе напрегнемо, — особито ми из одличних старих фамилија. Тешко је за нас. *Nomines novi*¹ преотимљу страшан мах. Скрајње је вријеме, да аристо-

¹ Новајлије.

кратица њешто учини, — јер нама припада одлично мјесто, — иначе пропадасмо.

— Истина — аристократица јења. Али молим те — аристократица је код нас од њекада била така, — но ми, племићи, морали би се придигнути, — одврати Баторић.

— Допусти ми — *illustrissime domine* — кхм — ја и племство бројим — кхм — к аристократији! — важно и достојанствено рекне Фери, код тога два пута редом погладив си нос и главу спустив к пренма.

— Дакако — дакако — повлади му Зденко.

— „*Noblesse oblige*“, — гесло је и принца и задњега — кхм — племића, рече још Фери.

— Е — може бити, да имадеш ти право. Ја не знам, како ви млади данас. *Tempora mutantur*¹, — али — за моје вријеме — нити је тко племиће, нити су се сами држали за аристократе; — што више — ми смо се поносили тиме, што нисмо аристократи! Моја је обитељ стара кано баш мало која грофовска у земљи, — али опет — није ни једноме Баторићу никада пало на ум, да се броји међу аристократе. А тако сви племићи, па нису истом онако и у лудо створили закључак, да се аристократица не смије редовито у жупанијске службе и части бирати. Такви смо ми

¹ Времена се мењају,

— његдашњи племениташи били. Ал' ти си
 -- млад -- ти не знаш --- тко би ти био рекао!

— Данас је друкчије --- јави се Радичевић; — молим те, *illustrissime* --- кад је тко прије писао пред презиме „племенити“? -- Та -- кад сам рекао, да сам Радичевић, — сватко је знао, тко сам и што сам.

Старац је то говорио жестоко, и било је очито, да жели боцнути младу господу, јер он у опће није волио млађих људи, а истом тако сигурних и самосвјесних великана.

— Поштења ми, никада нисам још написао, да сам пл. Кунтек de Szent Pal, — умијеша се Лацица, који је тешко већ собом владао, тако да су га љутили зачуђени Фучкови погледи на његов капут.

--- Па тако и ваља -- рекне Петровић, који није био племић донационалиста, него једноставни армалиста без предиката, — јер „племенити“ није наслов као што је барун, гроф, кнез, па се стога нема нити пред име стављати. То је једна од битних разлика између вишега и нижега племства, те се прво и зове у кодексима племство с насловом, а друго племство без наслова. А исто је с предикатима.

Цопаковић и Фучак гледаху сада на те људе у већем чуду, него ли да су их видјели гдје на глави скачу. Нису они нити могли познавати назоре племениташа, — али — они мислише, да ови ладањски Абдерићани стоје

на кривоме становишту. Цопаковић је почео и тако њекако плести, а Фучак најпослије рекне:

— Ја мислим, да би човјек лојалност своју према круни повриједио, ако се не би сваком приликом окитио одликовањем, које је узвишена очинска милост посвећене особе цара и краља подијелила роду и имену његову. Свакако би у томе било — како су наши дједови казали, — да — било би њешто јакобинскога.

Сад је био ред на племениташе, да се чуде. Није ниједан од њих овога право разумио. Исти Баторић није посвема схватио, јер је био из свога доба научен сасвим иначе схватати лојалност. — „Гдје до бијеса тај све не тражи знакове лојалности!“ — мрмљао је старац, његдашњи достојанственик, дворанин, али и „вармеђијаш“, који је инстинктивно знао лучити границе и нелојалности, па се није играо том ријечи кано ови модерни витезови. Лацица пак развалио очи, као можда никада још. — „Што ће, — *per amorem Dei* — с лојем и св. Јакобом?“ — шапнуо према подјашпришту Ерцигоњи.

Цопаковић међутим једнако настављао и хвалио се, да је доиста либералан, али да до свога племства много држи.

— Требало би енергично поступати проти свима назорима, који поткапају старе уредбе, управо жељезном руком смрвити све, што је

противно! — мало не вичући говорио тај чудновати либералац и грозним погледима прогонио Петровића и Ерцигоњу, да најпослије падне у елегични тон, спомињући, како му срце расте, кад помисли на стољетне заслуге своје „фамилије“, и да често по више сати стоји пред портретима својих дједова.

Сви га у чуду гледаху. Баторић једва да је остао миран на свом столцу, али ипак не одврати нитко ништа. На старим лицима племениташа залила се њека румен и очи им застиђено или збуњено поникнуле к поду.

Сви смо наике знали, да та хваљена стољетна старина Цопаковићева племства не сиже далеко, и да су готово сви ови старци познавали Цопаковиће јоште кано неплемиће, и да је дједу Феријеву подијељено племство без икаквих заслуга. Био му дјед чиновник код тридесетнице и ту си је пригосподарио њешто иметка. У оно пак вријеме одредила државна комора, да се распродају њека државна добра, а да се нађе лагље купаца, било је уз то наређено, да сватко, који купи ма и педаљ земље, добије наслиједно племство с предикатом у форми краљевске донације. Тако и стари Цопаковић купио комад једне ливаде, којој је име било Хум — одагле Czhorakovichi de Hum. Зато се и старци толико пресенетили, кад им је Фери споменуо старину свога племства и дапаче почео

приповиједати, да је град Хум у Посавини био њекоч *dominium* „Сзоракovich-ијански“.

Истом кад је Фери опет почео о портретима своје обитељи, прекине му Лацица ријеч и рекне доста гласно:

— А гдје сте, молим Вас, купили те портрете?

Фери учини кано да га није чуо, што му је тим лагље пошло за руком, јер је управо Фучак стао приповиједати о својој обитељи. Он Лацице није чуо, јер за њега је био простор, што га је широки објем Лацичина тијела заузимао, напросто — празан зрак. Та — у такоме капуту човјек!

— Ми смо доиста истом недавно добили изнова племство — почео је Зденко, ну одавно смо племићи; — мој је отац запустио његде у илирско доба, — али још мој дјед био је властелин у Гербењу.

— Познавао сам Вашег дједа — био је грофовски каснар „у Гербењу“; — многу смо чашицу скупа испразнили, — прекиде га Ђрцигоња, силећи се, да му образ недужно изгледа.

Фучак се у први мах узбуди, ну снађе се брзо и исправи се, да је друго њеко добро било њихово. Баторић је сада покушао, да скрене разговор на што друго и помогао си средством, којим си он и другови његови још сваки пут помогли. Узме чашу у руке.

— Пустимо то — господо. Знате, како је стари Римљанин Хорац пјевао: *Narratur et*

prisci Catonis saepe mero caluisse virtus!¹ Зашто дакле, да се ми друкчије владамо? Поздрављам господу!

Сад се ствар уреди. Млада господа нису доиста били дорасла старој господи, ну ипак вино је учинило своје. И није дуго потрајало вријеме, те је Фучак откопчао капут и прслук, а Фери је одавна већ сједио тако, да је мало фалило, те би му ноге биле на столу. Није дакако заборавио дометнути, да је у барона Ф—а обичај — ноге увијек на столу држати, — „кад смо овако „entre nous“ код црне каве и ликера!“

Запушивши праву хаванку, код тога оставив на столу елегантни смотњак с грофовском круном и с иницијалима свога оригинала — могућника, — стао је Фери развијати своја политичка начела. Наравно, да су била начела опет оригинална. — Мрзио је „народњаке“, а управо с ентузијазмом славио противнике народњака. Ерцигоња га сјети, да је прије мало времена још пјевао илирске пјесме, ну он се тек презирно насмије. Та — наканио је, да буде „аристократичан“, а с тим појмом спајао је потребу, да се и у политици поклони начелима Данијела Јосиповића. Који га добро познаваху, тумачили су на тај начин његово увјерење. Док је славио стару

¹ Приповеда се, да се у старцу Катону често душа загрејала вином.

„конституцију“ и узвисивао мађарски народ, који је стављао на чело свим народима старога и новога свијета и вијека, — повлађивали му Баторић и Радичевић. Та и они су љубили слободоумно своје доба, које није још познавало државних одвјетника и више државне полиције са посебним тајним одејцима, а љубили су Мађаре, који су увијек знали показати, да им је љубав к домовини и к својој слободи — први закон морални и етични. Баторић у силном заносу дигне чашу и наздрави „витешкому мађарском народу, нашој осамстогодишњој уставној браћи!“

Ферију се надимале груди од поноса. Ну сад је народњак Ерцигоња почео њешто зановијетати. Ово распали Ферија и он се безобзирно свали на подјашпришта. Што га бриге, да је мало прије славио стару конституцију, он се сада стао грозити са свим средствима најапсолутистичније владе и у свом гнијеву зашао тако далеко, да је правом мржњом говорио о свем, што је хрватско. На врхунцу свога племенитога гнијева излане дапаче, да он не позна домовине своје даље него што сижу међе жушаније вараждинске, загребачке и крижевачке.

— Далматинци и Граничари и Приморци за мене су исто, што и Хотентоти! — доврши у патосу. Ту му се Баторић супротнуо, а Ерцигоња и Петровић истом што нису побјеснели.

Била би настала дуготрајна правда, да није у тај час дошао у собу нови гост.

— Љубим руку, *illustrissime domine*, слуга најпознији, *domine magnifice*, — добар вечер, господо, — слуга понизан! — изговорио је дошљак храпавим, тако званим винским гласом. И читав је наличио винском улазку. Мале — округлао — ваљао се напријед баш кô бачва. Глава му била омашна, — лице црвено и надувено, — очице се губиле у набулим веђама, а дуга тамно смеђа коса и исто тако брада раскуштрано и неуредно стршише на све стране.

— Здраво, Хијацинте! Жив ми био! Одакле ти — *revera* — прије би се надао — не знам кому — баш ме весели, — нисам те видио сто влашких година, — поздраву *illustrissimus* дошљака.

— Тражим *spectabilus*-а; догодила се у мојој кући мала незгода. Што ћу — пошао сам дакле овамо, кад га код куће не нађох.

— Па што је? — упита га Петровић.

— Чекај — чекај — све ћу ти казати. Али прије — ти ћеш, *illustrissime*, допустити — баш сам потребан чаше вина, — човјек ожедни.

Лацица се пожуре и напуни огромну чашу водом, ну дошљак омјери од пете до главе и узме патетично шкандирати:

Vina bibunt homines, animalia caetera fontes.
Absit ab humano gutture potus aquae¹.

Тепче — вина ми дај! Ја ћу на здравље твоје, *illustrissime!* — окрене се к Баторићу.

Сви се придружимо осим Ферија и Зденка. Они најприје у чуду гледаху придошлицу. Нису га познавали, нити им се сада представио, па су се причињали, кô да га не виде.

— Дакле што ћеш, Цинтек? — упита га Петровић! — Или хоћеш, да идемо у покрајну собу.

— Ах зашто! Ево — што је. Могу чути сва господа. Мој син — заљубио се у Јустику Бунчићеву. И она га воли, — пак и ми се стари не противимо женидби. Ференц дапаче једва чека и вели, да је увијек мислио за своје дијете на мога Славека. Ну млади су још. Њој једва шеснајст — а њему деветнајст. Нека дакле чекају. И ових дана дошла Јустика к нама у Фрфуљевац, да помаже мојој старој у кухињи; — имали смо госте. Ох — Лацица, да си био с нама! Ал' — да наставим. Слушај дакле, *spectabilis*: — ја ћу „*sine ira et studio*“² приповиједати онако, како се збило. Дакако — и мој Славек с нама пио — па се разве- селио — а заљубљен је и скочила крв у главу, — пак је дјечко ваљда нешто преватрено хтио исказати своју љубав Јустици — а она била

¹ Вино пију људи, остали створови воду; нека је даље вода од човечјег грла.

² Непристрасно,

у кухињи, --- и ту се шалили, --- несрећом имала је кухињски нож у руци --- и сад, не знам како --- у једаред је полетио нож за Славеком и несрећом се убђ у леђа. Случајно се догодило све. Морао сам други дан по доктора, јер је Славеку позлило. А тај дође --- и рече, да ће Славек најмање четири неђеље дана остати у кревету. Узме њешто брбљати о тешкој озледи --- о криминалу, --- и да мора по њекаквој својој наредби све пријавити суду. Помисли --- та лудост! Ја --- оштећени не тражим суда --- па ће он! Та стари Ференц полудио би, --- а и дјевојка --- тамо ваљда да пред судом стоји, --- не може јој ништа бити, --- толико и ја још разумијем из „јуша“, --- али --- враг је данас --- затворили би ју барем у истрази, --- а то би ју убило. Дошао сам те дакле молити, да ти уредиш ствар. Напокон --- Јустика је племени-ташица, --- пак тамо да ју вуцаре --- а не тражим ја.

— Све ће се то уредити, --- говорићу ја с доктором, --- а предизвиди и онако иду најприје кроз наш суд. Рад тога ниси требао по том времену из твога кланца.

— А --- живио spectabilis, --- само да и ти тако мислиш!

— Господине судче --- дозволите ми --- ја Вас не схватам! --- јави се у то Зденко. --- Ту се ради о еклатантном случају тешке озледе, --- а молим Вас --- данас нису више

времена, да се што забашури. Тај случај прогони се уреда ради; ту се не обазире, да ли општењеник тражи прогон или не.

— Али молим Вас! — Ја сам стари практик, — и живот ме је научио, да кано судица не смијем бити само слијепи параграф него и човјек с разбором, који просуђује, је ли од нужде, да се закон извршује. У овоме случају ја те нужде не налазим, — па ћу тако и радити.

— *Fiat justitia — pereat mundus!*¹ — умнијеша се Цопаковић.

— Али она је племениташица! — викаше Хијацинт.

— Не — што је племениташица, — рекне Батсрић, — али она није ништа крива, и сваки ће ју суд одријешити.

— Да — ну једини суд овлаштен је ово изрећи, — а док он не рече своју, дотле стоји под сумњом да је крива, — одврати Зденко.

— Дакле — само ради ове формалне потребе нека се на коцку стави душевни мир читаве једне обитељи, дапаче живот и будућност једне особе, која је добра и честита. Ја тако не бих радио! Не бих рекао ништа, да општењеник тражи прогон и задовољштину, — али видите — он се управо бори проти прогону.

— Закон је закон! — одговори тек Зденко и свечано се наслони опет у столац.

¹ Нека се врши правда, ма пропао свет!

— А тко су ова господа? — упита на-
покон Хијацинт.

— Тко сте Ви? Ви дођосте касније! —
плане Цопаковић.

— Ја сам Хијацинт Краварић, властелин
на Фрфуљевцу, — рођен господин и јесам
племенита рода. Кано таков не налазим ја,
да сам дужан икоме прије учинити своју „ре-
веренцију“.

И он се достојанствено исправи у својој
јасносмеђој сурки с црвеносмеђим гајтанима
опшивеној, и поправи си хрватске уске хлаче
модре боје, притегнув малко око паса ремен.

— Драго нам је, — изговорише у исти
час и Цопаковић и Фучак. — Овај потоњи
готово канда се препао од силна погледа
Циптекова. Обојица исказаше своја имена.

Краварић их тек с неисказано сувереним
презиром постранце — преко леђа — измјери,
а онда метне руку на чело, узме кано да раз-
мишља о њечему:

— Цопаковић — Цопаковић — кô да ми
је познато име. — Гледајте, господине, — кад
ја кажем кому да сам Краварић, одмах сватко
знаде, тко сам. Ето — ипак није истом што-
год бити племениташ.

— Господине — упозоружем Вас, да сам
и ја племић.

— Племић — племић. — Јест — revera
— сад се сјећам, сто пута приповедао ми отац,
да је Ваш стари купио од коморе племство.

Да — да, — ал' по томе увидјет ћете, да ипак нисмо равни; — моји стари постадоше племићи одсецајући Турцима и мађарским Запољевцима главе; ја сам се родио, да су морали кмети — поданици моје обитељи — три дана бити у име ово пијани, — а Ви — знам, да није ни „амцинер“ Вашег оца испио ни капљице вина том приликом. Ал' ништа за зло!

— Пусти Фери — наш Цинтек стари је лакрдијаш, — умијеша се Баторић и препријечи Цопаковића, да скочи од столца.

Лацица се пак прихватио Цинтека и сирио га, да пију у славу будућег сродства. Жена његова наине била тетка Јустикина. И био би настао мир, да није несрећом Фучак опет стао Петровићу доказивати, да имаде криво гледе „случаја Краварић—Бунчић“.

— А шта се толико мијешате у ту ствар — господине тајниче? — обрати се у тај час к њему Краварић; — да имадем право — најбољим доказом служите управо Ви.

— Ја, — како долазим до толике части?

— Сад ил' се Ви ругали ил' не ругали — мени је све једнако. Ну допустите — казат ћу вам. Ето — Ви сте данас човјек на мјесту, угледан господин, племић, — све је то учинио од Вас Ваш господин отац. Ну и тај није био увијек умировљени директор. Њекоч је био особит веселјак, — штоно се каже — ђаво од човјека. И тај је једноч починио њекаку крупну шалу, — Ви сте син, па се

не би пристојало, да Вам кажем све, — пак није ни нужно, — доста, — мало фалило, те га нису ставили с ону страну браве. Мој је отац био судач код диштриктуалне табуле, — њему дали ствар у руке, — он се увјерио, да Ваш господин отац није од покварена срца него више од младеначке обијести починио шалу, — и штета се накнадила, — а мој отац с цијелом комедијом у кош, — и Ваш отац буде спасен. Морао се мој отац јоште бранити ради тога, — али није му било жао; — кад је послѣје слушао, како Нарцис Фучак напредује, увијек се радовао и сто пута знао казати: Ессе — да смо га онда унесрећили, — кому би било хасне, а он би био уништен. — Тко има дакле право? Што се дакле Ви толико бринете за ствар, која Вам има деветом бити.

— Онда су била друга времена; — данас знадемо, што нам је дужност, — а ја, намјесник државнога одвјетника — ја сам присегу положио, да ћу прогонити сваку повреду закона и реда.

Мало те није опет настала вика и правда, — а свакако пале на друштво сјене неспоразумка и дапаче дубоке супротивштине, — сјене, које су тим гушће, ако се двије генерације сукобе, — у назочном још случају, обје из два различита свијета, и може бити никада нисам осјетио особине нашега племениташкога свијета у толикој мери кано тај пут.

Ну нисам се овај час питао, да ли тај на необуздану слободу вармећске аутономије причени свијет има право ил' овај модерни либерални свијет. Напокон — к чему и воде така питања!

Вечер је била свакако несретна. Као да је фџини одлични дашак, што је струјио од фџине ове елегантне господе, непрестанце изазивао отпора у томе мекоме топлом зраку древне собе, малко тек боље и љепше од сељачке коморице. Духови друштва никако да би се примирили.

Једва што је усталожена била првашња неприлика, — ето нове.

Краварић, у младости својој ватрен Илирац, а сад још сав пламтећи за народни напредак, наздравио је слави Јелачића бана. Цопаковаћ је одмах протусловио и није хтио да се придружи. Настаде правда. Узалуд Баторић тишио и мирио. Другда би се и он уплео, — ал' данас се савладао. Другда би се и он успротивио ентузијазму Краварићеу, ал' тај пут, — истом да му није теже било не одвратити Цопаковићу него ли Краварићу. Пригнув се к мени, њеколико пута изјавио је своје незадовољство.

Наскоро се имао борити Цопаковић и проти Ерцигоњи и проти Петровићу. Људи дошли тако у ватру, те нису више пазили на сваку ријеч. И тако се догоди Петровићу, да је најприје њешто погрдно рекао проти мо-

гућнику — идеалу Цопаковићеву, а послије дапаче и проти тадашњему бану. Није помислио, да су се околности политичке промијениле.

— Поглавити господине, — ја Вам забрањујем да у мојој назочности даље тако говорите. У опће — ја Вам се чудим, — Ви сте судица — чиновник сте, — политички шеф овога котара; — ја прекидам — и знат ћу што ми је чинити: — моја је дужност, да тому наћем лијека!

— Охо — охо — амице Фери! — јави се сада Баторић — ти ћеш ми опростити, ал' ми смо овдје у старој хрватској кући, које се — ја бих рекао — светост управо у томе и састоји, да је свакому слободно рећи, што хоће, а да не треба да се боји пошљедица. Допусти — таких назора о дужности ја не схватам и хвала Богу, да сам живио у доба, кад их није нитко још схватао. Што се међу пријатељи разговара, то је својина тих пријатеља и њихова друштва, а међу честитим људима не иде никада даље.

Цопаковић се узбуну по све, а кад дође к себи, узме се праштати, навађајућ, да га силни послови зову даље.

Баторић га није ни једном ријечи суздржавао.

И тако одоше, а киша лијевала и била је тамна ноћ, да је сваки од нас Богу хвалио, што

може сједети у тој пријатној сигурној собици брезовичкога дома.

Из почетка рогоборили још старци на ново доба и на садање људе, ну код вечере сласно испечени одојак по све утјешу разјарене им душе. А управо су весело клицали, кад је Баторић устао и наздравио назорима пријашње генерације. — „Дао Бог — да буду људи опет знали, што је пријатељство, што је искрено чувство, да се буду могли опет узносити за вишим циљевима, а не једнако само хитрили за чашћу и моћу. Да Бог да буду такови, да ће сваки моћи за другога поднијети какову жртву. Такови смо ми били — и ријетке су биле изнимке — па ипак нам је било боље него ли данашњим рачуницама!“

— *Illustrissime* — ти ниси од моје странке доиста, — али ја те обожавам! — кликне Краварић и силомице пољуби старца у руку и на чело.

Дуго се тај пут старци веселили — и било је посве, кано да су и негдашњи стари дани долетјели у стари дом: — нигдје — нигдје није било трага данашњости. А тамна јесенска ноћ оклопила је курију и сав крај толи густим сјенама, да је готово и могуће било заборавити, да даље преко брда кује и рује писмено ново доба...

* * *

Осам дана једва прошло. Опет смо сједјели у Брезовици. Петровића није било. Тек под вечер дође — с новином, да је дошао од жупаније изасланик и повео проти њему истрагу ради задњег брезовичког догађаја. Ниједан се од нас није забринуо, — али Баторић је опет стао псовати на ново доба. За осам дана касније прочује се, да је Фери Цопаковић именован поджупаном и уједно управитељем жупаније. И осам дана послѣје тога послао новоименовани господин нашега Штефицу „на имање“. Управо су му ове ријечи рабиле, кад је Петровићу уручио пакрачки декрет.

Насљедник Петровићев, господин жупанијски котарски судица Зденко Фучак пл. Гербељски, прво што је урадио било је, да је одреди предизвиде карносно-судбене проти „господични Јустици пл. Бунчићевој ради злочина тешке тјелесне озледе, кажњивог по §. 152. и 155. сл. а) и в). к. з.“ Кад је госпођа Бибијана зачула, да је Јустика у истражном затвору, — „њена красна добра Јуца“, кћерка најмилије јој нећакиње, — онда се је старица најприје хватала за зид, да не падне, пак се горко расплакала, онда стала викати и проклињати, — а најпослије послала најљепшу краву к месару и с добивеном свотом са још њеколико приштеђених талира и цванцика отишла у град. Чула је његда, да се таквим стварима много може оправити код господе.

Наравно, старица се преварила, што више — мало те ју нису такођер затворили ради покушана подмићивања. Најзад је молила да ју метну к сиромашному дјетету, „да није бокче само“! — Ну сватко јој се смијао, а савјетовали јој, нека положи кауцију, да ће Јустика на слободу доћи. Али — да је све своје краве још продала, не би било доста, да назмаже тражени износ.

— Каки су то људи — не гане их новац — не трону их сузе! — питала се расплакана старица и проклињући нови свијет вратила се кући. Најпослије стала сумњати на све, чим је чула, да је Краварић добио писмо, у ком му поджупан Цопаковић приопћује, да он јамчи за добар и сретан излаз у Јустикиној ствари, ако Краварић буде код избора ишао судцу Фучку на руку, те ако престане радити за „тога норца Петровића“, који је само поради тога такав противник владе, што је изгубно службу.

Бибијана се повеселила. Ну Краварић је био посве старога кроја. Није он узалуд учио римску повијест. С индигнацијом је одбио Цопаковића и стао још жешће радити за кандидата Штефицу. Сирота Јустика међутим чамила у „жупанијским рештима“. Дакако — одсудили је пису. На коначној главној расправи била је посве одријешена.

* * *

Већ је далеко у љету било. Баторић и ја читав дан ходали за препелицама. Његов „Нимрод“ и моја „Манон“ клипсали изнемогли за нама, — исплазили језике до глијежана, — така је била врућина. Око пете послије подне нађемо се пред вртом Блатнога Јарка. Огромно лишће купуса, — турбански цвјетови лука на танким високим стабљикама — на по сухо лишће грашка и пасуља, — све је то поспано и уморено издисало под врућим траковима сунца. Недалека курија, — разиземна дрвена кућа, посве налична свакој другој селачкој кући, у сламнату крову, пушила се готово од спарине. Мале тамносмеђе „шалаполке“ биле чврсто затворене. Из дворишта од никале ни гласка, — тек којишут се чуо из млаке пред стајом какав поспани глас гуске или патке.

— Ајдемо к Лацици! — одлучи *illustrissimus*.

Попнемо се на брдо и за час смо били у отвореном ходнику курије. Собна врата била широм отворена. У соби не нађемо никога. Читав рој муха дигао се код нашега доласка. Соба била доста пространа. Са двоје су стране били прозори. Кревети су стајали уза сваки зид. Уски диванчић — Бог зна из којег доба — преобучен платном с модрим потезима, узимаше чело собе. Над њим су висјели портрети Лацице и Бибијане. Акопрем их умјетник прије каких тридесет година сликао, ипак

су Лацица и Бибијана били у њима видјети много старији него ли су данас изгледали као старији. Лацици осим тога фалило једно око. Пред диванчићем стајао огroman четвороугласти стол од храстовине. Над сваким креветом висјеле светачке слике, око којих је поредала побожна рука Бибијанина јоште безброј сличица св. Марије бистричке и са струковима умјетна цвијећа накићене бојадисане воштанице.

У соби струјио задах „мајчине душице“, мијешан са воњем сушена сира.

— Хеј — сусједо — Бибице — зар нема никога? — стао се Баторић јављати, сједљући на први столац.

— Тко је — тко? — огласи се од њекале сухи опори глас.

— Ма дођите овамо — а гдје је тај спанац Лацица?

У то долети у собу старица. Суха и коштуњаста женица, у које је тек образ био велик, а иначе сва ниска и ситна. Унаточ својих многих година — није јој много до седамдесет фалило — старица се држала равно и хитро се гибала. Сиве очице — старачки нејасне — паметно и добро гледале у свијет.

— О — господине сусједо, — то је лијепо, да су господа извољеља доћи. Извол'те — извол'те — одмах ћу по Кунтека послати — он је доље код њекаке диобе у селу. —

Тај час бит ће вина. — Молим опростите, што нисам ту била, — али — ондје — морала сам код сиротице мале, — и старица западе у грчевити плач.

Тек за час могла нам је казати, да је код ње Јустика Бунчићева.

— Не може биједно дијете да се умири од оне несреће. Узалуд ју родитељи тјешили, — узалуд Славек Краварићев, — никако да се опорави. Сироче, да је међу татима била, — да се не усуђује никоме у очи погледати. Узела сам ју к себи, — ја се иначе разумијем у болеснике, — пак и мој Лацица, — он знаде свакаког врага — лакрдијаш — па сам мислила, дијете ће напоскон ипак доћи к себи. Али све узалуд. Једнако плаче и плаче — и не мож' је навабити из собе. Данас питала посве озбиљно, хоће ли и на другоме свијету с њоме тако поступати, као што овдје. Ох — тај наш судица — не желим никоме зла, — Бог и свјета Дјевица Марија могу ми посвједочити, — али томе човјеку баш желим — Бог ми прости гријехе — не знам, ни што му не бих жељела. Тако ми моју Јустикку уништити!

— А гдје је господична? — упита Баторић.

— Ондје у малој собици — за кухињом. Неће никуда. — И старица изнова заридала.

Нисмо чекали да се Лацица врати, —

тешко нам је било остати у близини толике жалости.

— Умријет ће — умријет ће — нисам ја узалуд сањала, прије осам дана, да ми је испао зуб! — говорила нам старица једнако и онда још, кад смо већ на дворишту били. У тај мах причинило ми се, да сам чуо, како се с ону страну куће нагло отворио прозор, и њетко кано да је скочио у врт.

— Напокон је Јустика! — помислим у себи и хоћу госпођи Бибијани да кажем, ну тај час промислим се. — Откале и зашто баш она? — пак сам шутио и пожурио се за Баторићем.

* * *

Кад се у мраку растадох с Баторићем, није ми се дало кући. Њекаки немир мучио ми душу. Ни сам знао, нит се питао, што ми је. На Јустик у нисам ни мислио. Напокон ја је нисам познавао. Али све једнако ми је било чудновато. Најпослије помислим, да ме ваби красна летња ноћ и збиља закренем у ливаде.

Мјесец јур високо стојао над гором. Свјетлост се његова шуњала у сваки кутић вечерњег краја. Шуме преда мном кочиле се кано силне неразговјетне масе, тек високи међашни јаблани по ливадама са житким својим грамама јасно се и високо уздизали к тамнодроме небу, по којем се млијечна стаза вијала од једнога краја до другога. Зрак је мирно

лежао над вршцима јаблана, — тек који пут заталасале малко највише свржи и тад би се час топао задах час свјежи хлад залио уз лице. Далеку тишину прекида дубоко из високе росне траве замнијевајући глас хариша, а тамо код воде — из грмља — точи се силна пјесма славуљева. Са брегова нити да би гласа.

Мирно је и тихо, у срце се увлачи њекако чезнутљиво сањарење, а треперећи тракови звијезда, које њекако дјетињски или анђeosки изгледају, — изазивљу у души Бог зна какове осјећаје, којих не појимаш, ал' ћутиш, да те њечему величанствену зближују.

Тако се ја све даље и даље отпустио и на крај конца нађем се на обронку шуме. Густе и тамне сјене зјале на ме из црне нејасне громаде, — јасна мјесечина облила тек рубове гаја, — грмељак „козје шапице“ једини се посве сјајио, из гранчица његових задрхтао придушени крик пробуђена коса, — тамо далеко његдје у средини луга с врхова висока дрвећа раздао се смијех сове, — а још даље — много даље — тјерала лисица зеца, — ћефкање јој гласило весело и жестоко, а одбијало се чудном сабласном јеком. Помислим на германску бајку о дивљем ловцу и одврнем се од шуме.

Недалеко шумио поток. Уз бријег му се старе шупље врбе бијелиле од мјесечине и изгледале кано у бијелу руху одјевена људска

чељад. У најдаљој даљини жарила се једна од њих, кано горећи пањ. Црвена свјетлост клијала је од ње. Кад сам по све на крају бријега стајао, причини ми се да чујем њекаки посебни жамор. Помислим, није ли видра, а како сам пушку имао уза се, спустих се одмах тихо до корита. На мјесту, одакле ми се први пут причинило, да сам чуо жамор, видио сам гдје високо из воде сиже куп суха грања и клада. Валови су овдје јаче жуборили и вртили се у округ. Одатле јачи жубор, помислим, и хоћу већ да се успнем. У то облије мјесец јасно читаво мјесто. И ту опазим бијелу масу у води, заустављену код клада. Тај час сав се потресем. Узмем приљезније гледати онамо — и није било сумње, — под водом се љуља људско тијело.

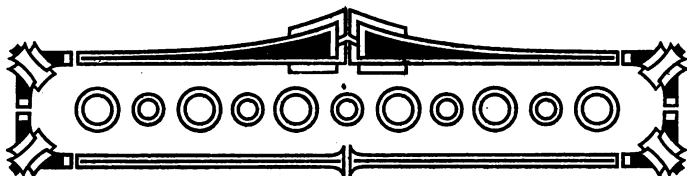
— Да није Јустика? — готово гласно завапим и, не чекајући даље, скочим у воду. Корито је ондје било замуљено и нисам дубоко угрезнуо. Извучем лешину и за први мах поставим ју на горњи слободни дио рпе грања.

Преда мном лежало младо њежно тијело дјевојачко. У блиједу свјетлу мјесечине распознавао сам красно посве блиједо лице. Укочене тамне очи широко и разваљено гледале на ме. У наполак расплетеној коси висјеле још игле. Запалим жигицу — и опет жигицу и тако редом, док их нисам све потрошио, — једнако гледајући у лијепи млади образ, од болести и од смрти болно напрегнут и исушен.

Нити часком нисам двојио, да је то Јустика. Узмем љешину на леђа и понесем ју кући.

Чудни — чудни бијаху часови тога спровада. Нисам се преварио — била је Јустика.

МЛИН КОД ЦЕСТЕ

У мене била стара једна тетка, отмена, у мирису „eau de Cologne“-а издишућа дама. Показивала се једнако, канда ју све занима, што око ње напредно и модерно бива, мучила дапаче свој остарјели изнемогли мозак читањем свих могућих новина, књига и брошира, а оно у истину није њу занимао на целој земаљској кругљи ништа ино него њезин „King-Charlez“ — пас, по имену Харолд, који је јур био посве изнемогао и ваздан чучио на јастучићу на фотељу, и којему је по хрпту и по репу сва длака већ испала била. Старица дакако гледала га свеудиљ његдашњим очима и посве озбиљно показивала на једну енглеску слику,

на којој је љепушно псетанце таке багре било насликано, те говорила, да је то права правцата слика и прилика њезинога Харолда. О томе бијаше потпуно увјерена, и ни за што не би трпјела, да јој се противно каже. Али — она је такођер тврдила, да је либералка; — Madame Roland врзла јој се по глави кано идеал, — у истину пак није могла подносити Домаћега судца једино стога, што ју је називао: „милостивна госпођо“, а није јој рекао: „Euer Gnaden“ или барем: „Ergnan“. — „Mon Dieu — ја нисам охота — ти знадеш — ја сам либерална, — али — како може казати тек: „милостивна госпођо“, — исто, што се вели и свакој другој — фишкалки, жидовки, — кому хоћеш — дан данас! Ја сам научена, да ми се вели, како се пристоји!“ — Тако се сваки пут на судца истужила преда мном. Са својим жупником пак водила је вишегодишњу правду. Тужила га на све стране, јер јој је из цркве избацио њезину посебну клупу, која је, одјељено од пука, непосредно крај олтара, била прије намјештена. Највише замјерили би јој се људи, ако су код доласка или одласка заборавили, да јој пољубе руку. И тако је сав њезин либерализам састојао у томе, што није ни једној грофици или баруници допуштала, да је што више од ње. Међутим је тражила ипак најрадије њихово друштво.

У младости својој — средином двадесетих година деветнаестог стољећа — била је на

гласу љепота. Литографије Крихуберове, на броју најмање десет их, и један портрет Амерлинггов посвједочавали су истинитост традиције. У старости готово није ни трага остало тој љепоти, ну још посве под конач живота држала се равно и сигурно. Корзет јој рабио до пред смрт и на сусједне властелинке није може бити ради ничега толико с презиром гледала, него што се запуштају и ходају по кући у рекљама. У тоалети се строго држала моде, тек када је хтјела, да буде сентиментална, онда би се огрнула у коју од својих негдашњих „*robes de chambre*“, и држећи у руци свезак Шамисових или Биргерових пјесама, уљула се у „болно-слатка“ спомињања на лијепе младе дане. Нису јој прошли у испразно. Како су код нас струје западнога свијета увијек неколико деценија касније у цвијету, тако је и лакоумност осамнаестога вијека код нас у доба теткино јоште својих жртава изискивала, па је лијепа млада госпођа уз много старијега мужа, за кога бјеше пошла само поради велика његова иметка, била такођер веома галантна госпођа. Старија генерација — њени вршњаци — много су тога приповједали о њој. Дакако лијепе жене увијек су извргнуте непогоди оговора, ну — то је јавна тајна била, да ју с красним грофом В—ом спајаху везови најужега пријатељства течајем година. О њем је често говорила, називајући га код тога: „*mon bon ami comte*

Gustave“, — и бришући си влажним од о-ко-лоња рупчићем тобожње сузе. Иначе је шутила о својим триумфима, — тек би се задовољно — поносно смијешила на шале, којима бих ју дражио. Једино за српскога кнежевића Обреновића радо је приповиједала, да је једне сезоне у Рогатцу вјечно био уз њу. О њему је много бајала и наравно хвалила га, — не ентузијастично — него с њеком аристократско-милостивом и љубежљивом блакости. Код тога би — Бог зна зашто — увијек падала у француске ријечи. — „Vraiment, — le prince — c'était un très charmant seigneur — дакако — entre nous dit — un peu trop national — et — en fin — pourquoi non dire? — више пута — pourquoi le nier? — il lui manquait des manières d'un grand seigneur. — Ну — сачувао ме Бог, — нећу да будем неправедна, био је диван човјек, — изузмени ли, да је хтио постао хрватски краљ, — да — да — не гледај тако, — и ја сам му то једноч у шали рекла. А он ми са осмјехом одврати: — L' avancement est toujours à mon aise — madame — mais en ce cas encore — главно је, да бих имао поданицу тако красну и умну, ка што сте Ви.“ Да — ово ми је рекао.“

Кад је љепота прошла, постала је старица веома строга „endroit à tous égarements du coeur“. — Тако би она називала љубав и љубакање, те се хвалила, да је пошла за муж

незаљубљена, а опет била крај тога сретна. Том својом строгости зацијело да је хтјела достигнути узорак, што си га је одобравала у маркизици Maintenon. Њу је вјечно славилa, не слажући се ипак с богомољством маркизичином. Ту је старица остала досљедна — пред свијетом барем, јер ни под живу главу не би могла поднијети, да се лучи од млађега свијета. Дапаче пост на Бадњак и на Велики Петак мислила је да мора испричати. — „Чиним то ради људи — поради служинчади и сељака. Што се моје особе тиче — ах — ја знадем, да наш добри старац горе на небу мало хаје, да ли ја на тај дан једем меса ил' га не једем. Дã — дã — али — ради људи. Ренанова открића напокон су само за нас од вриједности. Ја га схватам.“

Она га није до краја прочитала, премда није хтјела да то призна. Ну — она је у опће говорила и показивала, кано да ју модерне књиге посвема удовољавају. Њезин књижар у Бечу морао јој шиљати сваку нову књигу Dumas-fils-a, Sainte-Beuve-a, Boz-Dickens-a; хвалила се, да „подноси“ Balzak-a, — у истину пак читала је с правом насладом само Platen-a, љубила Scribe-a, и у Бечу највољела гледати Kotzebue-ове комаде. Тако је такођер говорила, да једино у „Burgtheater“ радо иде, а оно — одала је једпоч ъезина супутница, да је најчешће ишла Nestroy-a слушати. Само у сликарству и музици није се

притајивала. Ту је академика David-а и сву академичку школу на сва уста славила. Од романтика могла је поњекле још Argy Scheffer-а подносити, док јој је Delacroix био управо страшан, — а сви остали још страшнији. Смјело њихово романтично — реалистично сликање чисто јој живце сјекло, те би јадиковала за правилношћу одличних David-ових линија. — „Код њега знадем барем, да је слика — он је схватио вјечност форма умјетности, али ови: — опонашање природе, нијекање свих правила, — слијепо извађање сваке домисли развраћене им фантазије. Нема ништа одлично у његовим радњама. Још би боље било, да као Низоцемци тек ставе на платно, што очи им виде, ал' не — ту се мора изабрати најужаснији мотив.“

Имање њезино Јакушевац било је тек слаб сат вожње од Брезовице. Ну и године су више пута прошле, да се стари људи не видјеше. Нит је он ње, нит је она њега вољела. Illustrissimus ју називао својим којипут крупним начином: „лудом бабетином“, која се вјечно пренавља, и говорио, да нити кихнути не може наравно. Она пак знала би гласом пуним презирна сажаљења казати о њем: — „Добри наш Корнел — il est trop commun, — напoкoн — морао би ипак пред очима имати, да је „супремуш комеш“, — а он се дружи ако хоћеш и са школницима и с капеланима. Ако данас пошаљем каснара к њему,

он ће га зацијело узети к себи к столу. Онда такав човјек мисли, да га то патри — па се тужи, да није свагдје тако. Код мене — не! И тако: *es macht böses Blut*. — Ја и мој покојни *Josephus* увијек смо били у тим стварима опрезни, — пак — *au fin* — *ce n'était jamais à mon goût*“.

Даље му није могла опростити, што не напредује с духом времена. Спочитне му то једноч у лице. — „Аh, мој драги „*Ergnan*“ — куд ћете — стар сам. Зар да правим таке *saltomortale* као Ви?“ — „Што мислите — мој обршпан — тиме?“ — „Та — што ћу Вам на дуго? Ето — из нашега Радичевића — учинисте Ви пријатеља четврте димензије, — код Вас научио човјек оне комедије са столовима, — а данас му се ругате. Данас наиме није то више у моди, — а онда све помахнитало за тим, пак кад сам се свима морао смијати, — управо ми Ви — драги „*Ergnan*“ — спочитнусте, да не појмим ништа ново, — ништа, што дух времена доноси!“ — Тета се намргоди на овај одговор и пусти даљење препирање, тек кроз зубе измрмља нешто француски. А та францужтина силно љутила старца. — „Да барем знаде, не бих јој ништа рекао. Али — ма да је њекоч као рођена Парижанка говорила, морала би овдје заборавити, а некмоли кад није никада право знала!“

Ова супротивштина између Баторића и

ње није се у први мах тим више могла разумјети, што им иначе бијаху назори и традиције исте. Њезин покојни Јозефус био попут Баторића један од највјернијих присташа Јосиповића, Бриглевића и Бедековића. А у том погледу слиједила је тета строго назоре свога мужа. Одгојена посвема у туђем духу, одрасла у вријеме најтврђега сна Хрвата, није апсолутно имала, нити могла имати смисла за народни покрет. Не само да јој се све ово напрезање учинило грешним, него је налазила у њему силу смијешности и цовала је још више — још неправедније Гаја и Јелачића него ли мој *illustrissimus*. Гају је радо пришивала, гдје је што могла. *Mon Dieu — tã — прости апотекарски син — и тај — ето у једаред да ће он учити нас Хрвате говорити. Да буде велик господин!*“ — Литература домаћа још би горе прошла. Читала дакако није никада ништа, — али њој је доста било, да се хрватски пише, а да не може добро бити. — „Што то може да буде — молим те — тã — онај наш капетан — сад сам му заборавила већ име — давно је тому, — тај није знао честито у собу унићи, — мој покојни *Josephus* смијао се увијек, како је једноч тај сирочак код бискупа био на обједу и пухао на сладолед, мислећи да је врућ, — дакле такав је био, — и тај — у једаред чујем, да је то илирски литерат, — дапаче, да Илирци силно хвале његове пјесме. Но — ли-

јепе ли ми књижевности, гдје су таки литерати!“

Говорила је међутим радо хрватски и с њеком је гиздом истицала, да је добра „Хорватица“, што ју у осталом није пријечило да псује Хрвате, гдје је само згоде били. Главни разлог, да није Баторића трпјела, бијаше тај, што би ју био имао он узети за жену, — а заљубио се у другу, те за њу није марио. Сам Баторић није о томе никада говорио. Тета се напротив није угибала томе. Дакако — још сада пршило је из њених ријечи, кано да жали тога несретника, који је није умиио цијенити. Једном навалице сведем ријеч на ово.

— Хтјела то моја мати, — мени је сведнако било; — ја се нисам истом тако одмах подавала и заљубљивала, — но — хвала Богу — није ми жао, што је тако дошло! Не би ми данаске било овако. Баторић није знао господарити, а мој Josephus — то је био човјек господар без премца. Из ништа је створио тај иметак. — Баш ме је њека виша сила обранила, — а ја сам јој захвална.

— А како је дошло, да га ниси узела? — усудим се даље питати, желећи да потање сазнам о ствари.

— Ах — то ти је дуга приповијест, — што би о томе? А ја сам готово у њој кано Понцио Пилат у „вјеровању“, — јер — мени је баш мало било до њега. А он се заљубио

у једну пријатељицу моју, која опет њега није хтјела, него је вољела с другим побјећи.

— Зар није био пристао младић?

— Што да кажем? Мени се незнатан причињао; био је наш Корнел и плах и миран, — а мени се нису таки људи свиђали. Али — многе дјевојке и госпође држале су да је лијеп; — истина је — красне је очи имао — и лијепу косу, — да — да, — може се рећи, није био ружан. А сада — посве се зауступио.

— Није, не тако, тетице! — прекинем ју.

— Ах — немој ти мени! Сви су наши Хрвати такви — и жене хрватске. Како превале прву младост, онда мисле, да нису дужни више да пазе на своју вањштину. Смијешна им је дапаче таква брига.

И она прекиде разговор овај и узме приповиједати о своме покојnome „господину“. Силно га славила и хвалила. Јосип Марушевић пл. од св. Ивана, супруг тете Антоније рођене пл. Пачулај, био је у истину изванредан човјек. Син сељачке племениташке куће започео је тако, да га је каноник ујак из милосрђа узео к себи, а кад је умро, оставио је иметак вриједан њеколико стотина тисућа форинти. Дјеце није било, па је све припало тети. Рођацима својим тек је поклонио у опоруци обвезнице њихове, које су му њеког издали за предујмљене зајмове.

Прве године удовиштва отишла је тета живјети у туђину, али научена од прве мла-

дости, да живи на велику и господску, а не имајући тога у страним великим градовима — поврати се скоро у Јакушевац, гдје је имала огроман господски дом, диван простран перивој, једном ријечи, гдје је све било на бољарску уређено. Ту је одсјеле живјела, како се пристоји богатој одличној властелинки. Држала је код себе једну „господичну за друштво“, по двије собарице, сокача и кухарицу, кључарицу са неколико припомоћних дворских дјевојака, и два иноша, који су имали ливреју францускога кроја, јер наша хрватска пандурска мондура била је за њу: „une hongre“ и „простога сељачкога изгледа“.

Пред њу — изим сељака и свећеника — није могао нитко доћи, а да се прије не најави. Били су дапаче предијељени дани и сати примања. Баторић јој се поради тога и ругао и љутио се. — „Како до бијеса може поднијети таких лудорија! То је за „Крањце“ можда добро — али не за нас Хрвате.“

Код сељака и свећеника правила је изнимку, јер јој се то „аристократским“ причињало, и јер је тиме хтјела још увијек подржавати облик негдашње свезе госпоштине и подаништва. — „Ја сам напокон — њихова бивша земаљска госпођа, — ваља дакле да им је приступ к мени олакшан. Што се пако свећенства тиче — е — то је тако: — сваки у истину наображен човјек — и зато сав отмен свијет — овому сталишу исказује

највише почасти, — а главно — с људима ове врсти мораш увијек гледати да се добро погађаш!“ — и старица се злобно насмијеша.

Најближе своје рођаке, дјецу покојне јој сестре, удате за њекога генерала, није радо гледала око себе. Сиромаштво бијаше у опће у њеним очима погрјешка, коју је најтеже у кога подносила, — она је знала рећи, да сиромашни људи заудару посебним воњем. Истом пак сиромаштво својих људи — оно јој бијаше управо страхота. — „Сиромашни рођаци најкукавнија су институција овога свијета, особито, ако се надају насљедству!“ — рекла би увијек, кад бих ју упитао за коју од њених нећакиња, веома љубезних и наображених дјевојака. И није се њено опћење с њима даље протезало, него би им шиљала своје одложене одјеће и шешире.

Ја сам морао често долазити у Јакушевац. Макар је имала пет одвјетника, опет је и мене сваки час звала, да ју у чему савјетујем. Била је наине страшно сумњичаве душе, никому није ништа вјеровала. За сваку ситуацију договарала се барем с десет људи, а на концу конца учинила сваки пут посве противно ономе што јој се савјетовало. Питајући савјета, увијек је то чинила њеким тужаљивим, немоћним гласом. — „Сироте удовице — истом пако кад су старе — сав свијет их прогони. Пак ови ужасни нови закони, та то је страшно, како су жене по њима везане!

Наш је Verböcsy био зацијело галантнији напрема нама немоћницама! — Најпослије — имаде много за себе еманципација жена. Па и кршћанство схватило је оправданост, да се женама даде — но да — барем за удовице говори лијепо у светом писму. Ти знаш — ја сам — потпуно éclairée — али — што се тога тиче, стојим уз цркву!“ — овако је довршио мало не сваки договор или посавјетовање.

Задњих година свога живота даде ме једном звати. Каснар је назначио у писму, нека чим прије дођем, јер „њихова милост“ хоће да пукну од љутине. Одмах се спреим на пут.

Дошав онамо, одведе ме инош Штерић равно у кабинет старе госпође. Чекала ме је нестрпљиво. Није као другда сједила пред столићем и каку ручну радњу радила ил' си пасијансе слагала, него је немирно по соби ходала. Кад ја уђем у собу, сујави за час корак, ну одмах послѣје неколико ријечи настави из нова своју грозничаву шетњу.

Имала је на себи елегантну, ну по старомодну кроју сапиту јутарњу хаљину à la Resamier. Главу јој покривала бијела капица из драгоцјених чипака.

— Bon jour — mon enfant, хвала ти, да си одмах дошао. То је страхота, како сиромашну жену, која нема нигдје никога, — свақ пљигени где може. Збиља се свијет изо-

пачио. Не знам већ, што да радим. Ето — дојави ми данас шпан из Радосаља, да је тик мога млина — подигао њекаки сељак нови млин. Тобоже јер је мјесто њеког спадало грофу Крушевићу, па да има право! Али знам ја законе, — мене се мора питати прије. Мому је млину одатле штета. Казао већ млинар, да му скинем барем стотину од закупнине. — Да — још шта — канда ја немам силних потребоћа! Буди дакле тако добар, — одвези се онамо и погледај, што је на ствари. Врати се онда к мени, па ћеш код мене бити код diner-a. Мораш ме свјетовати, што ћу. Дај — дај дакле, — видиш да сам сама — остављена на свијету!

Прије но што сам отишао, морао сам доручковати. Објед бејаше у Јакушевцу тек у шест сати с вечера. Ову уредбу увела је тета Антонија тек након свога боравка у туђини. И у томе није било друге сврхе, ван што ју је водила жеља, да буде напредна и једнака аристократскоме свијету.

Док сам ја доручавао, дотле је она давала аудијенције. — „Допустит ћеш, да то обавим рађе пред тобом“, рече ми и одмах заповједи Штефићу, нека редом уводи. Овај пут бијаше први домаћи учитељ. Дошао је молити малу припомоћ за школу, да може набавити тако звану руску справу за бројење.

Старица мало да није на узнак пала. Откада је наиме у четрдесет осмој години покојни јој

супруг пао у сумњу, да пристаје уз Мађаре, од онда је сваком згодом настојала, да нагласи своју лојалност и бојала се свега и у свему мислила наћи револуционе тежње. Ријеч „руска“ справа бијаше дакле у сваком смислу достатна, да се старица смути.

— Мој — најштованији — Ви, — како се Ви усуђујете к мени по такве ствари? — од врати и строго и гиздаво учитељу. — Што Ви мислите — зар ћу ја подупирати туђи народ, који има свога цара, а ја свога?

— Ваша високородна милост није ме разумјела, — то је учило, потребито је и од владе препоручено.

— Молим Вас, добро ја разумијем. Руско — руско учило, — то је доста. — Ха Georges Dandin, nous te connaissons, — то значи — знамо ми, што је то руско; — а жали Боже, ви млади људи, а особито семинаристи, јуристи и преперандисти, — ви сте пуни тих Гајевих и Бог зна каквих идеја.

И требало је, да се ја заузмем за несретно руско учило.

— Parlez français, s'il vous plait — ! — улети ми у ријеч, кад сам почео хрватски. — Није хтјела, да учитељ разумије, што се са мном разговара.

Чим сам ју умирио, да у тој руској справи нема никакве демонстрације или агитације проти Аустрији, почела се стидити; — било јој страшно да ће тај младић о њој мислити, како

нема о модерном свијету ни појма. У тој забуди даде учитељу већу своту, него је тај икада мислио, — и још му сама понуди једну ливаду на уживање, за коју ју је доселе узалуд молио.

Послије учитеља дошао један сељак, молећи пашу по именицима (неизорана ледина на крају њиве); за овим један момак с молбом, да добије воз дрва из шуме; послије овога дошле редом сељакиње, доносећи тобоже из љубави мале дарове у кућанство, које је старица троструком вриједношћу плаћала, — и напосок се наривају дјеца с гливама, с рацима и с пољским цвијећем. Свакоме је подијелила дар у новцу и још к тому сухих колачића. Старица није истом штогод држала до ових сељачких похода. У једну руку поносила се, да ју „њезин народ“ љуби, а у другу руку бијаху јој ови походи потребни и zgodни relief за господштину ладањске одличне даме.

Кад се доручак свршио, позвони тета собарици, да иде правити тоалету, а мене још једноч умоли, нека за Бога не заборавим млин.

За два сата био сам на опредјељену мјесту. Испитав ствар, брзо сам се освједочио, да моја драга тета није у праву, и да је нови млин посве овлаштено подигнут на мјесту, на којем је од некада стајао био млин; тек ово задњих година стајало је кућиште пусто.

Дакако — млину тетину била велика штета. Стајао је ниже, те му је горњи млин могао по вољи воду пријечити, а што је главно нови млин био тик уз цесту, а до тетина млина морало се ићи пољским путем. Ну — нови млинар показао ми је своја писма, по којима је недвојбено било, да му је пријашња власница исте некретнине, његдашња властелинка у Лугаревцу, грофица Крушевић, сва своја права продала.

Хтио сам већ да скочим у кочију, кад ми сељак млинар спомене, да могу и грофицу саму питати, јер је она код њега.

— Грофица код Вас? Зар није у — Паризу — у туђини? — упитам сав у чуду, знајући да је грофица Крушевић давно сав свој посјед овдје продала и да борави најмање којих тридесет година изван земље.

— Овдје су — овдје! — уздахне сељак. — Има већ преко годину дана што су код мене. Што ћу ја, — немају к никоме другоме ићи, а били су мојој покојној матери веома добри, — и ову земљу, на којој млин стоји, поклонили су нам, да истину кажем, — што ћу дакле, — узео сам их к себи.

— Ал' — човјече — ја те не разумијем — што говориш, — зар грофица, — је л' — зар јој је тако зло?

— Ма јест — ваше господство! — и узме тише, начинив знак да мора пазити, јер се чује у собу. — Дошли су — ах — не могу

казати како, — пјешнице су дошли, — страсота — нису имали ни новчића код себе. А онда су приповиједали, да су сав иметак изгубили, да морају овдје неко вријеме бити, јер да имају још пар стотина добити од чинжењака ил' горњака; — к господи неће ићи, — ваљда их је стид — пак су мене молили, да буду овдје. Сирота — хтјела ми је дати задњи златни комад, што је још имала, — њекаки крижић кô у бискупа, ал' ја сам одбио.

— Што ти то говориш?

— Ех — али су и чудни. Откада су овдје, добили су од тих својих чинжењака преко сто педесет форинти. А све то морао сам на пошту однести. Поштар ми рече, да новци далеко иду на њекога господина. То ипак није право, — могли су себи што оправила купити, — а и мени барем њешто дати.

— Али како може да буде код тебе? Гдје пребива — како живи, — та колико соба има у тебе?

— Имам само једну, — оно крај ње је коморица. — Ха — спавају грофица с нама. Жена моја приреди им на столу сваку вечер, — да им је боље.

— Боже — Боже! — кликнем, сјећајући се, да сам њекоч у дјетињству слушао о елгантној, дивној грофињи Беати Крушевићевој, удатој његдје вањи у туђини. Знао сам доиста да јој дуго већ не иде најбоље, али

опет — чувши ово, ја сам се снебивао и жалостио.

И опет хтедох да улезем у кочију; готово тешко ми је било, да ма̄ за тренутак тек одуљим; и бојао сам се, да не бих несретнице срео. Ну у тај час раздаде се из млина цилик гусала, — дуги плачни акорд, — и за њим јоште један, још други — трећи, сваки силнији од пријашњега. И макар су сви акорди били без свезе, и гласили кано — рек би растргнуто, без мелодије, то је опет у њима било њешто моћно, њешто пуно душе и чувства, — те сам морао и против воље слиједити им дрхтаве титраје, не мичући се с мјеста.

Из појединих акорда сложи се за мало мелодија — и слушао сам Шопинов „Nocturno“, извађан толи демонском силом, толи великим умјетничким разумијевањем, да доселе нисам таква шта доживио ни код најчувенијих концертиста. Кано укопан остао сам једнако на истом мјесту, посвема опчаран од дивоте гласова, који су бујним, снажним вруктом из собе точили у свијетли јасни зрак свибањскога јутра. У једаред престану гусле, а ја се још нисам могао растати, свеудиљ чекајући, неће ли изнова почети.

— Тако нађе човјек и у овој забити захвално слушатељство, — зачујем за собом слаб ну угодан глас. Брзо се окренем к оној страни. Стајала је ту стара госпођа у изношеној старомодној рекљи и једноставној, та-

кође трошној сукњи. Блиједо лице гледало је мирним изражајем преда се; око пуних још усница лебдио добри смијешак. Посве сиједа подрезана коса била је јоште бујна и у валовитим се струковима куштраво спуштала до леђа. У модрим је очима сијевао необични за така љета жар. Одмах сам погодио, да је то грофица. Скинем нагло шешир, те се дубоко поклоним.

— Добар дан, млади господине? Познајете ли ме? Ах — одакле? — Мене већ тако дуго није било овдје, — ну име моје неће вам бити странно. Ја сам рођена грофица Крушевић, удата Wallheim.

Кад је чула моје име, очито се развесели.

— Познајем све Ваше, — кано дјевојка нисам тек једанпут била код вас у Суходинцима. И баш ми је мило, да Вас упознадох — о, сада Вам нема помоћи, — морате ми потанко за све Ваше приповиједати, како су — и стане ме редом испитивати за сав мој род.

— Па што ми ту на сунцу стојимо? — прекине забаву. — А и пријатељи моји — глете их како су досадни! — и показа лијепом ну сухом пожутјелом руком на двоје крмади, што се питомо плело око ње и туркало је губицама у кољена. Храним их — те угурсузе — па трче за мном кô пси! — растумачи ми, а тад ме позове да уђем у собу.

— Мој салон истина нешто јест необи-

чан и посвема у опреци са обичајним појмовима о таким одајама, — али — ја сам сва њекако изашла из колотечине! — настави љупком иронијом о себи самој.

Унићемо у собу. Ту су била два три кревета, огромна пећ, опасана дрвеном клупом, даље у куту стол, укопан у под; по стијени њеколико светачких слика с главама налик на цвјетове тулипана. По гредама сушили се хљепци сира и струкови разних трава за сјеме. У сваком је куту била насађена по једна квочка. Зрақ је воњао мирисом кухана зелена лука, — прашина брашна лебдила је посвуда. Млинарица, дебела сељакиња, њешто мрка лица, хтједе изаћи код нашега доласка, ну грофица ју задржи.

— Ви ћете допустити, — обрати се к мени, — наша је Ката марљива газдарица, — а дјеце хвала Богу доста, — па је увијек посла. Дајте — сједните — доиста је тек дрвена клупа — али пожелите идилу, — па сте тако барем усред ње.

И кано да сједимо у најелегантнијем салону, узме грофица сигурним, занимљивим и духовитим начином водити конверзацију, готово праву козерију, како је то пређашња генерација умјела, а данашња јој посвјема невјешта.

Течајем разговора дође ријеч и на Баторића. С правим ентузијазмом говорила је о њем.

— Ај — ај коли је то добар човјек био! Он је веома много залазио у кућу мојих родитеља. Покојни гроф, — мој отац — силно га је љубио. Коли дивно доба! Ну — што — хасни — отишло је! За цијело, да се и он мене сјећа — да ли радо — друго је питање! Ја сам велики кривац пред њим, — ах — што ћу Вам о томе? — Био је диван човјек. Он није превише љубио стихова изузев дакако своје латинске, — Виктор Иго био му правим ужасом; — ја опет нисам могла разумјети љепоте његова Вергила, за Игом пак готово сам лудовала. Особито његови: „Orientales“ силно ме занесли. Што ће дакле — мој Корнел? Ето њега једнога дана, и донесе ми красно везани албум, пун извадака — из Ига. Све је било писано лијепим рукописом Корнеловим. Онда је наине било у моди овако писање албума. Намучио се сиромах мени за вољу, — а није подносио Ига!

Морао сам јој дуго о Баторићу приповиједати. Кад сам јој на сва могућа већ питања одговорио, умоли ме, нека за Бога не кажем староме господину, да сам је видио.

— То ми учините за љубав! — рекне тако горљивим гласом, да нисам смио сумњати о истинитости жеље. За тетку Антонију такођер ме упита.

— Биле смо његоч заједно у самостану. И спријатељене смо биле. Давно је тому. Да ли добро изгледа? Је ли још увијек „à quatre

épingles“? Њекоч се радо цифрала, — и била је малко гиздава. Али — што је право, — бијаше умна и духовита, а красна, да јој није било тако скоро равне. Свакому сликару могла је служити за идеал. Изванредно одлична љепота! Доиста — њешто хладно.

Дође ријеч и на музику.

— То је све што још имам — и показав на виолину рекне: — Ето једини преостанак из бољих дана. Ну — вјеран пријатељ! — и прихвати ју с кревета, те не чекајући моје молбе узме одмах опет свирати. Сад сам истом био изненађен.

Била је то божанствена мелодија, која се сада и тресла и кидала и ломила од струна. Час дрхтали ситно слаби једва замјетљиви титраји, — чисто уздаси душе, — час се дубоки moll-гласови пребацивали снажно и громорно кано бурни валови на узгибаној води, или кано шум подземних страхаота прије своје провале, да у љупку шапту мало по мало јењају и зашупште око уха кано мекани таласи прољетна вјетрића. А најчешће су ови звуци говорили цијеле мелодије, јадиковали, клицали и опет од чезнућа плакали, посве кано да су ето на у томе поцрнелу ормарићу стародавног гласбала утиснута и сапета сва срдца људска, којих се домогоше чама, биједа и старост. И тада моћним непосредним акордом за нијемим мелодија, — баш кано од немоћи пред огромношћу биједе.

— Грофице, што је то? — кликнем сав поражен и очаран. — А старица канда није одмах чула мога питања; очи јој блудиле дугим укоченим погледом у модру даљину небеску, која на широм отворено окно на нас гледала.

— Ви ме питасте нешто? — Опростите, — трже се сама из снатрења.

— Ако допуштате, какова је то била мелодија? — Никада је нисам чуо, — од кога је?

— То — ах — то је мој живот, — ил' не — то је иста мелодија, за коју сам све — и родитељску кућу — и заручника — и домовину — и иметак — све — све жртвовала, — и макар ме стога биједа и невоља ужасно бије, ја ипак нисам јоште нити једанпут пожалила. Ова композиција све ми надомјешћује, — и има у себи снагу утјехе и окрепе, баш кано молитва.

— Дакле Ваша је композиција?

— Тек конач, — али остало све јест од мога — мога супруга Валхајма.

— Ах, грофице, то је дивна ствар! Је л' барем изишла на свијет и гдје?

— Не — ни у највећој невољи нисмо тога хтјели, напoкoн — ствар је посве субјективна; — како да јој профани свијет уђе љепотама у траг?

— Зар не видјесте код мене — ето сада?

— О немојте — Ви познајете моју обитељ — о мени сте чули — ми смо стари знанци! — и љубезно ми пружи руку.

Наклоним се и за неколико тренутака возио сам се натраг.

Једнако сам мислио на несретну грофицу. Тешки размишљаји кљуцали ми мозак, — било ми је управо горко, помишљајући, да јој се тако живот заиграо.

Тету сам нашао у перивоју код перади. Имала је наине посебни одио, у коме је, наслѣђујући надбискупа Хаулика, држала саму бијелу младињу. Пурани били бијели, тако и кокоши, голубови, пауни и напoкон бијеле кримске гуске.

Питома перад врзла јој се око ногу и било је видјети, канда ју то забавља. У истину пако само је пазила на Харолда, кога је дјевојка држала на руку.

Кад се вратим, посве је већ јењала разиграност поради млина. Чисто да и није више мислила на цијелу неприлику.

— Ах — дакле си био! — *Mille graces — mon enfant*, — а сада се приправи за „diner“, — нека те Штефић одведе горе — у модру собу. Ја ћу с тоалетом тај час бити готова. Онда ћеш ми извијестити, — сада, молим те, немој!

Нити код ручка нисам смио почети о млину. Макар није било никога госта осим мене, морао је инош ипак дворити у свечапој ливреји са чарапама и бијелим рукавицама на рукама. Мислила је тиме, да ми искажује особиту част.

Послије ручка одосмо у њезин кабинет, камо донесоше ликере и строј за црну каву, коју је „господична за друштво“ пред нама кухала.

Кабинет био елегантно уређена уска собица, тонући у полумраку. Зелене тапете зидова нису се пред многим литографијама и сликама право ни видјеле. Литографије били су портрети знанаца и пријатељица. Било их најмање педесет. Сlike су биле копије Давидових дјела. Над конзолом висео је њезин портрет из atelier-a Амерлингова, а над ниским писаћим столићем, стила Луја XVI, био је смјештен портрет „доброга пријатеља“ грофа Густела.

Тета наполак на узнак сједне на балзак и запуши цигарету. Видјела је наиме недавно код младе барунице, што се вратила из Париза, да су све даме ондје пушиле. Од онда се и она подвргла том обичају. Уверавала ме, да то чини ради пробаве, и да јој пруди ово пушење, — ну ја сам скоро видио, да се мучи старица.

Кад сам јој рекао, што је с млином, погледа ме најпрво са стране, погледом за који нисам могао сумњати, да је пун неповјерења. Но чувши за грофицу, заборави тај час на млин и, усправив се на мјесту, скучи се по све близу до мога фотеља и морао сам јој све потанко исказати.

— Страшно! — узме тада у истину тронута.

— Сви су јој прорицали такав конач. Та — дати се у руке човјеку, за кога не знаш, него да је гуслач. Ох — лакоумна ли створа — а уз то претјерана, да јој се Бог смиљује!

Мало затим почела ми је на молбу моју приповиједати о грофици.

— Беата и ја познајемо се јоште од дјетинства. Биле смо скупа у самостану код уршулинка у Вараждину. Течајем шест година биле смо увијек заједно. Беата бијаше изванредно добра срца. Баш зато није готово ништа држала на своје грофовство. Ја сам јој често спочитнула, да би ипак више требала мислити на то, да је грофиња Крушевић. Тако је нпр. уско била спријатељена с једном лаик-сестром, а када смо дошле у више разреде, те си по обичају између млађих дјевојака изабрала свака своје мезимче, то јест ми старије биле смо матере, а млађе наша дјеца, — то је Беата увијек била мајка оних, које су биле штипендистике, — најсиромашније дјевојчице. А морала би изабрати по обичају коју себи равну. Ну она баш напротив.

— Ма то је знак племенитости! — прихватим ја.

— Јест — јест, — али је претјерано. А така је била и у другим стварима. Ми остале на примјер училе смо гласовир, — она није хтјела гласовира него гусле. Женска глава — пак гусле! У оно доба бијаше то њешто печувено. Али њој говорити, било је

боб у стијену бацати. И ту пису хасниле никакве казне. „Оберица“ јој давала „каренције“; кад то није хаснило; морала је по сто пута преписати шкале, литаније, читаве „charpitres“-е из књиге — како оно — да — да: „La demoiselle élégante, par madame de Beaumont“.

Када и то није њена пркоса сатрло, онда је морала кроз осам дана код објода, гдје су и мале и велике дјевојке биле, стајати на узвишену мјесту, окренута с леђима столовима, а на леђима висио огроман језик од папира. Ну — и ово је било узаман.

Напокон попусте опатице и дође учитељ гуслања, у којег се до мала толи страствено заљуби, да је обољела. А било јој тек тринајст година. Учитељ био човјек ни више млад ни лијеп; — а био је ожењен. Не могавши њему открити свога срца, мучила је мене сваку вечер с изљевима свога препуна чувства.

Из самостана смо изашле кано одрасле дјевојке. Мени је било седамнајст, — њој осамнајст. (Овај рачун моје драге тетице међутим није стајао, ну она се је и сада још у високој старости радо млађа казивала). — У то вријеме дошао је кући и Баторић. Био већ давно намјештен код дворске канцеларије. Моја је мајка зажељела да га ја узмем.

Удеси дакле, да је Корнел често морао к нама у Радосаље долазити. Ну — овамо је

и моја пријатељица мало не сваки дан дојавала. Беатини родитељи живјели су онда у Лугаревцу, што је одмах крај Радосаља. Ја сам била мирна дјевојка, многи су ми рекли, да сам и гиздава; — једном ријечи нисам се могла одмах на први мах спријатељити ни с ким. Беата напротив била је живахна и имала је онај страхотни дар, да је свакоме обикнула код првога сусрета. И тако дође, да се је Баторић више ближио Беати, него ли мени, — а осим тога ишла је она и у лов, а Баторић био страствен ловац, — еле, човек се заљуби у њу. Беата ми све признала, молила ме за опрост, плакала преда мном, заклињала се, да ће мени за вољу жртвовати љубав, — ну ја сам јој се насмијала у лице, а за четрнајет дања заручила сам се са својим Josephus-ом.

— А је л' Беата била лијепа?

— Како коме. — Госпођама се није свиђала, ну зато господи. Имала је у себи „quelque chose de diabolin“, — то тако воле мушке главе.

Међутим, што да ти је описујем, — ено тамо горе — њезине пастел-слике, — она ондје међу баронесом Мином и Виржиком Паштровићком, та — ондје — баш под Баторићевом литографијом.

Погледам на зид. Поблиједела сличица у баршунасту оквиру показивала је младу дјевојку, њежну у тијелу, а миловидна лица.

Дуги плави увојци падаху са сваке стране образа. Крупне модре очи гледаху санљивим погледом на прозор к блиједоме небосклону, по којем је умјетник повукао ситне заруђене облачке. Дјевојци до кољена стајаше енглески црно бијели ловачки пас. Једна рука почивала је псету на глави, а друга се подбочила на прозор.

Слика је одисала појезијом младости и њезиних сања, — крила је у себи она многа питања младе душе, штоно их невино незнање пита сав свој околиш код првих својих корака у свијет. — Ах — и мени је мунула живи спомен на данашњи сусрет с грофицом, и ја сам се болно питао, је л' јој у вријеме ове насликане младости најцрња слутња најокорјелијега песимисте могла прорећи, да ће јој се живот тако јоште одгоненути, те ће у високој старости живјети о милости свога кмета.

И мени је пала сада на ум она индијска прича о биједнику човјеку, кога гони пожар шуме и бијесна животиња, те се несретник пред сигурном пропасти мисли спасити скоком у бунар, гдје се овјеси о слаб прут, што но га дан по дан изједа миш и гдје се храни капљицама отрова, што му у уста капају с висине бунара, а које га омамљују, те заборавља, да је прут готово већ прогризен и да на њега чека бездан бунара.

— Овај пас крај ње, — настави старица — и то је портрет. Дао јој га Корнел.

— А је л' она љубила Баторића?

— Ах — мислила је, да га љуби, — барем је било међу њима готово да ће се узети. Ја доиста нисам никада право вјеровала у ту љубав. Она страствена, — без мјере, — права Georges Sand, коју је и највољела читати: он пако човјек миран, поглавито за свој посао заузет. Ну ипак је обоје мислило, да се љубе; доцније дошло друкчије.

— Развргло се, нудер како?

— Да — развргло се. У једаред се догодило. Били смо у Загребу преко зиме, и њезини и моји родитељи. Покладе бијаху особито веселе. Бан Влашић давао сјајних забава, у казину се приређивао плес за плесом, у казалишту се држале редуте, — а најљепше је било код бискупа Алаговића. Још под конач сезоне позове бискуп к себи у бискупски двор велико друштво. Дошли чак из Славоније грофови Пејачевићи, Јанковићи, баруни Prandau-и — и други многи. Уз плес је био одређен такођер концерт, на којем ће њеки страни умјетник — гласовити гуслач — изводити њекоје комаде.

Беата и ја мало смо мислиле на тај концерт, — плесале смо непрекидно од првога часа, што у дворану ступисмо. Баторића није било, — морао је у наглom послу у Пожун. У вријеме одмора, последије souper-а, одосмо у

мању дворану, гдје имао умјетник свирати. Тај је већ на свом мјесту стајао и чекао тек, да се слушатељи смјесте. Вањштина му није била угодна. Дуга кудрава коса црвено-смеђе боје висјела му до рамена, у лицу бијаше блијед и неизречено немиран, — само очи бијаху красне, ну изванредно лијепе благе очи, жалобна необична израза. А онда бијасмо доњекле сви — романтици, па смо се сви овим очима дивили и наслућивали нешто тајанствено у њима. И Беата и ја признасмо си то. Она се дапаче чисто лецнула, кад ју је погледао и нешто дуље остао погледом на њој. Истом пако кад је почео гудити! У један мах буде цијело друштво затрављено. Беата — такођер изврсна гуслачица — уздрхтала је за сваким титрајем струна, сваким је часом бивала блеђа. Једнако упирала очи у њега, није се ни тренем макнула. Свршив у програму назначени комад, узме на бурно повлађивање свирати на памет. Ја нисам никада превише имала разумијевања за гусле, — али сада будем и ја посвема поражена. Бијаше његова властита композиција — нека врст фантазије. Беата је највише од свих подлегла силноме чару, којим су нас звукови музике савладали.

И давно је умјетник већ престао био, кад је она још увијек очи упирала у празно мјесто. Морала сам ју чисто кано пробудити, да је пошла у плесну дворану! Ну плесати

није више хтјела или није могла. Не питајући родитеља за допуштење, пође к уметнику и позове га, да би сутрадан код ње играо. Цијелу вечер даље просједила је уз њега у најодаљнијем куту дворане. Ја сам била кô на иглама, јер сам знала да ће јој људи страшно замјерити таково понашање. Жалибоже њени родитељи — покојни гроф Александар и грофица Елизабета — били су превише слаби.

Други дан је у истину била забава код Крушевићевих. Умјетник Валхајм свирао је још више него код бискупа. За вољу његову пристала је и Беата, те је узела гусле у руке и одиграла тешки њеки комад. Никада је нисам чула тако дивно изводити. Валхајм сâм био је силно занесен и умолио ју да га прати. Сада буде, капо да је за њих двоје све остало друштво ишчезло, — они си у гуслама казиваху, пјеваху, — једном ријечи, сви смо их запањени и зачарани слушали.

По свршетку дуета била је Беата сасвим изнемогла, — и кад смо послѣје узели плесати, она се је опет повукла у кут и забављала само с Валхајмом.

Од сада је Валхајм сваки дан бивао у кући грофовој, — а за осам дана пронио се градом глас, да је грофиња Беата побјегла с њим.

Дуго се није ништа чуло, — срѣба родитеља минула већ давно пред жељом, да би своју драгу Беату видјели. Ну од ње — ни трага ни гласа. Тек послѣје смрти родитеља

дошао њен пуномоћник одњекле из Шпаније или Швајцарске, уредио имовинске ствари, последије још једанпут дошао и продао све, — а од ње саме никада ни гласа ни трага. Приповиједало се, да страда, — да је сав иметак потрошила, — говорили људи да није с Валхајмом вјенчана и тако више тога. Тко би право знао, — било како му драго, ја нисам ипак мислила, да ће баш тако страшно свршити!

— Сирота!

— Јест — јест — треба ју жалити. И њешто се мора учинити. Ја ћу још данас к њој.

— Куд ћеш данас, — та прекасно је. — Док онамо дођеш, бит ће осам сати.

— Истина је, — ал' сутра! Ну — ја не бих радо, да би изгледало то „*comme un imprortun*“, — а опет радо бих да јој помогнем; позват ћу ју овамо к себи, нека код мене буде. Хвала Богу — мени неће бити на терет; — и старица се посвема узнесла у далњем слиједу ове намисли.

Ја сам јој морао обећати, да ћу с њоме ићи. Зато сам преко ноћи остао у Јакушевцу.

Проти својој навади сутрадан је тета још увијек једнаким жаром остала код своје накане, да иде по грофицу. Одреди, да се не упрегну елегантна кола него маровска, која су редовито само канару рабила; исто тако морала је собарица приредити најједноставнију и најстарију одјећу.

— Не би било лијепо, — дапаче „contre tous bons sens“, — да се човјек пред таком несретницом кочи и шири елеганцијом и богатством. У такоме случају мора човјек изгледати чим једноставнији, — растумачи преда мноштво своје одредбе, а ја сам се дивио тој њежности.

Дошавши к млину, нисмо грофице нашли код куће, ну тетка пошаље млинарува момчића, да ју пође тражити. Добра пол сата протече, док се је грофица вратила.

Сусрет старица био је у први мах очито збуњен, једна се је бојала, да не увриједи друге својим тронућем, а друга опет није право знала, како да си тумачи тетину пријатност. Ну — најпослије избије снага његдашњег пријатељства и оне се загрише.

— Како ми је драго, да те видим још тако чилу! — поче грофица.

— Ах — трпим крај све те чилости силно на реуми. Ну — приповиједај ми рађе, јеси ли ти здрава, како? — и тета збуњено пре-стаде.

— Ја сам здрава, — добри Бог дао ми сретну нарав, — али иначе зло. Мој Валхајм одавна је оглушио, — а ти знаш, што је така несрећа за глазбеника.

— Страшно — сиромаш, — ал' иначе — како му је?

— Хвала ти, да питаш, — и грофица захвално стисне руку тетину, — није здрав;

било ми је тешко да сам га оставила, али морало је бити. Он сâм једва је могао наћи уточиште код њекога свога пријатеља могућника, — ја сам дакле отишла. Ти ваљда знаш, да сам иметак изгубила?

— Нисам ништа право чула.

— Е — дуго је већ тому, — нисмо знали господарити ни Валхајм ни ја, — к тому дали смо се завести, да сав новац, што смо још након нашега путовања по свој Европи имали, — да тај новац уложимо у папире. А папири падну. — Ну — све је било добро, док је Валхајм могао концертovati, — али несрећом оглуши — и тако нам сва средства пресахну.

— Зашто нисте Ви концертовали, грофице?

Тета ме претрашено и увријеђено погледа, а грофица се болно насмијеши и покаже своју бијелу косу.

— Мој господине, — кад је човјек стар — нелијеп, — особито женска глава, онда му више не цвату руже на путу земаљском, — особито на путу умјетничком. Од невоље једноч сам покушала, — па једва што сам се на позорници показала, удари сав свијет у грохотан смијех.

Напокон изнесе тета свој предлог.

Грофица буде силно ганута. У очима јој за-сјају сузе, ну она одбије. На поновне молбе и позиве обећа тек, да ће на њеколико дана доћи.

— Али зашто се не би преселила к мени, док можеш опет к Валхајму?

— Не — не! Не би лијепо било напрема овим људима, — а знадеш, старе смо жене — свака има својих особина, — није то ништа. Нису твоји живци тако јаки, да би подносили моје гусле! — заврши у шали.

Тета је малко била „пикирана“, како ми је последије признала, ну брзо је савладала сваки гнијев.

— Да — драга Беато, — ради главнога што дођох, — а мало да нисам заборавила. Ја сам нашла у рачунима свога покојнога мужа, да је он оцу твојему дуговао пет стотина форинти. Ево — донијела сам овај новац, — опрости што то сада истом чиним, ну — нисам знала твоје адресе.

Ја сам се дивио и њежности и домишљаности и доброты своје тете. „Како се дивно то измислило“! — понављао сам неколико пута у себи. Грофица ју најпрво у чуду гледала, затим се невјеровано насмијала, — а најпослије, видећи банке, — учинила, кано да је истина, што тета говори. Сиромаштво — ах — оно је највећи противник људскоме поносу!

Ну — напoкoн — паде у плач и горко јецајући овјеси се тети око врата и захвали јој се топлим ријечима.

Тета није више издржала у соби млина, него се нагло дигне и узме се од грофице праштати. У тај час дође млинар и умоли тету, да би њему дала у закуп свој млин;

јер ће досадашњи закупник и онако отићи. Тета не одврати ништа, пу онда јој грофица препоручи молбу млинареву.

— Ја сам већ мислила на то, — али онај млин — нашла сам то у писмима — онај млин спада више ево госпођи грофици него ли мени — зато — — ако Вам грофица даду у закуп — онда је млин Ваш, — и плаћат' ћете грофици.

Ја опет истом што нисам тети цао око врата. Грофица пако учинила је и то.

Тета је била изванредно задовољна са својим походом. За вријеме војње кући чисто јој лице сјајило од радости, да је нешто добра учинила.

— Овако ће млинар бити бољи с њом, — имат ће бољу дворбу — и све! — радовала се старица својој домисли.

Прошло је више дана прије него сам се усудио старцу Баторићу говорити о Беати. Био сам наумио, да му нећу одмах открити њезино пребивање у млину.

Једном смо сједели под липом у брезовичком врту. Почео ја од шале, да сам био код његове несудојене — моје тете. Старац је био добре воље, па се широко насмијао.

— Ах — није она била права! Ја сам се заљубио био у другу!

— Знадем и за ту — мој *illustrissime!*

— Дакле ти је избрбљала она блебетуша; — опрости, да твоју тету тако зовем, — али

истина је, — она је морала о томе... Па шта ти је приповиједала? Није ли можда од мене учинила читавога Вертера, или барем Пенелопина просца?

— Није, — приповиједала тек, како је било, да си се заљубио у Беату Крушевићеву.

Старац је за час замукнуо. Тек један тренутак пролетио му лицем жалобни бљесак.

— Заљубио — заљубио, — узме тада, — али нисам ја никада био никаки романтик. Ми Хрвати нисмо за такве комедије. Беата је била дивна, весела, добра дјевојка, — а Антоанета — кô кип од мрамора; — па се ја заљубио у њу — у Беату. А нисам јој то на кољенима открио, — можда сам баш у томе погријешо. — Беата је била малко на-тепена романима, — ја сам рекао њезину оцу — и њој једноч у лову, кад се препирасмо, је л' она ил' ја убио зеца. Она ми се најприје насмијала и није ми вјеровала, — а кад сам се ражљутио, онда ми је пала око врата. И баш би се узели, да није онај проклети музикант дошао. А то је њезина несрећа била.

— Ваљда је и тебе бољело!

— Гле га — како он мене „инквирира“! Да боме, није ми било лако, — али косе нисам чупао, — увидио сам тек, да се не разумијем у женске. И нисам више мислио на женидбу, — али — вјеруј ми — не из очаја, него што сам имао силно посла!

Нисам могао вјеровати сасвим у тај мир

старчев, јер сам знао, да имаде њежно срце. И ја заборавам на обећање, што сам га грофици дао, и исприповиједам му све.

Он ме је слушао покорно, готово не мичући се. Кад сам свршио, хтједе и он попут тете тај час по њу. Упутим и њега, да то не иде. Ну цијеле вечери даље био је час смркнут, час замишљен, час посве растресен.

Кад се касно — тек њешто прије поноћи — разиђемо, узме у једаред: — Еј — Влатко — како би било, да ју узмем за жену?

Мало да нисам на узнак пао.

— Кога — зар Беату?

— Ма — тако велим, тек од шале! Ха — ха. — ха — но истина је, — што да се сирота мучи код млинара, а макар сам стар, — нема лица, да овамо к мени дође становати.

— Али — *illustrissime* — она је удата; — Валхајм живи.

— Ђавола удата! Валхајм је био ожењен, кад је с њим побјегла, — иначе не би баш бјежали; — е — мој драги — ја сам Беату сав вијек пратио — све ја знам!

И тако ми се старац одао, да је Беата једнако још много вриједна његову срцу.

Сутра дан имали смо к млину ићи. Ну — старцу позлило и није могао четрнајст дапа изаћи. Кад је оздравио, прво нам било, да смо ишли к Беати. Цијелим путем био старац узрујан.

— Напокон — fine finaliter — не би смјели ни — неће јој бити угодно: — да сам јој прије писао?

— А ма̄ ти си, illustrissime — како при-
марац каки. Гле — гле!

Била је забринутост старчеваузалуд. Беате нисмо више нашли. С новцем, што га је добила од тете, отпутовала је к својему Валхајму.

Да нисмо учинили пут бадава и без сврхе — пустимо се крај воде за паткама. Мој illustrissimus није тај дан ни једанпут погодио.

Два или три мјесеца касније читали смо у новинама да је: Беата грофиња Крушевић, многогодишња пријатељица њеког слављенога умјетника Валхајма, умрла у највећој биједи у Паризу!

И тета моја и Баторић дали су за њу у својим патронатским црквама служити опијело.

На старом лицу мога illustrissima видно сам кадагођ канути по двије крупне сузе, — а када је свећеник уздигао болни Miserere, — сложио се старац изнемогао у клупу и сакрио лице у обе руке.

PERILLUSTRIS AC GENEROSUS CINTEK¹

I

Враћамо се с првог оногодишњег лова на младе зечеве. Јарко коловошко сунце још је високо над брдом стајало. Та — морали смо престати што прво, јер бијаше така силна жега, да је готово свако весеље и свака угода пресахла. Изморени, промочени од зноја, исушена грла — ми на јуриш заузесмо сјеницу у првој крчми што је стигосмо. И нијесмо марили, што је крчма на цести, нити нам је сметало на пѠ кисело вино. Посвојио свако мјесто, што му је најближе било, и свако је на душак испио огромну чашу. Лугари и сељаци — ловци посјели уз нас, а копови су били тако утрућени, да ни

¹ Славни и племенити Цинтек.

не поискаше хлада, већ се у први час развалили тик пред сјеницом у највећем сушцу и спустили слшпаве језике до земље.

Мало било и настаде преугодни час одмора — онако час сласна наклапања, обијесне шале и усмене историографије истом проживљела лова, час какав може доживјети једино ловац.

Баторић подијелио залогаје из своје торбе, Ерцигоња смогао однекле и мяса, а судац Петровић нашао у неком закутку крчмарева дунчанчића праве рогатачке киселице — па ми и заборависмо на врући зрак и на мухе што одасвуда налијетаху к нама. Захватила нас она раскошна и слатка лијеност и тромост, што је свако вруће љетно поподне у човјека узбуди. И ми задовољно, готово лагодно позирасмо у далеки сјајни видик пред нама. Сва крајина одасвуда је обасјана била силним свијетлом и све је титрало и блистало од њега. Чисто да се очи заклапају од расијана сјаја, а сјена и хлад тек гђе-гђе — истом под најгушћим дрвећем таласају у једва видљивим плавкастим линијама. Лазур се тамном модрином залијева и куд оком сегнеш, нигђе облачка: свакуд ведро и свакуд чисто и недогледно високо. Истом на југу — доље даље пред планином вуче се танко и ниско нешто као магла љубичаста сјаја. Зрак у жарким струјама врућине ни дашком не дахне, нити се миче који листак над нама, нити се зањише

и најтања влат у трави, а нити се види нити чује кебра какова, ни висина зрачних не пре-сијецају ласте својим оштрим летом. Све лежи суморно и без гибања у љетњем жару, све се одмара и почива. Тек са цесте замнијева и весели и свадљиви чирик вребаца, што се на земљи ваљају, те се од тога диже у зрак фина — фина маглица прашине као дим — као па-учина. И још даље, — много даље, не распо-знаје се више гђе, чује се од часа до часа дубоко мукло мукање краве, ваљда у пољу гђе заблуђеле, али — тако далеко, те нијеси сигуран, није ли то и стршен или оса, којих брнчање шуми негђе на крову куће или на врху сјенице. Ах — тако је мирно — мирно било, не сањиво ни дријемежно — некако друк-чије: било је као зачарано, као обајано.

И у једаред у тој свијетлој глуши подигне се онђе на почетку цесте силан облак прашине, па онда се захори успаваним зраком тешки ло-мот колија, најпрво нејасан, као грмљавина преко брда, онда све разговјетније, да се нај-зад и распознавала грлата и моћна вика кочи-јаша, гончина — кога ли. Из поља, из по-никнутих батава кукуруза, из гајића одговара јека, па носи по два пута исту буку. Од праха се није могло распознати, кака су кола и ко-лико их је. По узвитланој прашини, по силној граји, судили смо, биће их сва сила и већ се побојавасмо, е ће нам киријаша покварити наш часовити „*buon retiro*“. — Истом кад се при-

макло ближе, изађе, да је једна јединцата прилика, дуга на љестве направљена кола, кака се за сијено узимљу. Накрцана су била високо — високо гајбама, врећама, бачвама — ех тко би знао што ли није све на њима натоварено било! Упрежена бијаху пред њих три коња, два успоредо, а трећи напрво. На најгорњој гајби укочило се двоје сељачких подераних момчића, а на првом коњу јахао је матор човјек, који је сило махао и пукетао дугим бичем, па клетвама соколио коње. Изгледао чудно тај јашилац. У први мах готово ми буде, као да се примиче кака појава из далеких неких страна. Чисто сам се мишљу залетио далеко некуд у Бокару или у Киву. Главу јахаоца покривала у силној оној жези кучма-капа из црна крзна и натјерана високо у шиљ. Капута није имао на себи, већ му је здепасто тијело тек покривала разгаљена кошуља, од зноја и прашине поцрњела. Осим тога имао је на себи уске сиве хлаче из дебела сукна и народнога кроја. На петицама високих од прашине сасвим побивијелих чизама усађене су биле дуге оструге са огромним оштрим звјездицама. Ну најчудније бијаше, што му је уз бок висјела дуга и широка старинска сабља, завјешана о балчаку за простим конопцем, који се опет везао дебелим ремеником око паса.

— „Што тај са сабљом!“ — кликнусмо сви у чуду и гледасмо задивљено у човјека,

док се је ближе п ближе примицао, а сабља звекетом лупала по сарама чизама и по трбуху коња. Од сабље му готово нијесмо ни точније узели лице на око.

Тик пред крчмом, остајући на цести, сустави коње громорним: „О — хо — хо! Хо хо!“ — тргне уздом јахача, те биједно кљусе мало што није пало на узнак и високо се пропело. И онда полагаано сађе са седла висока и правдавна нареди старохусарске или још турске врсти. На крчму и на нас није се ни тренем обукао. Најпрво је пошао око кола и прегледао све тачкове, свору, љестве — ама сваки и најмањи дио, затим је редом исто учинио код коња, подижући свако копито, да тачно разгледа сваку поткову. На једној од њих испао чавлић. Ех — кад је он то нашао, гласно избаци силну клетву и псовку. „Да је мој ђед жив“, — настављаше сâм собом, — „кожу би ти згулио с лоповских леђа — ковачко ти тепче! Така радња — али опет дај плати, господине — само плати — плати! Ух, лопове и лоповски свијете!“ — И потрчи цестом, па дубоко погнут к земљи тражи и тражи чавлић. Наравски, нашао није ништа, но кад се након којих десет часака повратио, није било више трага какој срџби. Сада је узео острага са шарагља шкафић, отишао с њим до бунара, силним посве непотребитим размахивањем и напрезањем заграбио воде и однео коњима да пију. Код тога није спустио

шкафа из руку, већ је посве згрбљен држао тешку посуду пред губицама коња, говорећи им час мило и пријатно, час бајаги љутито и строга, тапкајући им лактом под ноздрве. Јединому предњаку, на ком је јахао, не рече ни цигле грубе. Њега је дапаче миловао. Код тога му дашто служили чудновати изрази. Називао га нпр: „Еј ти моје својеглаво прасе“ или „Ти жедна пијаницо, ти господарева бриго“! — или „Ти стара жабо!“ Но — глас му је од њежности и милиња титрао и лице му се милостиво смијало, а разговор се настављаше. Том приликом сазнадосмо, да то „својеглаво прасе“ носи славно и неумрло име: Буцентауро.

Кад је био с напајањем и крмљењем готов, извади из кола торбак, огроман као што је очевидно у њега све огромно било. Из торбака вирило печења, гибанице, хлеба и дугих репова лука козјака. Са простом кратком „кустурицом“ у руци приправи се, да реже. И као да ће вола клати, подсуче рукаве, замахне силно рукама, зашкрипи зубима, па дубоко зареже у извађени батак пурански. Жвакао је тако гласно, да смо га ми преко цесте у сјеници чули. А која ли самодопадност и самосвјесност столоваше у читавом њему — у свакој кретњи, у сваком залобају!

Један од ћечака горе на свом високом намјештају зијевне. А нађе се из дубина кола ситно шарено штене, које од узбуђе-

ности и жеље зацвили и загунђа, па се постави на љестве и лицем у лице глѣдаше господара.

— Гле — гле — и ви бисте — тепчета! — опази „он“ оштрим, на пѠ строгим на пѠ шаљивим, но свакако величајно-милостивим начином. И добаци ђечаку оглодану кост у тилом часку потрошена батака. Псу, што се по врећама тик до њега спустио, пружи одрезани комадић хљеба. Морам признати, да сам се снебивао од тога његова начина и назив „барбар“ био је најблажи, што му га у себи подијелих, али ја још у чуду, кад га опет видим како вади из торбака још печења и одреза два силна комада.

— Јесте ли оглодали кост? — упита строго ђецу.

— Понизно хвалимо — појели смо, — бајаги покорно, но у истину лукаво и на пѠ поругљиво одврати старији момчић.

— Хм — а тко сам ја? Зар се са мном говори као с чивутом у селу? Зар нијеси чуо, да се мени каже „Њихово господство“ или барем „Њихова милост“! Ти дивљаче — ти! Но нека ти буде за сада — а сада послије кости на ево ово, — те му даде оба комада мяса, да одмах настави тоном предикаонице: Само онај, који не зазире ни од малена, има права на веће. Тако је учио и нас господин Спаситељ Исус (— код тога је скинуо капу са главе и поклонио се — Бог зна зашто —

према југу —), и он је давао Петру трешњу по трешњу, да га научи ову истину.

Био је једнако окренут колима лицем од нас, па и чинио је као да не види никога. Тако га ниједан од нас није видио у лице. Тек сврати се на пђ к нама, кад је из најдоње наслаге, дубоко из сламе, извадио барилче и лагано — лагано отчепљивао, као да се боји, да ће што излетјети напоље. Кад нас је опазио, часком као да се трзну, али или се одмах примирио, или се ја оком преварих, јер — у тили часак мирно баца дубоко натраг главу и принесе огромно барилче к устима. Неколико часака није се чуло но клокот вина из барилчета.

— Аха — ха — *revera erat valde bonum!* — изговори гласно, да га ми чујемо, кад је посуду одложио од уста, па се као од угоде цијелим тијелом самодопадно потресао. Уснице обрише рукавима од кошуље — а бркове готово да је ишао ижмикати. — Но дајте и ви малко — али не превише — не дуље, но што ја набројим десет. Иначе гледај ево ово бичало! — рече ћечацима и пружи им барилче, па док су ћеца пила, он је у истини стао гласно бројити: један — два — три итд. Затим узме из сједала дугу, Бог зна како боје сурку, опшиту бијелим, њекоч модрим гајтанима и ођене се у њу.

— Ти Ивичак — узми у здјелицу воде, па напоји пуране и гуске, док ја одем малко

у крчму, да штогод узем, — иначе би то тепче крчмарско мислило, да ми је жао што год да потрошим.

Од цесте до крчме морало се преко цестовнога јарка на уској слабој брви. И док је с великим трудом доста несигурно и бојажљиво пролазио брвљу, ја сам га могао добро разгледати. Био је средње висине, необично широк у плећима и доста крупан у тијелу. Тек ноге биле су неразмјерно танке. Плавушасту косу носио је дугу, исто тако и дуга ријетка брада црвенкасте боје сезаше дубоко до прсију. Глава је била велика са широким и тустим лицем њежне бијело-румене пути, високим округлим челом, уским шиљатим носом и са ситним неопредељене боје очима. У слона се често таке очи нађу. — Година могло му бити око четрдесет и пет.

— *Servus humillimus -- inclytæ dominationes!* — поздрави нас бучно, храпавим но доста танким гласом, кад се приближио сјеници. Уз то је једну руку ставио на балчак, чизмама ударио силено, да су оструге зазвечиле, а другом руком открио главу и гологлав се на све стране дубоко клањао.

У први мах га питко не препознаде, по тад се досјети први Баторић.

— Та — јесу ли то они --- драги мој Ерменегилдек? — Што их носи по тој спарини и камо? — кликне старац.

— Љубим руке — *illustrissime domine* —

нијесам их одмах препознао — нека изволи пресвијетлост Ваша опростити. А ево — сами знанци. *Servus humillimus, reverendissime* драги, — слуга понизан, *spectabilis domine!*

Мене још није познавао, па приступи у једаред свечано к мени. — Имам част да се представим — ја сам *nobilis et quondam dominus terrestris* Арпад пл. Цинтек де Вучја Горица, властелин у Ферфрековцу и Вугровом Пољу, посједник куће у Вараждину и више ливада на Сутли, зачасни протоколиста славне жупаније вараждинске и члан господарске подружнице у Z.

— А откада си Арпад — та прије си био Кајмир? — улети му са шалом у ријеч Ерцигоња.

— Истина — у илирском коледару стоји уз моје име Ерменегилдо име Кајмир — и ја сам се тако називао, док сам био „Илирац“, али — хвала Богу — очи нам се отворише — сад се повратисмо у право коло! *Illustrissime*, — сад сам њихов — душом и тијелом њихов — нек се обнови осамстогодишњи савез!

— И зато си сада Арпад?

— Та — да. Рекао ми Erdödijев провизор, да је Кајмир исто што у мађарском *Arpad*, — па зашто не бих онда? Није ли можда славно и лијепо име?

— *Bene — bene* — али молим те, зашто си кабаницу окренуо? — настави Ерцигоња, који је душом и тијелом био народњак, па

дапаче и „Цинтеком“ не дозвољавао промјену програма и политичког увјерења.

— Молим — молим — *reverendissime* — немој ти тако. — И ми имамо оштре зубе. Нијесам ја кабаницу окренуо. Тога један *po-bilis* Цинтек не може да учини. Ја сам тек заслијепљен био, а сад сам прогледао. Зар да ја будем „Илирац“? Гђе нам Илирци помогоше до Бахове страховладе, до силних пореза, до забране духанске, до скупе соли, — ах — све зло од онда! Па мени тако бива, који сам ради тога несретнога Илиризма био у вјечиту боју с покојним својим оцем, — који сам ради Илираца престао у школу да идем, — па из „граматике“ већ изашао и тако нијесам свршио науку. А да сам свршио, гђе бих ја био! Не бих требао сада да пуране возим у град на трг.

— Но можда је више крива „граматика“ него ли „Илирци“, — дометне са смијехом Петровић.

Цинтек му не одврати ништа, јер је некако онако било, као што је Петровић споменуо и учини као да га није чуо, па настави:

— Како ћу дакле бити против осамстогодишњега савеза, у ком свега тога није било, па ваљада и неће бити.

— Ха — ха — ха! Неће не, — надај се!

— Па ако хоћеш да знадеш, драги *reverendissime*, и управо неће бити. Мени је приповиједао Erdödiјев провизор, а тај је, Бога ми, могао чути од грофа, — који као насљедни

наш велики жупан има ваљда прилике, да знаде за такве ствари. Пусти ти — што ћеш ти! — Зар није, *illustrissime*, тако?

Баторић се тек насмије тихо, али не одврати ништа, него га упита камо путује?

— Благодарим на питању — љубим руке, *illustrissime domine*, идем у Загреб на вашар, да продам што то — па ето, *reverendissime*, а знаш зашто? Да могу платити порез — бар нешто; — навалили на ме свакога ђавла, и некакe глобе за штемпле — и за духан — шта ти ја знам! Ах — па узмите — и некаку пристојбу да морам платити зато, што ми је отац оставио имање. Та — кака пристојба! Ја да платим од тога, што је од вајкада припадало фамилији! Тако могу захтијевати од каких трговаца, жидова, али од мене!

Како то од мене? Али идем ја к фишкалу — па макар му дао сав новац, што добијем за пуране. Истина, мало да ми нијесу узели „Буцентаура“ мога под оврху — и тек сам склонио порезника прошњом и — и — но да жена му моја напунила кола нешто крumpиrom, пешто гускама! — Ето — тако се живи дан данас, па да онда не чезнем за осамстогодишњим савезом и за мађарском конституцијом.

— Пусти, драги Гилчек, ту конституцију — па пиј радије с нама, — прекине га Ерцигоња.

— Хвала — хвала лијепа — драге воље!

На њихово здравље — *illustrissime* — и на здравље све остале „узможне и звеличене госпoде!“ И паш нови Арпад испије до дна пружену му Петровићеву чашу.

— Ух — то вишо не ваља! Моје је боље. Ако господа допусте — ја ћу свога дати, — и он одлети опет колима, да за час допесе и барилче и свој огромни торбак. Готово с весељем и поносом распрострло је пред нама сакрито благо свога торбака и напунио до врха све чаше вином. Ловци су увијек људи добра грла и добра желудца, па и сада се нијесмо одбијали од Цинтекове гостољубивости. Он је био сав блажен, да му хвалимо вино и да с очевидном насладом празнимо торбак. — А што ће теби остати? — упита га Ерцигоња, посежући изнова у торбу.

— Не брини се за ме. Не идем ја ваљда празан у свијет. Има тога још у колима — ако хоћеш за пет дана! Држим се ја старе наваде, не идем у гостиону, — да трошим онђе новац и да се трујем злочестом храном. Пијте само, госпoдо; изволите гибанице, добра је. А будући ми је тако неким начином у дно пала част, да сте моји гости, допустите, да подигнем чашу овђе у здравље нашега милога *illustrissima*. Ја га срдачно поздрављам, препоручам му се у милост и пријатељство. *Vivat, crescat, floreat noster illustrissimus dominus!* —

И Гилчџек заносно испразни чашу, строго

захтевајући, да сви исто чинимо. Тако је за првим барилцем дошло на ред и друго. Арпад се истина неколико пута обазрео на сунце и хтио да пође даље, али опет је остао. Та „неким начином“ он је куће домаћин, како ће дакле пуштати друштво! И чисто љутито гледао је најзад на сунце, загрозио му се шаком ситне своје, готово женске руке, и попут Јозуе пред Јериком кликнуо му: „Стој!“ — али сунце није марило и спустило се за руб бријега, док је Гилчек још увијек точио вино и најзад готово заборавио на своја кола, на пуране и на Буцентаура, па се силно противио, да се разиђемо. Постао час по све мекан и сузама у очију и на пђ плачним гласом увјеравао нас о свом пријатељству, љубави својој к витешкој прекодравској браћи, а час чисто био горопадан, те испсовао крчмара, што га је назвао тек господином Цинтеком, и викао му све у ухо: „Ја сам *perillustris ac generosus dominus* — тако се мени вели, а не истом господин Цинтек. Што Ви мислите? Да ли ти, теиче жидовско, знадеш, да се ја ни с твојим Ротшилдом не бих мијењао? Шта је он према мени? Ја *nobilis* Цинтек де Вучја Горица; — та шта и с истим баном хрватским не мијењам се. Он је некаки солдачки барун — а ја сам *nobilis* Цинтек. Да сам даље од „граматике“ дошао — ах трице и кучине — и тога не треба — тек да је више среће у мене — ето ја бих још био баном постао,

баш као што је и он постао, — али он Цин-теком никада; — ни апостолски наш краљ — Бог му дао све добро, кад буде окруњен св. круном — ни он није тако велик и моћан господин — ах што — ни Св. Петар не може то од њега учинити; из мене пак најзад могли би учинити бана. Да — да „госпон се роди“ — то је стара истина и нијесам је једаред тек слушао од мога оца. Нека ми та екселенција Шокчевић покаже сабљу барунску, коју му је шукунђед још носио, кано што ево ја овђе — глете — носим сабљу од свог не знам којег шукунђеда. Пх — пх — није то истом тако — не праве се „господа“ у региментшудима и по гимназијама — господа се роде!“ — И Арпад се гиздаво ударио у прса и силно надухнуо у лицу.

Кад се напосле растадосмо — морали смо му за стално обећати, да ћемо к њему у Ферфрековец доћи у походе.

— Има код мене — у пољу зечева сва сила; — не знам већ да се обраним од њих. Но да — не разумијем се у пушку — није то за ме никад било — па вам се то накотило, велим вам — све газимо по њима. Па онда, што ти има јаребица, трчака — патака — ах велим вам — нема тога више нијђе.

Тко радије од нас! И одмах се обећасмо за најближе дане.

— Не — не — опростите, господа — за ове дане не могу. Бог зна како сам дуго за-

бављен у Загребу. С финансијом човјек мора да се дуго натезе. Онда имадем одмах за неколико дана парницу у Вараждину. Хоће сусјед да си учини у зиду прозор на моје двориште; знам, да ћу и ту натезања имати. Послије те парнице имам опет код куће „репозицију“. Преорао ми сељак њиву — лопов мушки! Затим опет тужи ме некаки глупи трговац за некаки дуг — па имам врага и пô посла с њим. А нећу, да он тако лако дође до новаца. Фарисеј — искариот — „хармичар“ — иде он мене тужити за пишљивих двадесет и тридесет форинти! А онда послије свега тога — имам још неку тужбу — јавила ме стара, на пô глуха баба, да сам је увриједио — па ме тужи рад свога поштења. И онда — опет мој сусјед тужи ме, што сам му убио у квару краву, али и ја сам њему објесио врага за штету у пољу! Знат' ће он! — затим опет.

— Та — хоћеш ли једаред престати — зар толико правда? — прекине га Петровић.

— Пусту — пусти; и к теби ћу морати овај који дан на суд. Морам да тужим два три сељака за дужну горницу, а и онога поспанца — љењака Лацицу Кунтека, — није још учинио један контракт.

— Добро — добро — дакле када нас чекаш?

— Када? — Када? — Та — најволио бих одмах — али та проклета финансија са својом

пристојбом! Чекај — сада долази отава — онда кукуруз — онда хељда. — Хм — хм — а све морам сâм! Није да се поуздаш у ма кога! — Тако је дан данас. Лако је било мому покојному оцу, који је имао кметова, шпана и лугара — али данас! Да — да се повратим. Онда послѣ хељде долази берба. Али — ето га на! Дођите к мени на брање. До онда ваљда ћу бити готов с проклетом том финансијом. Та — дакако. Дотле ето мађарске конституције. Задњи пут је приповиједао Erdödi-јев провизор, да је у Бечу и Пешти већ све готово. И неће нас више те лоповске финансијске дирекције мучити с порезима.

— Дакле на брање! *Valde bene*, — прихвати Баторић.

Тако углависмо састанак и за који по сата могосмо кући. Нови наш Арпад, док је само могао, тражио је начина, да нас тако лако не пусти, и морали смо чекати, док је и он кренуо. А мјесец се већ био подигао и касна вечер поклопила је сав крај. Цинтек је опет узјахао свога Буцентаура, ђецаке на врху кола пробудио је дугим својим бичем и онда са силном виком и криком, како је био дошао, кренуо је даље. Високи врх дуге прилике зазибао се и нагибао се овамо и онамо, баш као брод, кад се отисне на море, и за час се у тихој вечери носио цестом одјек тешких точкова. Дуги реп узвитлане прашине вукао се од колâ к нама, који заостајасмо и

позирасмо са смијехом на фантастичну сјену прилике, што је падала преко цестовнога јарка у ливаде у развученим дугим линијама, те је из Цинтекове племените главе и у шиљ натјеране кучме-капе учинила облик димњака — готово димњака. Што је сама по себи чудна прилика даље одмицала, то је примала чудноватији изглед и најзад подејећаше на каку давну бајну немам или на деву у Сахари. А Цинтеков непрекидни поцик коњма грлато се и гласно носијаше ноћним зраком, замнијевајући још и онда, кад је колâ давно нестало иза брда. У шуми негђе одвраћала објесним лудим смијехом сова, а доље у трави по ливадама — и из шаша по исушеним барама озвањала је задња пјесма препелица у складу са гласом харишевим, све пак заглушиваху жабе и цврчки. Но — горе на небу било је сјајно, велебно и тихо. Златни траци у танким — танким нитима пловљаху тамним лазуром, величајна ноћ посвуд је разастрла велељепоту и дивоту своју — па и од Цинтека више не бијаше ни трага ни гласа.

II

У вријеме бербе дође у Брезовицу момчић из Ферфрековца — бос и подерац, куд га погледаш. У једној руци имао је висок — два пута виши од њега штап, а у другој — десној — чувао је огромно писмо са пет печата

— са пет грбова „nobilis familiae Czintekk de Vuczsjá Goricza et eadem“. Ни Ванку, ни шпану, ни сокачу није хтио да изручи писмо, већ захтијеваше, да га преда самому господину „премушкомешу“ у руке, јер тако му је заповједио његов господин.

На старом пожућелом полуарку, очито отргнутом из каквога регистра или од какове судбене одлуке, написао је Цинтек ово писмо:

„Illustrissime domine!

„Domine nec non Protector ac amice gratiosissime!!

„Покехдоб при мене на мојем ластовитом алодијалном терсју в клеменичком брегу а спадајућем к Цинтекијанском, хоће рећи мојем племенитом имању Вугровом Пољу, брање по мене па дан св. Капидата, а то је трећег мена мена октобра, напостављено је (в терсјих ферфрековцех, in parentesi да велим — кам би бил најраши господу позвал, — још нисем брање одредил, кајти је вес свет у овом крају какти понорел и прешел на дело в Загреб к пургаром, а ја госпон нихов некидешни земелски остал без тезаков јесен!) онда ја дохајам к ниховој пресветлости, illustrissime domine, domine gratiosissime, с препокорнум прошнум да би достојали они и туликајше она друга господа — а море и још гдо — к мени дојти на брање в горе речено терсје как смо се доспоменули. Пајцек за ражеи вре је прирејен, а не бу зменкало ни пурице,

пак и старине бумо још где то в каквом лагвичку нашли — макар и черни мачек најнем седи. Да се бу барем in octavis запопеловало: када пак дојде св. Михал, гројздек дозреје, а ја га бум брал.

„Нај опростију моје фалингасто и гердо питање, али ја сем човек од плуга и таквога кај је ни за ме. То препушчам гладушем в канцеларијах. А сада мој најпокорнеши ханткус — а свој другој звеличаној и зможној господи суседом мој истински и пријателски valeant, а њихов се пишем

„humillimus nec non fidelissimus servus

„In curia nobilitaria Ferfrecovec ante festa
Sti Michaelis

„Ermenegildus Arpado nobilis Czintekk de
Vuczsjá Goricza et caetera etc.“

„Postscriptum: Проси за одвечек по истом дечку најпокорнеше горе потписани.“

Наравски, и не питајући осталих, Баторић је обрекао, да сви долазимо. У заказани дан и није нитко изостао. Дошли прије свега ловци Петровић, Ерцигоња и Радичевић. Како Цинтек не бијаше ловац, сви се надасмо обилну плијену — тобож нема у њега ко да убија звјерад. Осим ловаца дође и Лацика Кунтек, који је напokon на брзу руку свршио Цинтекове контракте и могао тако мирне душе и чисте савјести к Цинтеку. Наши лугари морадоше

с. нама и пођоше још много пред зору с коповима напријед.

Ма да је Цинтеково Вугрово Поље доста далеко било, ми се ипак нађосмо око седме већ под клеменичким брдом насупрот Цинтекова винограда. Њега још није било. Сунце је управо скочило над гору и небо се залило сјајем. Само долови и јарци остадоше засјењени и полумрачни, но зато руб планине и врхови свију брегова пламћаху рујним и гримизним жаром рођена млада дана. Роса по лишћу и треју цаклила се живим кријесом и на далеко се од свакога дрвца, од сваке травке свјетлuczало и блиштило. Над свим је било као да трепти бљесак злата. Јутро је било свјеже и са зрелих биљака носио се посвуда јаки опојни мирис. Зраком се врзаху јата јуричица, чешљугара и чижака.

Док ми у договору, како би најбоље било узети прву мету, затутњи горе на бријегу дуги тутањ рога. Сви у исти час упријесмо у чуду очи онамо. Стоји онђе на највишем мјесту наш Арпад и он је који труби у рог. Тоалета му је слична ономадњој. У први крај помислисмо, ето човјек мисли, да без рога нема лова, но кад не могосмо открити пушке у њега, онда нам је цијела трубњава била права загонетка. Што он труби? — питамо се једнако, а судица Петровић већ се готово љутио, бојећи се да ће се сва дивљач разбјегати. За час се стало око Цинтека ску-

пљати људи са шкафовима, с брентама и кошарама. Сад знадосмо, да је сазивао браче и тежаке. Кад их је водио ниже к винограду, спази доље нас. Тај мах пусти тежаке и полети натраг к врху, вичући из свега грла: „Мужари — мужари — гђе су мужари? Ивица — пуцај — пуцај!“ — И за кратко загрми са супротнога брежуљка мужар — онда други — онда трећи. Истом сада полети Цинтек низбрдице к нама. Још је коју стотину корачаја далеко био, кад нас је већ стао увјеравати, како је сретан, што смо дошли. Примакнув се посве близу, узме неописано свечано и достојанствено држање и поздрави нас „*cum optima forma*“. Држао је готово читаву „*pregosaciju*“, коју би тек два или три пута прекинуо, питајући нешто тише Лацицу, је ли контракте свршио. И прошло је још доста времена, док установисмо дневни ред, те се дадосмо на лов. Одлучено буде, да до треће или четврте ловимо, а затим да се вратимо к трсју на брање и на објед у клијети. Сâм Цинтек није пошао с нама. Још којих стотину корачаја за нама викао је, како све врви од дивљачи, и опет је рекао, да се зечевима готово репови газе. Петровић си од радости руке трџо, тек једини Лацица нешто је главом климао.

Узесмо прву мету — зецу ни трага. Можда је у истину закривио рог, тјешио се Ерцигоња, а Петровић одмах растумачио, да

су људи брачи растјерали све. И још добре воље и пуне наде отпутисмо се даље к другој шумици, нискоме колосјеку, бујно разраслу и помлађену. Од долине до брда не види се но густе грм, а на рубу излазе к путу уске дуге чистине. Па — не може да буде боље! Сви бијасмо сигурни, да ће ту свашта бити. Весело се успињасмо к путу и када стајалишта заузесмо већ је био доље у јарку лугар Јанко као псар пустио копове. Ну — добре животиње истина одмах се у грмљу изгубе, али ни гласка од њих. Било је као и на првој мети.

— Гђе су ти Гилчекови зечеви? — питао се добродушно Баторић.

— Е — онђе, гђе им он по реповима гази, — отповрне Лаџица доста зловољно.

Пођосмо — ајд у име Божје — даље. Али свакуд било исто. Прођосмо најмање пет до шест стрмих брда, узесмо до десет мета, газисмо мочарне долове, скакасмо преко набујалих поточића, али све у залуду, ни на циглога се зеца не намјерисмо. Што више, није дошло ни до тога, да који пушку одапне. Наша добра воља прометне се готово у срџбу на биједнога Арпада, што нас је тако насамарио. Петровић и није него клео, Ерцигоња се тужио, исти Баторић изгубио своју стрпљивост.

Тако се вратисмо к винограду. Цинтека смо нашли свега у послу. Сједио је на „пре-

секи“ с пребаченим преко посуде погама и тешким колцем мастио и тискао грожђе. Чисто био знојем полит. Бренте је од бренташа сâм примао и сипао помно грожђе у посуду. На сваку је бобицу пазио. Наша љутост отпрхнула.

— Дакле пуно лова? — упита нас, док му још пи на домаку не бијасмо.

— И још питаш! Ништа — ама ништа! — отповрне Петровић доста срдито.

— Ето знао сам ја, да је тако! — одврати Цинтек. Ови проклети мужеки поубијају све. Дакако — гђе да се зец држи, кад је дан данас у сваком кућу већ селачка колиба. Знао сам, да нема ништа!

— А — где ти њега! *Per amorem Christi* — што си говорио? — улети му у ријеч Ерцигоња. Нијеси ли рекао, да се на сваком кораку истјера зец, да му по репу скачете? — О, мој Арпаде!

— Ха — ха! Та гђе си чуо, да се зецу може на реп стати! — Та — вели се много тога. Но — ништа зато. И ја се могу преварити. Најзад, бар су се господа прошетала и биће више тека. А ено — ражњеви! Одојче само што већ није печено. — И он покаже руком доље према клијети. Вијао се оданле у прозирну чисту зраку ведра дана плави — танки дим и носио се с њим мирис печена меса.

— Ено и ручак! — викне Цинтек, нагло одскочив од пресеке, показујући објема рукама

далеко к другому брду, гђе се бијелим путељком мицале двије женске и два момчића с кошарама на главама. Лалица од радости зајуче, а Цинтек нас поведе ка клијети, давајући знак према мужарима да се пуца.

— Нека се знаде, да идемо к обједу! — рекне Цинтек, кад се оданле громорном тутњавом огласе мужари. А од долова и гудура — одбијаше пуцњаву јека и испуњаше сав крај шумом и грамором. Негђе из даљине одговарало се с мужарима — а са свију оближњих брда — од сељачких клијети — одјављаху се „сусједи“ веселим подвицима и јујукањем.

Клијет бијаше просто стање, сабито од сурових храстеница и покрито високим кровом од сламе. Ниска врата водила су унутра. Било много посла, док их отворише, јер дрвене некаке тајновите кључаонице, стотину година старе, није нитко знао отворити осим Цинтека. Тај је пак хтио, да се прије надивимо тој необичној кључаоници и нукао свакога нека куша отварати.

Унутри је било полумрачно. Стијене бејаху тек блатом набачене и под је био од земље. Са старих црвљивих трамова висјели снопићи свакаке сушене траве. По кутовима лежале рпе жуте врбовине и ликовине са старим испрхлим кољем. Но у средини собе стајаше велик и дуг стол, већ прострт и сав спремљен, како се пристоји. И ми, уморни

како смо били, одмах посједасмо око њега. Цинтек је дотле широм отварао сва оканца, затворена враташцима од даске. И сада се у ниски прозор залије ниско са запада у густу долу јесенско сунце, и позлати сваки кутић својим свјетлом и надахне зрак својим њежним жаром. Извана долијетаху и пчеле и осе и мушице и још који од задњих лепирића. Непрекидни зуј њихов тамбурао је ситно и танко над нашим главама и над средином стола: Острага клијети са стране хлада чуло се жвакање мирујућих волова, а с друге стране долазило цвиљење и штопотање преше и звонко капање младога вина у бадањ. У винограду се брачи примакли греди код клијети и чуло се њихово шуштање међу лишћем и кољем, жуборио до нас њихов разговор и њихово смијање. На истављена врата гледасмо у огањ око ражњева, на којим се пекли одојци и пурани. У свијетлу зраку тек блиједо су и сребрнасто изгледали пламенови, а дим — истом да се разабирало и био је као развучене свилене нити. И стари погнути сељак, некоч код Цинтекова оца пандур, а сада Цинтеков човјек за све, непрекидно се помиче од једнога ражња до другога, врти помно и још помније залијева печење уљем, док га двоје или троје ћеце позорно мотри и у сваком крету живо прати. Од задивљености или од ужитка младе су им миле очи силно разрогачене и запрљана од угљена

љубазна лишца чисто натегнута од узбуђености.

А ми у слаткој тромости сједимо око стола и вучемо у се течни воњ „вармеђинске јухе“, ове за бербу апсолутно прописане чорбе, коју Цинтек у кућу до врата вади из огромна лонца у кошари, па готово с вјештином какога фратарскога кућића граби у тањуре. И кад се благовање зачело, први часови пролазе у потпуној тишини, коју само прекида гласно сркање Лацице. Истом кад је Цинтек подигнуо чашу и наздравио гостима; престала је шутња и започеше се разговори. А здравице заређаше под вјештим столаравнатељством Кунтековим марљиво и безбројно. Код печенке бијаше већ трећи пут, да се пије за вриједну кућедомаћицу, која тако изврсно кућа.

Цинтек бијаше у непрестаном заносу. Зато ипак није из вида пустио, да се мора достојанствено владати. Држао се једнако важно и на господску разбацавао. А није пустио из вида ни својих дужности господарских. Сваки час би скочио у виноград, онђе се силно разлармао и једнако опомињао шпана, нека пази, да тежаци не пуштају грожђа за пабирковање и да не зобљу превише. Да буде с те стране сигуран, утекао се старој доскочици и захтијевао, да ћечаци фићукају, а ђевојке пјевају. Тко радије од њих!

Свеопћа веселост сваким махом већа и

живља настајаше. И када нам послѣје исцрпених здјела донесоше брачице грожђа из винограда, запос нашега друштваца био је и буран и силац, те љепушкасте младе моме могадоше да остану код нас и да нам пјевају цјесме. Цицтек је истина пришио неки строги и мрачни израз према ђевојкама, ђеци „бивших својих поданика“, али опет не хтједе да смета вољи својих гостију, па допусти да пјевају, опоменув их да што прије, да си не смију „благонаклоност и милост“ госпде тумачити, као да дан данас нема више разлике између „госпде и мужака“. Али ипак — донесе им сам својом „госпдском руком“ шкафић млада вина из прешнице, да си омоче грла. И оне се срамежљиво потискоше пред врата извана и након кратка шапутања и договарања запјеваше гласно и весело. А брачице од винограда одговараху цјесмом, па тако замни бреговима од јеке младих звонких гласова. И орила се цјесма још, код већ задњи, посве коси траци сунца за брдом заостајаху и зрак затитрао у њежно-свијетлу предвечрју јесенскога дана и тек љескао се од заруђена неба на западу, а сјене расле и расле и лишће у винограду затамњело и лица брачица неопредијељено — нејасно се међу кољем распознавала. Посао је престао. Брачице и бренташи оставише виноград и скупеше се сада сви око клијети и преше, гђе се пунише бачве, да се младо вино кући вози. Већина

их пак посједала па тратини пред клијети, као да што чекају. И нијесу се преварили. Цинтек је дао напушити два-три шкафа и погостио тако посленике своје. Па настао мрак — тежаци наложили па ближњем врхушцу ватру, скупили се око ње и пјевали даље. А ми у соби ни часком нијесмо изгубили били нашу добру вољу. Цинтек чинио све, чим је мислио да ће нам угодити. У тој својој бризи није тај пут западао у своје обичне тужбе на порезе, нити је спомињао правда својих, а нити се величао и надувао, нити задиркивао у кога, како би другда била његова навада, кад му вино угрије главу. Тај пут квасиле му се очи од суза радосница и лице се разлазило у ширину од њежна ганућа. Баторићу би сваки час љубио руке и увјеравао га, да је данас за њега најљепши дан у животу, што има такве госте, па би нас ишао редом цјеливати и грлити.

Кад се мјесец добрано већ подигнуо, спомене нетко, да идемо кући. Цинтек се тај мах узгоропати и разрогачи од чуда очи.

— Дакле нијесте задовољни код мене! По томе нијесам погодио, како треба! Ух — та не смијете да идете. Пак — зар нећете у Ферфрековец? Чека нас жена с вечером! — И није било више говора да кренемо кући. Морали смо у Ферфрековец. Најзад нијесмо се баш ни противили. Цинтек је био сав блажен. Идући онамо морали смо непрестанце пуцати

из пушака у знак славе. За сат бијасмо под ферфрековачким бријегом. На највишем врху, обасјану мјесечином, стајаше згњурена и ниска стара курија, кућа дрвена и разиземна са кровом од сламе. Водио до ње пут пајстрмији. Дилџем пута вукао се дуги ред кржљавих јабука, које је наш Арпад насадио, да докаже своје напредно „рационално“ становниште у господарству, али му се при том није дало да завири у презрене и мржене од њега књиге, па да прије извиди, је ли то прикладно за воћку; — и тако јабуке нијесу успијевале, али он је исто тако опет шљиве засадио у мочварне долове, а најбољу земљу придржао за акације. Зашто не би он друкчије но други свијет? Зар увијек морају „они други“ да имају право? Најзад није он роб земљи, него напротив земља је у његовој власти; нека се дакле равна по његовој глави. И узалуд му сви говорили, да од његових воћака неће никада ништа бити. Он је држао, да би испод његова достојанства било и не би се слагало с његовим „карактером“ правога племића, ако би признао своју погрешку и промијенио оно, што је једном учинио. Сазнао човјек негђе за ријеч „досљедност“ — па ју тако тумачио! — Истина, био он таке „фамилије“. Баторић је добро познавао покојног му оца Јожицу, — дапаче и ђеда му Валентина. Управо су и они такови били, те је било сто прича о њиховој својеглавости. Али као увијек

код таквих људи тако је и код њих — ипак све излазило иначе но што су хтјели. Бед Валентин први се у пл. фамилији Цинтек де Вучја Горица нешто узвисио. Као властелински чиновник код Ердедија или код Драшковића привриједио си нешто новаца с којима је у наполеонско доба и за вријеме великих гладова у другом десетљећу XIX стољећа прибрав лијеп иметак и накуповао земаља и кућа. Од свога Јожице силом хтједе да учини кавалира по примјеру какова младога Драшковића или Ердедија. Но у Јожице било је ваљада превише још сељачке крви и њему се више свиђаше начин његових рођака сељака — племенитапа, него пренављање го-споде. И што је више Валентин настојао, да му син буде фин, па га силомице одијевао елегантно, свезана за кола водио у најодличније куће и гладом га силио да учи њемачки и француски, — то је Јожица јаче западао у посве противно својство. Тако је Валентин још на самртној постељи морао сумњати, е да ли је имало сврхе, што је толики иметак сабрао, а сада га мора оставити човјеку, који би напoкон и с мањим могао задовољан бити, јер за његове сељачке наваде било је доста истом штогођ. Јожица пак нашао се касније у своје вријеме опет у сличној противимби са сином својим Ерменегилдом. Није захтијевао од њега, да буде салонски човјек, — али он си је опет утувио у главу, да из

њега учини човјека умника, накрцана знањем из књига. Свој презир на свјетске „предсуде“ и фине машире пренио је на сина, али — љубави за књигу није могао у њега пробудити, ваљада јер је и сâм није имао. У опће нејасно је, како је у Јожице проклијала ова жеља, да му син постане учен човјек. Али — таквих нејасноћа пун је сав живот људски. И тко да иде свачему извор и прави повод тражити? Доста — Јожица одједаред науми, да му Ерменегилдо буде човјек у знању велик. Први је одгој сâм почео — уз припомоћ сусједнога капелана. Тек што се Гилчек нешто приучио словима, почео је Јожица да га сили на бескрајно учење дугих пјесама — латинских. Држао он, да је „меморирање“ први увјет, да се таленат развије. И биједно дијете морало је да учи на памет читава пјевања Вергилова, — а није знало ни једне латинске ријечи. Свакако ће бити један од главних узрока потоњој силној мржњи против сваке књиге — ова прва његова мука у свијету. Ова мржња сакривн, да са шеснаест година није даље од „граматике“ дошао. Но не осврће се Јожица на то. Он је наканио, да му син буде „учена глава“ и држао га у школи и захтијевао од њега, да учи латински. — А у то је настао већ илирски покрет. За цијело, мало их је било, који би тако жедно у се сркали билн захтјев Итираца, да се хрватски језик уведе у јавност, као што је то

било с нашим Гилчеком. Та — отварао му се пред духом сјајан и ведар видик, да ће тако латинског језика истрагом нестати и он се ипак једном школе ријешити. Дапаче почео је слично пред оцем говорити, да му расту-мачи, како његова Бог би знао која већ „sc-cunda“ не крије у себи никакве несреће. Стари Јожица, бојећи се и онако „Илираца“, да ће му кмете побунити и марву чак отети, — сад их још више замрзи. И насташе силне свађе међу оцем и сином — све рад илирштине, а кад је Гилчек свакако хтио да пусти школу, старац му је у варош послао свога „пандура“ и тај је морао младог господина сваки дан пратити у школу. Тој борби буде крај не-надном смрћу старога Јожице. Гилчек, по-ставши у тај мах властелином и земаљским господином, — спали све књиге још прије, по што је на спровод кући пошао — и остави школу за увијек.

* * *

Примицасмо се племенитој курији фер-фрековачкој. На широм разваљена врата улаза гледасмо веће из далека усред дома високи пламен на огњишту у кухињи, смештеној у средини куће. Око огњишта врзла се цијела рпа жена, а мириси печења струјили су да-леко у хладну вечер. Пламен се црвен точно из мрачна црна простора и свјетло његово мило је играло по стијенама кухиње и хо-

дшка, па се весело сипало напоље. Цинтек нас најави још код љесе пред двориштем и лугари ту опет морали избацити неколико хитаца. — „Нека се знаде да смо дошли!“ — загрми Цинтек и позове још гласније супругу, која тај час долети на ходник пред нас, бришући у прегачу руке.

— Ево — дошао је пресвијетли господин и с њим остала узможна и славна господа, да почасте наш убоги кров. Поклони се! — рекне Цинтек госпођи, начином строгим, достојанственим и моћним. Госпођа учини доста збуњени поклон и плахо пружи руку првому Лацици.

— Не — не — тако — ти увијек штогођ — ено ваљда ћеш се најприје пресвијетлому господину поклоњити, — поправи ју Цинтек. Госпођа се још више збуни. Цинтек ју сумљиво погледа постранце и поблиједи. И нестаде га као стријеле. Скочио је даље у кућу и помне и сумњиве погледе бацао у све кутове. Онда се опет вратио, док се госпођа са свима поздравила и изруковала својим сухим, од посла истрошеним рукама. Могло јој је бити близу четрдесет година. Изгледала је са својим slabим и сухоњавим тијелом доста измучено. У једноставној љетној сукњи никакова кроја још је јаднија и још више запуштена изгледала. И у збуњену несигурну владању, у посељаченим цртама дуга жутелива лица не би био нитко наслутио кћер

угледне неког и стародавне обитељи Орловића, к тому одгојене у институту. Био јој отац властелин и жупанијски велики судица. Но баш кад је Амалија — тако јој име било — дошла у доба да се уда и стали се већ јављати просци, стари Орловић изгуби сав свој имутак нешто несретном неком правдом, а главно лакоумношћу свога сина, који се као пл. Орловић силом хтио у аристократу прометнути, па у кратко вријеме поначинио силне дугове. Просаца Амалијиних нестале. Дуго — дуго не нађе се питко, да је из родитељске куће изведе, ма да је дјевојка доста угодна вида била и ма да се благом својом ћуди и добротом управо одликовала. И Бог зна, не би ли била остала под окриљем благопокојне римске Олимпљанке Весте, да се није за њу заузела нека стара њена тета — сусједа Цинтекова. Она је засновала у беспосленим својим данима, да учини из Амалије и Гилчека сретни пар. Знала је, да се Цинтек одавна жели женити и да има код тога „силну смолу“. Тражио он и младост и новаца. Но јадан — доселе увијек узаман свагдје покуцао на врата. Једној је био презнатан као прости „загорски шљивар“, другој премало „наображен“ с двјема латинским школама, трећој се нијесу свиђале његове „оригиналне манире“, — четвртој — а ма свака цигла имала је нешто, зашто је несретника одбила, те је он, човјек диван, теча-

јем година сакупио „цијелу збирку кошарица“, да говоримо начином старе тете. Цинтек их је прије свега морао ради тога из дна душе презирати као „глупе гуске“, а онда је у њежним часовима ћутио такођер неко смиловање — не са собом — него с њима, што тако намјерице тјерају срећу од себе. Што се његове особе тицало, бољела га несрећа у толико, што му је у кући сваким даном више нереда бивало, а главно — требало му новаца. Био у договору са сусједним сељачким племићем, рођеним братучедом, да купи од њега неколико јутара ливаде, шуме и винограда, чиме би свој посјед прекрасно заокружио. Сам новаца није имао, помислио је дакле на мираз. Када пак никако није хтјело до тога мираза доћи, изгубио је рођак стрпљивост и продао земљу другому. Сад је тети Амалијиној лако било. Успири она у њем понос. „Како ли ће дивно бити, ако свијету докажете, да Ви не иштете блага и злата, већ да Вам је до добра срца!“ — говораше му старица и мало по мало изађе са својим приједлогом, сиљно истичући све предности Амалијине. Цинтек испрва тек потресао раменима. Није му у главу ишло, да би паметно урадио оженивши се ђевојком без мираза. Но — кад је и шести пут на другом једном мјесту примио отклон, а тета пробудила у њем и савјест, што нема још потомака, — онда се Цинтек одлучи „куд цукло да цукло“.

— одјене се у своје народно свечано одијело с црвеним и сребрним гајтанима, натакне на главу самур калпак са дугим — морамо издати — не орловим већ пуранским пером. Наравски — сабља и оструге нијесу пофалиле. И такав је дошао к великоме судцу. У задњи час оставила га нешто „куража“, ма да је доље у крчми код Крањца прије посјета гутнуо из „поличека“. У тој неприлици досјети се, да ће казати, да долази мијењати коње или краву како. И збиља тако учини. Судац се снебивао од чуда и развалио уста и разрогачио очи, што у таком послу долази Цинтек „in pleno publica forma“, те ни часком није сумњао, да је човјек полудио. Хтједе већ да га мири и да му све обећа, што тражи, јер се старац силно плашио од луђака. Но у прави се час досјети, да му и коњи и краве стоје под оврхом, па није над њима властан. Западе сиромах у силну неприлику, те остане нијем. А Цинтек понавља своју понуду, сад још живахније и одрешитије од првога пута.

— Дакле — *spectabilis domine*, неће да се мијењају са мношћом? *Spectabilis* — то је чудно! — Немам ја баш задњих коња — узме увријеђено и срдито Гилчек, јер га је бољело, да се на такову понуду, ма да је тек излика, шути и не прихваћа објеручке. Судац пак мислио је, ето на, сад ће несретник планути — и боме скочио старац у кут за полицу писама. Сада Цинтек са своје стране разро-

гачи очи. И у први час излане болно и љутито: — Када овака моја понуда код Вас тако страшно дјелује, што ћете истом радити, ако запросим Вашу кћер!

— Што — што? — крикне весели глас из друге собе и у исти час покаже се на вратима госпођа Орловићка са блаженим изразом у лицу.

— О — која част за нас! — узме дебела жена. — Дакако — дакако — наша Вас Амалија одавна љуби — и сад Вам могу казати, да је ради Вас многе просце одбила.

Но Цинтек није слушао госпође. Приређени свој говор морао је да изустити. Зато се свечано постави усред собе и узме говорити научно слово и с лаким поклоном запроси опет Амалију, додајући опет с неописаним достојанством и самосвијешћу: — „И ја као nobilis Cintek де Вучја Горица не тражим новаца — већ само љубав“.

Сад је староме Орловићу јасно постало, што је Цинтек дошао „in forma publica“, његова је страха нестало. Мало што није запао ради своје пређашње заблуде у грохотан смијех, но у први час спази, да се Цинтек ставио у положај, да буде огрљен — и он га весело огрли.

За неколико тренутака свечано се цијелој кући објави, да је Цинтек будући зет. Амалије није било код тога. Радила је негђе у кући, а последице, кад су је звали да дође у

собу, нијесу је нигђе могли наћи. Слушкиња је рекла, да су „фрајлица“ чисто заплакани некуд журно отишли. Госпођа Орловићка грубо отера слушкињу из собе, а извине Амалију пред Цинтеком, да има зубобољу. Он је на то одвратио, да у једну руку није лијепо плакати због зубобоље, но у другу руку да му се свиђа, што Амалија не жели да „има свагђе свој нос“, што се за женско чељаде ни мало не пристоји. На ручку није хтио остати, јер се бојао, да би могао своју атилу запрљати, те је из Иванчева отишао, а да своје заручнице није ни видио. Осим тога био је увјерен, да му Амалија за сав вијек мора бити захвална, што је узимље без мираза, те је стога наумио од првога часа, да неће с њом „никако параде“ правити. Зато је и сада више „обзира“ узео на сурку него на њу. Неколико тједана касније били су сватови. Сирота Амалија није баш најбољих дана имала. Од куће је ипак доста приучена била становитој „европејштини“, а сада — у Ферфрековцу свега тога није било. К тому је од године до године теже бивало, што није порода било. Цинтек готово да очаја. Који пут чисто га бијес хвата. Кад је прошло три—четири — дапаче десет година и даље, онда је већ сваку наду стао губити. Још му је једина тјешитељица била помисао на Св. Елизабету. О њој читајући осјетио би који пут трачак слабе наде. Али иначе — готово да полуди! Често

би стао пред огледало, да слиједи туробне своје мисли. Гледајући се, он би са самодопадношћу уживао у сваком потезићу своје појаве --- а гле, тај здрави и чили човјек отићи ће са овога свијета, а да не остави у помлатку слику и прилику своју. Свладала би га тронута сућут за себе, а још више за цијело човјечанство, што ће јадно изгубити из своје средине таково чврсто и „ђећерно“ племе, какво је „Цинтекијанска фамилија“.

И ту би се савјест јавила, а још више потресао би му душу силни смртни страх од ђедова и прађедова својих, како ће пред њима оправдати престанак племените обитељи, те у духу гледао их је страшне — горостасне, са силним буздованима и брадама до кољена, онаке некако сличне портретима старих Драшковића у Тракопћану, у нацртима Атиле, Сулејмана, Соколовић-паше у некој старој илустрованој „велтгешихте“, коју истина није никад још читао, јер „смућени швапски језик“ није за његова племенита хрватска уста, али је често у њој гледао слике и тражио међу лицима сличност са својим лицем. — Дашто — сав гријех, да ће Цинтеки изумријети, свалио је главно на Амалију. Себе је само чинио одговорним, што је тако бирао. Зато је био са женом увијек строг и некако љут — незадовољан, — готово горопадан. Љутило га на њој такођер, што знаде посве добро њемачки, а он — готово није знао

родове разликовати код ријечи. Тако је увијек мислио: еле Амалија могла би себи поради тога неку предност присвајати. Исто му тако није по вољи било, да је Амалија умјела ударати у клавир, а не у гитару и тамбурицу, која оба глзбала он је нада све ино љубио. Амалија дакако је скоро запустила клавир, но Ерменегилдо је ипак онда још држао, да би опет Амалија могла мислити, да је нешто боља од њега — доста што је као ђевојка знала. Пред својим пак сељачким родом увијек се хвалисао, какову фину и наображену госпођу има, с којом се и грофице не могу поредити, јер говори њемачки, француски, талијански — а латински тако, да би свакога кањоника могла постићети. Јадна Амалија — па латински! Који пут није нашла ни хрватске ријечи, да одврати Цинтеку на његове строге упите. Био је Гилчек у својој кући готово азијатски аутократа, држао се он посвема старовјечнога начела, да жена мора од мужа у вјечну страху бити. И није он био таки, што је не би волио. Напротив, — ни дана није могао без ње спровести без муке и боли, и био је љубоморан као прави Шекспиров Отело. Дуги низ година није до- нио никакве промјене у томе, ма да је од љепушасте Амалије управо толико остало као од наображене у институту Амалије. Али он је негђе слушао био, да жене, које се у клавир разумију, обично добивају „широко

срце“ и лако буду слабе, па ето — од тога вјечна брига у Цинтека, не би ли и за његову Амалију таки „слаби час раширена срца“ наступио.

И ове вечери, ма да је у брду био и весео и јогунаст и обијестан, код куће је узео неизречено озбиљан и строг изглед. Његови сумњиви погледи у све кутове били су отелске нарави. И прије но што нас је у собу увео, он је нашао времена, да стрелимице скочи и у кухињу и у смочницу и у стражњу собу, не би ли. Селадона какова ухватио. Онда нас је истом увео у предњу собу, која је служила за благовање, за примање гостију и уједно за пригодну спаваћу собу. У соби је горела велика петролејска свјетиљка, која је сву ниску одају јасно обасјавала од трамова до задњега кутића. Тек за огромним високим ормарима засјеле су дубоке црне сјене. Цинтек је први свој поглед управио за ове ормаре. По зидовима висјеле су старинске светачке слике. У прочељу био старомодни дубоки диван, пресвучен кожом. На њем је сједио млад, на градску одјевен господин. Цинтек, тек што га је опазио, учини два три корака натраг, поблиједи као крпа и стисне одрвећеле руке. Онда страшним погледом устубочи очи на Амалију.

— Тко је тај човјек? — упита муклим, у грлу пригушеним гласом, а ситне му очице као да су понарасле, тако се закријесе. На

поздрав странца, који је нагло скочио с дивана, није Цинтек одздравио, већ поскочи према њему и као бијесан рикне: — Дакле тако! напoкoн дођoсмo у траг! Ја се мучим цијели дан у винограду, знојим се као упрегнути вол, — а дoтлe кoд мeнe нeзвaни гoсти у дoмy и забављају се с милостивом високорођеном; — дакако: — ми не знамо њемачки. Жено — што је то? Тко је тај човјек? Не таји — не лажи — сад истину говори!

— Оппростите — господине! Допустите прије свега, да Вам се представим — јави се странац, с изразом у лицу, да не зна, били се смијао или љутио. — Ја сам цесарско-краљевски порезни официјал Гавриловић. Дошао сам на оврху поради пореза и ради оне старе пристојбе — па штошта још.

— Што? Како? Ви сте на — оврси? — тргне се Цинтек и заниједи часком. Али брзо се сабере. Љубомор дашто отпрхне нетрагом, ну зато Цинтек западе у други бијес. Узме псовати и официјала и порезника, и швапске законе и онога првога издајцу, који је порезе измислио и на свијет донио. Заклињао се живим Богом и својим племенитим именом, да неће никада платити — па ма кожу с њега гулили. Хвалисао се, да има новаца — ено онђе у жељезном сандуку — те би не једанпут, већ три пута могао платити цијелу своту, — али он неће — па неће и опет неће!

— Е па добро — послат' ћемо кумпанију солдата, — записат' ћу волове и вино — и све — па ћемо продати. Рекао је господин порезник, да не смије више чекати, јер га од дирекције поради његова дуга гањају.

— Да — да — хоће они да ме сатру — знаду они, тко је Цинтек, — тај се бори за конституцију — тај ће им господству крај учинити. Дакако — треба га уништити — и дај кушај што прво! — Али Арпад пл. Цинтек не боји се тога! — О он лупи шаком о сто, да се све потресло. Одмах затим обори се на Амалију, што му није поручила у виноград, да је оврха у кући. Она га узме мирити. Мољаше и официјала склопљеним рукама, нека изволи извинути „господина“, што је такав, — али учињено му је кривица са пристојбом. Цинтек је међутим зашутео и тек шетао око стола у другим немирним корацима.

— Је ли вечера готова? — уједаред упита жену.

— Готова. Дакако — одавна!

— Па дај нека се сто простре. И господин ће официјал с нама.

Официјал се одговори да не може.

— Како — како! Што не можете? Тако јест, Ви остајете код мене. У господску хрватску кућу нитко не дође, а да не нађе који залогацић и коју капљицу. Не — не — Ви остајете! — Та нијесам ја то прије на Вас викао. Част Вама и цијењеном Вашему лицу.

Знам ја, да Ви нијесте ништа криви. Вама налажу, а ви морате. Служба — је служба. Знам ја то — и ја сам зачасни протоколиста. Мене тек љуте ваши проклети закони. Али бит' ће и томе крај! Осамстогодишњи савез с Мађарима, ето на, поновит' ће се. А Мађари учинит' ће већ „*tabula rasa*“. Јучер ми је говорио провизор Erdödi-ев, да ствари у Пешти иду као по лоју. — Неће ни мјесец дана проћи — и нема вас свију скупа — престат' ће порези за господу, — па ћемо опет имати нашу „*cas-sam domesticam*“ код вармеће. Да — да — доћи ће сунце и пред наша врата! —

И ова помисао као да је Цинтека у исти час посве измијенила. Поврати му се пређашња добра воља.

За по часа било је у соби као да се није ништа случило. Весео смијех и обијесни жамор шуљао се и точио ниским малим простором, па би на све прије могао да помислиш, но да је онај господин покрај кућедомаћина дошао да тјера волове и коње из штале. Цинтек се готово спријатељио с њиме. И није потрајало дуго, па му нуђа братинство. У то име не допусти, да се узму обичне чаше. Даде донијети старинске велике купице. Напунивши их до врха, обрати се стојећи к официјалу и узме говорити. Ту се спомињало о светости пријатељства, о љубави и симпатији, што ју је официјал у Цинтековим грудима успирио, о весељу у старом дому ферфрековачком, што

доби тако мила госта и тако даље. Онда лакат о лакат и обојица испију, огрљени тако, своје чаше и гласно се три пута ижљубе. И кад се Гавриловић открио да је родом из Бачке у Мађарској и да говори мађарски као сваки Дебрецинац, — онда наш загорски Арпад од заноса није знао, куд би се ђео. На жалост није знао ни цигле ријечце мађарске до неколико клетава — *i igen — igen — pak ize — ize*. Толико је од провизора Erdödi-ева научио. Но није то ништа сметало. Тек није Цинтеку ишло у главу, како до ђавола да долази, да човјек из Мађарске буде аустријанским официјалом и онда још — код њега на оврси! — Но Гавриловић је зацјевао неку мађарску ноту, а Цинтек више није имао када да ставља јалова питања. Приближила се и поноћ. Први се јави Лацица, да је поспан, па предложи, да идемо кући. Ал' далеко је и уморни смо! Па к тому и Цинтек и госпођа ни чути, да у то касно доба ноћи идемо.

— Стиснут' ћемо се — па ма како уско било. Још Ферфрековец толико „змогне“, да му гости не требају у поноћи излазити. Узак и низак кров — али гостољубан хрватски кров! — говораше Ерменегилдо, а госпођа се у тај час дала на посао, да нам свакому ложиште спреми. У тили час било је за Баторића и Ерцигоњу уређено у спаваћој собици домаћиновој, а за нас друге у соби, у којој бијасмо. Камо си домаћини сијестише кревете

— Бог би знао! Само официјал — тешке главе и немоћна језика — отишао је уз пркос Цинтекову позиву кући. Кад је нестало ломота његових колица са дворишта — онда Цинтек славодобитно пљесне у руке и, прекидајући се гласним смијехом, похвали своју честиту главу, што је тако красно оврху из куће отпратио.

Неколико часова касније бијаше у дворцу све утишало и позаспало. Ја сâм нијесам могао да уснем дуго. Најприје је захркао уза ме Лацица. Истом што се боље намјестио и престао хркати, заори се однекуда даље и отпријеко ходника још силније и моћније хркање — читава грмљавина. Препознавао сам Цинтеково грло. Затим се полаг у кухињи узме нешто потицати, од часа је сваки час зазврндао лонац или које стакло. И у дворишту скакало и хркало ждријебе. На незавјешен прозор пловила у собу јака, сјајна мјесечина. Тек у зору заспим — али само на час, јер Цинтек је већ устао и гласно будио девојке. Једну је тјерао у стају, да иде подојити краве, другу у мајур, да нахрани живад, трећу је опет некамо у село шиљао. На уски прозорчић видио сам га, како бос и у кошуљи стоји пред двором и позире к небу за звијездама, што су се стале утопљати у првом блједилу свитања на ведру небу. Лишће вишњеве гране, што се упираше о ребро прозора, бијаше посуто мразом. Цинтек се од студени

неколико пута стресао, но ипак пође онаки
бос у двориште.

Кад се разданило и сви поустајали, ето
Цинтека к нама, да нас запита, хоћемо ли
каве или, по његову примјеру, комадић сушена
меса. Тај пут био је одјевен у својој дугој
сурки; опет сабљом опасао и к тому још са
самокресом у прсном џепу.

— Што је то? — упита га Баторић.

— Идем данас к „мужеком“ по горницу.
Побрали су винограде још прво Михаља, а ни-
један ни близу к мени! Морам их дакле да
потражим и сјетим на „госпоштину“. Иначе
испију, попродавају, налију воде.

— Али чему кубура и сабља? — са сми-
јешком упита Ерцигоња.

— Е — мој драги — није то шала. Мора
човјек тако. Ја сам неким начином на оврси.
Треба код тога да човјек зададе малко страха.
Строг сам ја и иптем своје.

— Гле — мој Гилчек — тако управо и др-
жава своје тражи — а ти ипак нећеш да јој
дадеш, — рекне Баторић.

— Дакле и они — *illustrissime!* — крикне
болно Цинтек, као Цезар Бруту! — Бар *illu-*
strissimus су пријатељ осамстогодишњег савеза
и конституције!

— Јесам — јесам, али *tempora mutantur*.
Данас не иде без пореза. И ја осуђујем мо-
нополи — али порез је порез.

— Не — не! То су швапске измишљотине!

Стара конституција тога није познавала — па, ако Бог даде, неће ни у поновљеној конституцији Ферфрековец опорезован бити! — Мени је тако рекао провизор Erdödi-ев — а тај Бога ми знаде.

— Е па добро! Бит' ће и за нас боље — умјеша се, Ерцигоња. — Али тко ће плаћати жељезнице — поште — цесте — војску?

— А шта мени жељезнице? Иду л' покрај Ферфрековца? Најзад није ни шкоде — може бити! — Ја се у то не разумијем. Али — брзојави! Што треба њих! Само човјеку јављају чију смрт и друге неугодности. Ах — шта све то!

И он махне руком презирно, и нитко од нас није могао сумњати, што Цинтек држи до тих „новотарија“.

— Радије да мислимо на зајутрак, — прекине разговор и потрча у кухињу.

Тек око десет сати остависмо гостољубни дом.

III

За дуго времена изгубио сам Цинтека из вида. У једну руку ја нијесам никамо залазио, јер се је у то догодила несрећа брезовичка, а у другу руку Цинтек је био сав запремљен политиком. Најпрво га закупише саборски избори, у којима је посвуд лјетно и свијету говорно, како ће престати порези,

а послјје избора слављење побједи и склопљене нагодбе. Човјек био у непрекидну заносу. Он, штедљив код новчаних издатака до крајности, сад си је дао начинити нови свечани ментен и нову атилу. Дапаче набавио и златан пас за своју ђедовску сабљу. Рачунао човјек, сад ће престати „штепељи“, — престат' ће порез — што се не би дакле допустио така издатак? У по године приштједет' ће издани новац. — Бијаше код свију бакљада, банкета, расвјета, што се у славу нагодбе приређиваху у околишњим мјестима. Дапаче новоименованог „управитеља части великога жупана“ дочекао је на цести пред Ферфрековцем на његову путовању по жупанији толико силном пуцњавом мужара, да је мало мањкало, те би пресвијетли господин управитељ и његов четвероспрег с красним пандуром и сва остала пратња у оближњем поточићу заглавили били. Коњи се најиме поплашише и порушише подигнути славолук, који се на леђа Цинтекова стропштао управо у час, кад је отворио уста, да поздрави достојанственика. Управитељ части великога жупана, у праведну ил' неправедну гњеву, након првих часака свеопће забуне и страха, нешто је завикнуо, што је свему прије слично било но милостиву поздраву, а онда тек запитао поджупана: — „а чују, amice magnifice — гђе је тај проклети норц“? — па заповједио, да се одмах даље креће. Цинтек је остао запа-

њен. Управо га је душа бољела, да га ту пред његовим сељацима назваше „норцем“, а бољела га је тим више, што се надао и у духу већ гледао био, како ће његова пре- свијетлост од говора сасвим свладана и очин- ски тронута бити, те га пред цијелим народом огрлити и именовати одмах под славолуком барем „зачастним жупанијским јурасором“. — А сада — „норц“! — Његова бол и срџба слаба си одушка нађоше у том, што је све мужаре својом руком побацао у воду, а се- љака једнога, што га је упитао, би ли се заклано теле ставило на ражањ, излемао и наложио, да се теле однесе месару и нека плати, што и како хоће. Да си барем каку таку задовољштину прибави, одлучи да се одвезе у З. краљевском порезнику и онђе му се наруга, што ће сада почети, кад ће порези престати. Тако и учини, те онаки у свом народном одијелу пође у З., гђе се с порезником не нађе, али гђе је зато под- ворнику све оно рекао, што је порезнику било намијењено. Та — бијаше он у души увјерен, да настаје сада посве друго доба — доба славно и блажено, гђе неће бити пореза, монопола и штемпла. Сваки час трчао је у град, да сазна, кад ће нови закони стићи. Предбројио се дапаче на новине, само да прије сазна блажену вијест. У тој његовој нади није му сметало, што мјесеци и мјесеци пролазе, а закона нема; није га ни смућивало,

што је сада Erdödi-ев каснар стао доказивати, да дан данас без пореза нема краљевства на свијету. Цинтек истом би му се исмијевао и корио га с недошљедности. Кад је послѣје обновљеног осамстогодишњег савеза први пут дошао Гавриловић — опет на оврху, трзнуо се мало Цинтек, но није му душа клонула. Просвједовао је против оврхе, опио опет Гавриловића, али и платио није ништа. На своје судбене списе није биљега стављао, дапаче — није хтио плаћати ни својих дугова, учињених и уговорених за вријеме предуставно. „Немају крепости они закони — јер нијесу за вријеме конституције издани, нити још од круњена краља потврђени, — ergo — ни оне облигације, што су по оним законима учињене, не могу бити ваљане“! — Тако је тумачио своје становиште, па одричући тим начином законитост постојећим грађанским кодексима — он није никому ништа плаћао и упуштао се у силне правде. — Морамо дашто признати, да се оних законских установа није одрицао, које су њему у корист ишле. Што се пак пореза тиче и пристојба и биљегованих глоба — то је свуда викао и грозио се, да ће подићи тужбе проти свим достојанственицима и министрима и проти Erdödi-еву каснару. Смишљао је, како би их тужио на испуњење обећања, учињених му код избора, а опет се

бојао посве озбиљно, да би и њега могли други људи за ријеч уловити.

И тако Ерменгилдо, који сада ни чути није хтио за име Арпад, није плаћао — ама ништа није плаћао. Из једне оврхе западао у другу. Сваким даном бивало горе. Готово опустјеле и стаје и пивнице и хамбари, а дуг ипак није на мање спао. Позобали све овршни трошкови и његове правде. Најзад да је и хтио одступити са висине своје „класичне дошљедности и челичне значајности“, те признати законитост грађанском закону и признати праведност пореза, он више не би могао изаћи читав из свога шкрипца.

Напокон је дошло оно, што је доћи морало. Једнога дана прими одлуку, да му се све имање продаје на молбу краљевскога порезнога надзорника. Цинтек готово да побјесни. Истом пак, кад је у порезном одреду сазнао, да тај нови порезни надзорник није нитко други но његов пријатељ бивши Erdödi-ев каснар! Ерменгилдо у први мах поћути, да мора тога човјека убити. Онда одлучи да иде равно у Будим краљу и Мађарима, те да исприча, што се у Хрватској збива и како никако неће чиновници у Хрватској да изведу начела старе конштитуције. И био је већ наручио код ковача и колара нова кола за свој пут, кад сазнаде да се и у Угарској с истом строгости порези утјерују. Сад је запао у ниједи очаж. Мислио је да му друго

не преостаје, него да попали рођену кућу, да се каснару — надзорнику освети смрћу; да — да — ма стотину основа исклијало у биједној његовој души. Узалуд га наговарали пријатељи, да прода кућу у граду и земље даљне, па тим да исплати дугове, а спасе барем Ферфрековец. Он би као рањен лав скочио из свога кута и свакога назвао непријатељем својим, издајицом, који би му тако што препоручивао. Ни женине сузе не моглоше га ганути. Заклињала га она, нека послуша мудре савјете и нека јој спасе кров, да не умре у туђој кући — гђе јој и онако није више дуго живјети. Поболијевала она нешто од више мјесеци, те држала и сама — па и сви сусједи, да трпи на воденој болести; тако је набрекла била у пасу. — Ну Цинтек на све није слушао и ни за што марио, што би му говорили. Тек би по свом бријегу летио и шкрипајући зубима викао, да ће се нешто страшна догодити. Али залазио није никуда. Само је страсно чекао сваки дан новине и пождирући слова читао их од натписа до задње ставке. Још се увијек надао, да ће доћи закон, којим се порези укидају.

И дошао је кобни дан. Цинтек га је дочекао — са старом својом сабљом у руци. Но — повјеренство обавило је свој посао у миру: неки жидов с још једним трговчићем — крчмаром из оближњег мјеста — досташе на дражби „све племенито Цинтекијанско зем-

љиште“, — а Цинтек нити је сабљу из корице вадио, нити је попалио рођену кућу, нити се осветио надзорнику. Сакрио се у шљивик, и онђе плакао — плакао само, — а плакао плачем гласним и страшним јецањем. Из тога очаја тргне га слушкиња, која му јави — ох — он је није разумио! Истом се загледао у њу и ухватио се за главу.

— Дакако — дакако — ја сам полудно! — поче викати. — Трчите по барбира, да ми жилу пушта. Како и не бих код такве кривице — код такве несреће! А нитко се ни не миче, да ме обрани, да ми спасе мој дом. Али — такви су Хрвати! Ја њихов земаљски господин негдашњи губим ту све, — а они ни да би прстом макнули! Ох — то је неред — тако шта нема више у свијету!

— Али њихово господство — молим — госпођи је тешко — овај час ће родити! — Да дођу онамо! — понови слушкиња.

— Што — што? Да ли збиља говориш тако, ил' сам ја луд! — и он потрчи у кућу, гђе се из предње собе јављао судчев опори глас, којим диктује дражбени записник, а отрага из служинске собе долазио танки — необични гласић — плач — што ли! Кад је Цинтек унутра ступио — нађе жену положену на столице и без свијести, а сељакиња покрај ње држала је слабо новорођено чедо.

— Ево — господине — ми смо мислили,

да је водена болест — а дао Бог сина — дојави му сељакиња.

— Како? — како? — Сина имам! — крикне весело и побједоносно Цинтек и пре узме дијете. Баш као код Св. Елизабете и Закарије! Увијек сам се у њу надао — и ето није ме нада преварила. Знам ја, што бити мора! — И зват' ће се Иван Крститељ. Па ето Цинтеки не изумиру! — и у тај час заплаче горко и густе га сузе полију. У први мах веселе вијести заборавио је на своју несрећу, но зато тим јаче избије сада бол. — Бескућник отац — бескућник син, — шалтале му у некој несвјестици дрхтаве уснице, док је служинском собом горе доље шетао и једнако држао слабо, прије времена рођено дијете. — Пак ни у соби за господу — ни у господском кревету — него овђе — овђе — гђе је мјесто слугама — и ту на поду — роди се један Цинтек! — вапијаше болно отац. И кад ми је послѣје сâм — и кад су ми други приповиједали о том часу из живота мога Ерменегилда, ја сам увијек поћутио и сућут и смиловање, па толико пута морао се питати, зашто си живот или судба или случај или, зовите како хоћете, допушта такс страшне шале, такс горке ироније с биједним човјеком онај исти час, кад му најјаче и најтеже ударце даје.

Па то још није доста било, да је у један исти трен изгубио рођену груду и очинску

кућу, а добио нашљедника и наставитеља „ђер-ђерному племену“ и племенитој фамалији, — него та страшна пронија заигра му још горе. Али — да прослиједимо наш животопис.

Цинтеку се било селити. Но — тек питао се камо? Па како и на што? Најзад што да почне? Бијаху страшни дани за биједника. Помишљао је на ово или оно, али ни једно ни друго ни треће и тако даље није за њега било или, боље, није он за то био. Да узме што у закуп, како је Амалија желела, разбије се на чињеници, да није готово ни новчића имао. А узмеш ли и најмањи посјед у „аренду“, опет треба који крајцарак за први почетак. Од тога дакле ништа. Покуцао је истина код неколико својих политичких бивших пријатеља — али свагђе му заклопише врата пред носом. Узели га они сада скрајним радикалом, револуционаром, социјалистом, који се опро плаћању пореза, па — нијесу хтели ништа да чују о њем. Нетко му савјетовао да иде у службу — у канцеларију какву — и то би био најзад постигао, али — морао је сâм признати да му рука није вјешта писању. И тако никад ништа! Један од бивших пријатеља понуди му мјесто шпана или лугара. Стари његов „господски племениташки понос“ узбукти силно и мало те није пријатеља излемао. Но вријеме одмицаше, а Цинтек, гледајући на жену

и свој пород, стрепио је од страха да им круха не нађе.

У то дођу строге наредбе на све порезне надзорнике, да се једном учини ред у огромним заостацима јавних даћа. Требало је оврховодитеља на све стране. Нови порезни надзорник, бивши Erdödi-ев каснар, сјети се Цинтека, како је он био вјешт и несмиљен у утјеривању своје горнице, и помисли: „Никад бољега потјерача!“ А знао је у каку се јаду и пред каком невољом налази. Најзад помоћи ће му! — И Цинтеку учинише понуду. У први час он је скочио као рањени тигар:

— Ја да будем потјерачем за порез — ја — који сам све жртвовао за своје начело, за своје старо племениташко право, да не плаћам пореза! Ја — па сада потјерач!

Но пријекo у дворишту опазио је, како се усељује у господарске зграде роба и наред нових власника. И у покрајној собици заплаче дијете. Цинтек се од бола стресе. Но настави рогоборити, дашто нешто типим гласом, а најзад упита, да ли се код те службе много пише? Добивши упуту, да ту нема писања већ утјеривања, он узме главом климати и коначно отпоручи, да ће за који дан приопћити, прима ли или не прима. Јадник, ма да је још сада чинио тако на господску и хтио пред женом, а и пред собом самим представити ствар, као да је он, у кога се милост проси, — био је већ у себи одлучио,

да се за ту службу помоли. И тако ето „perillustris ac generosus dominus Ermenegildus Cinteck de Vuczja Goricza et caetera“, највећи противник свију пореза, штемпела и пристојба, пробуди се скорог једног јутра као привремени краљевски државни порезни оврховодитељ.

* * *

Био сам опет у лову; — могло је бити концем листопада. Још је мрак лежао на крајини, кад сам пролазио селом. Ту се пред једном кућом мотало сила људи. Опазим пред љесом оружнике, а из дворишта долази вика, клетва и јаук. Управо стигнем пред кућу, кад се љеса раствори и два гончине истурају напоље плаху јуницу, а за њом маше дебелом батином Ерменегилдо пл. Цинтек и псује сељаке, што се противе.

— Да ли ви знате да сам ја краљевски човјек? Тко мене увриједи, чека га Лепоглава. Научит' ћу ја вас — нијесам ја истом ткогод! Што је цареве, цару дајте, а што је Божје, Богу! — говораше Цинтек строгим гласом.

Ја станем и зовнем га. Он се забуни и постиди. Поче истом штогод муцати. Промијенио се сасвим. Стајао преда мном готов старац — изнемогли и измучени јадник. Тоалета му и сада била свакака — тек на глави имао је беамтерску капу, обрубљену црвено-зелено-златним гајтанима.

— А чему ово на глави? — упитам га

шаљиво, знајући, да му није така капа прописана.

— Е нека се знаде да сам у краљевој служби. Па и народ — више има поштовања, кад види тако што! —

— Е — мој Гилдо — ти си још увијек стари! — рекнем више без мисли. —

— Ох — да јесам! Али нијесам — нијесам — брате мој! — с уздахом ми одврати и његово лице од туге задрхта, — од такве огромне туге, да сам пожалио своје ријечи и топло му стишћући руку морао сам махом кренути даље. Тад ме зовне натраг.

— Али немој мислити, да сам несретан. Немам хвала Богу сада никаквих неприлика, обављам своју службу, — задовољни су са мном. Обећао ми порезни надзорник к новој години награду. И немој да пред ким кажеш можда, да сам незадовољан. Ја сам задовољан — па и господи код надзорништва не би можда право било да чују, да се тужим. А немам се зашто тужити! —

Говорио је брзо и не гледајући ми у лице. Ћутио сам, како га понос сили на те ријечи и како мора силно да трпи — биједник несретни! И кад сам годину дана касније стајао пред отвореним гробом његовим и бацио на лијес прегршт земље — ја сам био увјерен, да му је душа за цијело жедњела за тим миром у тој јами, па макар и надзорник обећавао к новој години награде.

ИДИЛА СТАРОГА ЛЈЕТА

Од грдне пећи у палачи брезовичке курије сипала се силна врућина и бијаше човјеку, као да се вари и цмари под жаром српањскога сунца. Тек снијегом затрпана оканца и мрачни дан сјећаху нас, да смо усред тврде зиме. Иначе — знојимо се као у вријеме жетве. Злато на јабукама божићнега бора и папирни ланчићи на бадњем лугу помичу се и лепрше од вруће струје, исти јеж над столом њише се на својој пити као заљуљан од љетног подневнога вјетрића. Чешљугарке и зебе у кавезима на стигени раскрилиле од себе крилца и развалиле кљуниће, чисто завидно погледајући на стару дебелу зимовку, које крлетка стајаше на прозору, јер „гимпли не трпију топлину“ — како

је одвратио Баторић Кунтеку, што се усудио, да од врућине зијевне.

— Нека те носи — ! — завикне напoкoн *illustrissimus*, кад је Кунтек и по трећи пут зијевнуо, па једнако брисао густо обраслу главу својим огромним црвеним рупцем и што више отпустио узао на вунену дебелу шалу, што га је увијек чврсто савита око врата носио. Старац пође до врата оближње собе и отвори их, да се соба малко охлади.

— И мени није баш хладно, али мој Мукић — њему никада доста. И код таке пећи он ће дрктати као шиба!

— Дакле долази! — упитасмо сви.

— Морао би већ овђе бити. Не знам, што га нема. Још јучер су кола по њ у Загреб пошла. — Да му се најзад није штогод десило! Не пропусти он иначе, да не би старо љето код мене спровео.

— Ех — знам ја, што га је задржало, — кликне Лацица, — за цијело већ је од шест сати на путу; може бити, да је и синоћ већ из Загреба кренуо.

— А гђе би онда био! Могоао би тада за то вријеме три пута овамо и онамо.

— Молим, *illustrissime* — само допусти даље. Ето — први пут је пошао у шест. За цијело је онда на Каптолу или у својој Опатовини — срео каквога фратра. А ти знаш — Ценек онда не иде на пут. Кочијаш се морао вратити. Та таки сусрет увијек му је

„malum omen (koban znak)“ — а тек пред старо љето, које за цијело убраја међу „nefasti dies“ или барем међу необичне дане! А опет — превише је богобојан, да би се латио у такој пригоди средства покојне Петровићеве пунице, која је увијек код такова су-срета ~~бу~~ ~~у~~ ~~цепу~~ показала биједноме фратру познату „фигуру“ с палцем и за ~~ним~~ језик исплазила. Ценек је за тако што превише пун почитања према Божјему службенику. Он се кући вратио, па чекао девету уру, и онда тек кренуо на пут.

— Па добро — и онда би већ морао овђе бити.

— А — ал' да — на цести код Брапча за-цијело му прескочио преко пута зец. А и то је „malum omen“ — па се човјек вратио — и тек послѣ подне кренуо даље.

— Не quid mimis! — Не претјеруј — тепче старо! — са смијехом му ријеч прекине Баторић, па поскочи не знам који пут к прозору, те се стане изгледавати за очекиваним гостом.

— Нема га те нема! — незадовољно се врати старац к столу и није хтио да се лати тарока, код кога су већ сједјели Радичевић, Петровић и Ерцигоња.

Ну истом што је опет сјео, зазвече на дворишту пранорци и Лацица славodobитно кликне:
— Ето га!

Али је усклик био преран. Није дошао Ценек, него врата се тек наполак отворе и

на уску прозјалину гледаше к нама огромна, посве округла глава са сјајно-руменим лицем, растегнутим у доброћудни слатки посмијех.

— Слуга понизан — *servus humillimus* — најпонизнији слуга — *domine excellentissime* — љубим руке! — чуо се од врата њежни готово на плач од ганућа заносећи танки гласић. И сада се истом на уски отвор потиснуло ниско, посве округло и дебело тијело на необичним кратким ножицама и брижно одјевено у елегантну не посве задњега кроја одјећу. Жакетић јасно-модре боје уско је прилегао уз плећасто тијело, свилени прслук свијетле масти сапињао је бачвасти трбух, а сиво-модрушаста панталони из фина трико сукна нијесу затајили ни једне линије тустих бедара и поткољеница.

— *Per amorem Domini nostri* — та то су они — драги *amice* Родерик! — кликне Баторић. Но — то је лијепо, — да се још ове године видимо.

— Љубим руке — *illustris-excellentissime!* Морам ја да још једноч ове године видим Брезовицу, — отповрне Родерик, ситним посकोком идући к столу. Ту се редом ижљуби са свима. Носио се од њега цијелом собом задушљиви мирис пачулија и некакве стране помаде. Док је к столу сјео, протече доста времена, јер је за свако мјесто тврдио, да је пресодлично за њега. Напокон се смјести до Лацице. Тај, увијек спреман и на најнесла-

нију шалу, учини као да се од чуда крсти и разрогаченим очима узме мјерити Родерика.

— Како си ти то у једаред израстао — ето нама пред очима! — рекле му глупо и удиљ га гледаше. Родерик, који је сада у истину највиши био од свију нас, учини као да га није чуо. И онда још није хтио да разумије шалу, кад му је Лаџица донесао подножак за ноге, које су високо над подом висјеле. Узео он да слатко и њежно пита за свачије здравље. Није заборавио ни на Радичевићева пса Нелзона, за кога је magnificus тврдио, да види духове. Док је своја питања стављао, његово се широко, посве округло и глатко обријано лице боје румене и бијеле разлазило од размиљености и разњежености. Глас му је љубазно и слатко, готово плачљиво подрктавао скупа са дебелим у кокетни трократни увојчић зафрканим брчићима. Мале црне, необично округле и као жижак сјајне очице за огромним златним наочарима загледаваху с љубављу и нагнућем по цијелом друштву. Изгледале су ове очице као да су од порцулана. У зелених жабица наћу се таке очи, тек што жабице не шкиље, а у Родерика лијево је око нешто к страни гледало.

Звао се Родерик презименом својим Рац. Поријетла је био по оцу германскога, но име је писао на мађарску и тврдио је, да Нијемце силно мрзи. Отац му дошао у Хрватску к по-

знатому њекоч грофу Л. у службу „камердинера“, те се одликовао руком особито лаком код бријања. Зато му је гроф силно заволио и ту љубав протегну такођер на сина Родерика, којег је дао у школу на свој трошак. Но малому Родерику не свиди се латинска граматика, те је по свему показивао, да је у њега више наслеђена талента за очеву вјештину него разумијевања падежа и склонидбе латинске. Тако буде, да је брзо окренуо школи леђа, те се дао на бријачки занат. Но ту није могао дуже издржати, јер никако не могаше заборавити, да је он рођен у грофовском граду — па макар у крилу за служинчад, и да је своју младост спровео играјући се са грофовском дјецом, те си присвојио сав начин fina и наображена човјека. Он зато смисли, да остави занат и да буде господином — па ма писаром. Али ма да је брзо достигао силну вјештину у преписивању, ипак му се није свиђало у канцеларији, јер је много гладовао. На његову срећу отече супрузи господара његова лијево лице од силне зубобоље, — и он се из човекољубља сјети, да је некоч знао зубе вадити, те испукне сретном лакоћом зуб. Госпођа је тврдила, да јој никада није ниједан зубар љепше и брже помогао, — а Родерик дође на нове мисли, како да уреди своју будућност. Течајем неколико година ето из њега „цамарцта“, а послѣје дапаче милошћу пређашње господарице, још увијек за-

хвалне за извађени зуб, и од жеље, да буде свакако царска и краљевска личност из њега, постаде учитељем на некакој школи, док се најзад не претвори у „тајника високог хрватско-славонско-далматинског намјесничког вијећа“. — Како је до тога дошао, било је за људе неко чудо, али у Хрватској — за онда — збивале се чешће такве ствари, па су се људи скоро престали да чуде. Најзад он је био човјек уредан, имао је управо красан рукопис, знао је и добру и злу вољицу својих старијих поднијети, а услужан до крајности и тих, кад је требало, а говорљив, кад су га питали, — зашто дакле да не буде тајник? Па и није ваљда у лудо настојао, да буде с цијелим свијетом пријатељ. — Као тајник пође након четрдесет година службе у мир, с намјером, да се што прво жени. Од тада је тек пролазно живио у граду. Највише је времена спровео идући од једнога до другога загорскога властелина, па би код свакога по више недјеља дана остајао и тако сваке године дочекао 31. просинца, а да није за своје уздржавање готово ни новчића потрошио. „Не могу да живим без Загорја, — та — није истом штогод, кад се човјек овђе роди!“ — кликтао би пред сваким, а у истину чисто си трфо од блаженства руке, што су му „поштени његови крајцареки“ остали у цену и није их морао пустити оним „патентираним глобителом, хајушем и толвајем ву фраку“,

какви су по његову суду били сви гостионичари и конобари, које је страшном и непомирљивом мржњом мрзио. Уштеђени пак новац шиљао би потајице у прву штедионицу и говорило се, да је већ красна свота онђе положена. Властелини сви га радо примаху. Гост им је од вајкада био драг, а Родерик био човјек миран, добар и благ. Тек није трпио, да се у њега траже зајмови или „кавирање на облигације“, а особито није волио да даје жиро на мјеницу, коју си је у души представљао као право ђаволско средство, да људе уништује и која се по његову мнијењу никако не да довести у склад са поштењем крштене душе. Исто тако није уза све пријатељство љубио, да му се пише и његов одговор тражи, не што би био непријатељ писању, већ што није трпио лакоумности, којом се пошти даје заслуга, а њему проузрокује трошак. Стога је одговарао само на листове, у којима је била приложена биљега за његов лист. Иначе би чекао, док нађе какова човјека из сусједства дописникова, па би по њем послао свој одговор с калиграфично написаном адресом и увијек бар за један ступањ повишеним насловом. У том дијељењу наслова није био шкрт, те је најмирније душе најобичнијему пљивару или још обичнијему беамтерчићу написао дуги наслов „Велеможности“ или „Пресвијетлости“. Држао он ту дарежљивост особитим доказом своје добре

душе, тим више, што је као умировљени „дика-стеријални тајник“ био у потпуној свијести о значењу и знаменитости тих наслова, те од далеко угледнијих и старијих властелина строго захтијевао за себе своју „Велеможност“. — Лацица Кунтек поглавито није био код њега у милости, што му је тај наслов ускраћивао и тврдио, да никако не може бити „magnificus“, док је тек „беамтер“, а није Његова краљевско-апостолског Величанства савјетник.

— А откуда долазе — *carissime amice* Родерик? — упита га Баторић.

— Ја равно из Крижевице — од њихове милости пресвијетле госпође хофратице.

— Па како је у Крижевици, — што ради моја стара Виржика?

— О — *basama lula* — нијесу њихова пресвијетлост по изгледу свом стари. Држе се чило и здраво, да је права милота, — одврати Родерик њежно, а уз то и са неописаним почитањем за одсутну. Био је он уопће велики штоватељ краснога спола. Ако је већ према господи био до крајности уљудан, то је напрама госпођама био управо узорно и савршено учтив. Бијаше то вјечна служба, источњачко клањање: — та готово бијаше обожавање. И може се рећи: — у дугу низу његова живота није се у властеоском ни једном двору појавила икоја госпођа или госпођица, почевши од дваесте до шездесете године, којој он не би био

овда или онда поклонио који дијелак свога вјечно тронута срца. Три „генерације“ загорских властелинских љепотица редом су његовим срцем тресле, те за цијело није било данас унуке, којој слављаше љепоту, а да није исто чинио и матери њеној и баби њеној. Био наш Родерик скроз и скроз душа селадонска, донкихотска, трубадурска — можда и ромејска, — тек које ли трагичности — донхуанства није у њега било ни за лијек, није га било ни у његовој нешто необичној спољашности, није га било ни у његовој чедној ситној нутрашњости. И тако тај вјечни вјерни трубадур превали давним давно тако зване „најбоље године“, а да није ни једнога јединца тога успјешка „in puncto puncti“ постигнуо. Можда нијесу никада оне његове тусте и као вјечно на цјелов сложене усне примиле жарки пољубац, те су остале нетакнуте — као што остане нетакнут чедни цвијетак у грму. Па звати се Родерик! У оно романтично доба његове младости пролазити свијетом уз јеку имена Родерик — а без Кунигунде! — И једнака је жеља у њега била да си Кунигунду нађе и оснује обитељ, али хладна рука судбине исто је тако једнако одвраћала од њега ову срећу. И Родерик остаде нежења. Но — да истину речемо, није он свој удес трагично узимао, нити се одрекао нада. Зато није зла му коб ни најмање потресно на њега дјеловала. Изгледао је уви-

јек красно исхрањен, сав румен — готово цватући. Стари су људи тврдили, да се ни у чем није промијенио, те како је био у младости, тако је и сада још са својих шездесет и шест година. „Исти оваки дебео, округлао, свјеж, без набора у лицу, — а ма исти!“ — тврдио би Баторић, а Лацица одмах злобно додавао: „За косу пак лако њему!“ — Родерик је наине носио власуљу, красну тамно-смеђу власуљу бујне косе, на тјемени чврсто и равно причешљану, а с крајева и над шијом у густе увојке заковрчану. Дашто — ова власуља бијаше тајном, готово мистеријом његова живота. Ни најинтимнији пријатељи нијесу смјели да наслуђују њезин недужни опстанак. Сто и сто ствари чињаше Родерик, да ју затаји. Хотимице би стазицу и кривуљу свео, намјерице је сваки час краткопрстим ручицама по њој шурурио и чинио као да га глава сврби, дапаче мазао ју помадом, — што више, знао би се потужити, како му коса од неко доба силно пада. Није стога за њега веће невоље било, него кад је морао још с ким у истој соби преноћити. Да се не одаде, он би тек у тмини измијенио власуљу ноћном капицом, а с Лацицом није хтио више да ноћи у једној соби, од кад га је једноч Лацица преварио и стао тобож хркати, а онда последије запалио свијећу и нашао га у капици, а власуљу на огледалу. Али и с другима озбиљним душама препатио би сто јада. Напо-

кон није истом било, да замијени власуљу. Имао он с њом сву силу посла сваке вечери и сваког јутра. Увојке је морао у „папилоте“ везати, морао је фризуру правити, држећи косу у крилу, — морао је помадом мазати. Ову помаду правио је сâм својом руком, по рецепту негдашње кључарице грофичине, и тврдио би с најнедужнијим лицем овога свијета, да је у тој славној помади сакрито оно тајно средство, од којег коса не посиједи, а увијек бујно расте. И сваки пут би на концу своје приче зажелио рај небески души покојне кључарице, што му је повјерила тако дивно средство за уздржање косе. Кад би се ипак тко усудио посумњати у вриједност помаде, онда би с емфазом стао описивати косу покојне грофице, која је помаду употребљавала и која је косу до кољена имала. А не би био ни заборавио, да се самосвијесном кретњом дотакне својих увојака и да још једаред понови, како је до гроба дужан захвалност покојној кључарици. Састојала је пак помада из меда и још неких силно мирисних мирођија. Зато је Родерик сâм, и соба у којој би становао, управо проточена била овим необичним мирисом, помијешаним још од других којекаких парфемских и сапунских воња. Баторић би редовито по Родерикову одласку пуних осам дана дао зрачити собу дању и ноћу, само „да згуби ту пекленску духу“.

— Па како да нијесу остали у Крижевици — данас — на старо љето?

— Њихова милост пресвијетла госпођа хофратица добили су данас силно писмо, да иду одмах у Загреб. Нешто се знаменито догодило. Нијесам могао сазнати што ће то бити. И тако одоше госпођа и обје госпођице.

— Како су кћеркице? — пита Радичевић, силни пријатељ младежи у скутима.

— Та — анђели — прави анђели! — заносно кликне најтањим својим гласом Родерик. И очице му се овлаже, а пуне ручице дрктаво се дотакнуше зафркнутих брчића.

— Да ли наличе матери? — упита Баторић.

— Њиховој милости — хм — да. А — и мамица били су лијепи.

— Знамо — знамо — анице Родика. Виржика није баш била истом штогод за Ваше срце.

— Ах — пресвијетли достоје да се шале. Истина, био сам увијек пријатељ у кући. Та — још покојну њезину мајку познавах. Ал' — и они су били увијек милостивни са мном. Сваки пут су за ме дали посебице приредити мој најмилији колач од јабука.

— Та — и у њу — у стару Веронику био си заљубљен! — рече Лацица.

— Што ти опет! Као да ја у сав свијет. — Па куда мислиш — гђе бих ја! Био сам онда још дијете,

— Каково дијете! Било ти је онда најмање двадесет година, кад се Вероника удала.

— Гле — гле што тај булазни! Иди молим те! — свали се Родерик на Лацицу, према коме си у свему допушташе неки строги и достојанствени саобраћај. Истом, пак сада, гђе му издаје године! Своје године радо је нама затајивао и редовито о њима шутио. Тек пред невјежама дао би разумјети да му је око четрдесет и пет. Ако би га онда у чуду питали, како је постигао четрдесет година службе, тада би стао причати, да су му се ради изванредних заслуга, стечених у рату, године исто рачунале као инвалидима. У којем је то рату био и како су то заслуге могле бити, о том је шутио и увијек ставио прст на уста, кад би га тко поближе упитао. „То су тајне — то су тајне!“ — шапнуо би мистериозно, а, гледајући се у зрцало, свако се јутро увјеравао дугим разматрањем, да му изглед одговара тим годинама, па зашто дакле да се старијим чини? —

— Ил' се ти љутио ил' не љутио — ја знадем, да си Веронику љубио, — одврати му Лацица. Но Родерик се није више на њ обзирао; он се почео сад тужити Баторићу на његова крчмара, који је једва једвице госпођи хофратици отпустио собу.

— Па зар доље — у селу — да ноћи?

— Дашто! Било је већ касно, кад се из Крижевице отпутисмо, — а госпођи нешто

није добро — до Загреба ипак је још далеко. Што јој дакле преостало?

— И није знала овамо доћи! Гле ти оне луде Виржике! Лацица, молим те, — одмах сједи у кочију — и пођи по госпође.

Лацица се дигне одмах. Родерик учини, као да ће и он с њиме, но предомисли се. Исприча се што не иде, јер ћути, да је нешто нахлађен, те се боји у тмурну магловиту зимску вечер. Но тек што је Лацица отишао, пође Родерик у своју собу, да учини достојну за госпође „тоалсту“. Љубав наиме своју к својој честитој особи и за своје округло тијело није ицрпљивао тек непрекидном бригом, да се оно тијело не нахлади и да буде увијек честито нахрањено. Пламтила је ту још силна жеља, да оно тијело буде увијек заогрнуто у достојно рухо. Чисто као да је вјечно сумавао и размишљао како да се љепше оправу и како да буде што вјернија слика модна какова лава и вјечна млада човјека. Држао га зао свијет готово у сумњи, да боји образе — тако је сјајна и светла била румен у лицу, и тако правилно и стално заливена. Но то може бити, да јест и није, — али да је пусте кратке прстиће чисто прикрио прстењем, да је свако јутро три сата требао, док је био с „тоалетом“ готов и да је увијек изгледао „a quatre épingles“ у својој кокетној одјећи и са својим кошуљама из правога румбуршкога платна, све

то не да се порећи, Дашто штедљив, каки је био, није увијек успоредо с модом ишао. Капути су му дуго трајали, јер је на сваки прашак пазио, те би сваки пут, прије но би сјео, распостро свој цепни рубац, а код јела сав се завио у убрусац. И тако је редовно пет шест — дапаче и десет година заостајао за модом, али кад је надошло вријеме, да си даде начити ново одијело, онда је точно по задњем лајпцишком журналу изабрао узорак и кројач се морао савјесно држати журнала.

Већ је и мрак заогрнуо земљу, а пријатеља Ценека једнако не бијаше, а ни Родерик није још своју тоалету довршио. Не буде с њом готов још ни онда, кад је Лацица са хофратицом и њеним двјема кћеркама дошао из села. На дугим својим путним кабанпцама донесоше нови гости свјежа зимскога зрака, но још више свјежости пропрхне и заструји старом куријом од миловидних снажних и веселих дјевојчица. Као да су стари тихи кутови брезовички продахнули веселим младим уздахом и придигле се у њима успомене или слике из давне давнине, док је још међу њима радила млада женска рука. Засвијетли у древним одајама нешто као од лирске поезије, од бујне младости — од недужнога дјетинскога весеља. И саме црне сјене са тамних греда и трамова као да су облите биле неким златним бљеском радости и узбуђености, и њихова тмурна старост, њихов строги црни

изглед као да се изгубио. Све је некуд оживљело и помладило се под сјајем, што се лијевао с красних ђевојака — с њихових њежних стројних приказа, с њихових свјежих румених и веселих лишца, — с њихове звонке ријечи и смјешка, из којег се није но орила свјежа безбрига и чиста, весела душа. Гледајући их, ја сам поњао сада — Родериков занос. И мени је тешко било, да одсудим, која је љепша или која је милија. Старијој, именов Луцији — могло је бити деветнајст година. Била је висока и снажна. Тек у пасу бијаше танка. Крупне црне очи гледаху весело по свима нама и лијепом и танком и дугом руком сваки час си је поредила тобож штогод у бујној црној коси. Са дражесним хумором причаше о немилосном дочеку, што их је снашао код сеоскога крчмара, понављајући његове грубе ријечи, његове кретње и очајнички израз у лицу, док није коначно отпустио собу. Млађа сестра Милка још је живахнија била. Много нижа бијаше и много њежнија. Ако је Луција носила у себи љепоту Венере, Милка је сва била права правцата Психе. Њезин њежни струк, дивне ситне форме, љупко на по ђетиње лице, с великим, по све ђетињим очима, погледа зналична и блага, свака њена кретња, подаваху слику ето пробуђена ђевојаштва. И одисала је сва оном бајном појезијом, што лебди од таке истом настале женске младости и која је тако

истовјетна с првим одисајем ситна цвијетка у трави и толико иста с првом прољетном пјесмом птичице у гају.

У тили часак смјестише се у соби, гђе их је Јанко одвео, и у тили часак прегледаше стари дом. Госпођа хофратица дуго већ није била у Брезовици. Многе године прођоше, што је овамо као млада госпођа са својим покојним супругом долазила у посјете к Баторићу. Сада је се и љупко и слатко боно доимаше стара кућа, у којој се ништа промијенило није и све још онако било, као за њене сретне младости, — тек као што њу тако ни кућу није вријеме поштедјело. Баторић ју је морао свакуд водити, а ђевојчице иђаху за њима — тек зналичце и веселе, што виде нешто доселе невиђено, а тронуте само од тронућа старих људи. Кад се опет око стола у палачи понамјестисмо, онда је брзо минула ова меланколија и за кратко вријеме опет се орило од смијеха младих ђевојака, у који најзад и стари људи западаху. Баторић је стао госпођу Виржику дражити успоменама из младих дана, на што се стара госпођа добростиво смијала и исто истим одвраћала. Од младости, коју је Родерик у хофратице још налазио, није било дакако више ни трага. Но дебела доброћудна госпођа, од којих педесет и неколико година, изгледала је у истину здраво и чило, те јој

нитко не би био видио, да је родила десет
ђеце, од које су Луција и Милка најмлађа.

— Но — тога пак ваљда нећеш затајити,
— узме Баторић шаљиво, — нашега дичнога
Родерика? Тај те и сад још љуби! —

— Молим — молим — ту ћете, ујаче,
мене прикратити! — врагољасто се јави Лу-
ција и стави прст на уста, па тихо настави
шаљивом озбиљности, окрећући се к вратима:
— Он сада мене љуби и увјеравао ме још
данас, да немам никака повода, да будем
љубоморна.

— Гледај, драги Корнеле — тако нас
младеж свађе изигра! — са смијешком рекне
хофратица, па упита за Родерика, што га
нема овђе.

— Ах — он сада пали своје увојке! —
умијеша се Лацица, а Луција и Милка за-
падну у безобзирни потихи смијех.

— Све то вама за вољу!

— Па да — зна он, да нам се његови
увојци свиђају — стога и воли мене! —

— Ти, Луцијо, све за себе! Можда и
мене бар нешто воли! — рекне Милка.

— Та — данас је старо љето. Морамо
и онако олово лијевати, — па ћемо виђети,
чији је господин Родерик! — одврати враго-
љаста Луција.

— Олово — олово ћемо лијевати! Зар
не — ујаче? — кликне Милка, плешћући у
своје ситне ручице.

— Дакако! Какво би старо љето било без тога! Али, ђецо! — прије свега морамо с нечим на чпсту бити. Ви ми непрестано говорите „Ви“, — а ја сам с Вашим оцем био друг, мајчици говорим „ти“, како чујете — некаким ујаком и онако ме учинисте — па ћете допустити, да ћемо си говорити „ти“.

Обје ђевојке допрхну до старца и пољубе га у руку, ма да се он бранио.

— Не — не — тако, — кликташе Лацица. — Братинство мора да се пије. Ја ћу свједочити — а ваљада и сва друга господа.

— Вене! Дакле братинство — за мене тим боље — одлучи *illustrissimus*.

— Зар ћемо морат' да се пољубимо? — упита с дражесном сметњем Милка.

— Дашто — дашто! — и Лацица донесе одмах пред старца и ђевојке вина. — Сада слиједи казна, ако тко заборави на „ти“, — рекне шаљиво Баторић, кад је чашу испио, а онда — пољуби и једну и другу ђевојку у чело.

— Не ваља, — јави се Лацица! — Не љуби се у чело, већ на уста, — па и госпођице морају пољубити.

— Мислите, да се бојимо бркова? — одврати Луција. — Ујак их и онако брије — па није погибли! — и ђевојка се гласним цјеловом дотакне старчевих усна. Милка учини исто — а *illustrissimus* блажено загрли обоје ђеце.

— Како нам је ето красно старо љето,

а мога Мукића нема! А нема још ни фратра, да служи благослов — рече *illustrissimus* управо у час, кад се доље огласе прапорци. Сви похрле к прозорима, но у мраку се није дало ништа распознати. А и дуго не бијаше никога у собу.

— И опет га нема! — уздахне *illustrissimus*. — Ваљда је дошао *pater Ambrozius*. — Но тај час отворе се врата и у собу униће Ванко са тешком путном торбом у једној руци, а у другој са огромном крлетком. За њим се провуче гост: — тај пут у истину очекивани пријатељ Ценек. Опазивши многобројно друштво, дапаче и госпође, — он је сметено и неодлучно остао стојећи до врата, на леђима с дугим старинским кожухом, у једној руци са псетанцем, а у другој са кавезом, у ком је лепршао на пѠ голи канаринац. Баторић га с муком огрли, а он могаше тек да га три пута пољуби у лице. И требало је дуго времена, док му је Ванко опростио руке терета, те се старац могао с нама изруковати. Пред хофратицом мало није од смутње посрнуо, а поздрављајући ђевојке — гледао је у посве противни кут. Био то Иван Непомуценус пл. Винцековић, доктор филозофије и обојега права, висок но згрбљен старац година Баторићевих. Тијело му било необично сухо. Глава, уска и у тјемени шила, бијаше обрасла густом опором косом, боје тамно-сиједе. Изванредно дуго лице бри-

јао је, и само пушташе кратко резане штетињасте брчиће, нешто посиједе. Дуг и сух врат био је сасвим завит у црну свилену, неколико пута превучену мараму, из које је тек узани руб огрлице са сваке стране чедно вирио. Одјевен је био у модро сукнено одијело, посве старинскога кроја. И чизме на огромним стопама биле су изванредно шиљате, како се носило око тридесетих година XIX вијека. У својим кретњама био је неспретан. Најзад с оним сухим, дугим краковима, с оним високим и танким вратом и уским згрбљеним трупом, — та није ни могао бити другачији! Али још више него што је неспретан и несигуран био, бијаше он неизречено плах и силно скроман. Истом си требао да га погледаш — и он би се зацрвенио од стида. А ријеч му је запињала и језик се плео. Ма да је сада готово међу самим давним знанцима био, он се ипак од плахости и вјечне сметње чисто губио. Једнако је отварао своју бурмутицу и сркао „правога шпањолца“, а онда је дуги широки нос отирао модрим рупцем, очито не знајући што да чини и како да сакрије своју узрујаност. На питања Баторићева и других истом је одвраћао скромним и тихим подсмјивањем или тек одговарао са тихим да или не. Тек брига за његова љубљенога коса и канаринца измами му неколико ријечи више, кад је запитао Ванка, камо је птице смјестио и да ли су све

мачке у кући позатваране. Свога псића „Сенеку“ држао је удиљ на крилу. И зацијело ова његова плахост и превелика скромност учине, да је свијетом овако прошао како је прошао, те да је у дубокој својој старости онаки постао каки је постао. Баторић је приповиједао толико пута, како је Ценек некоч посве ини био. Истина, већ од колијевке као да су га зли усуди пратили. Обитељ му некоч била угледна и моћна, но у сељачкој, тако званој Домјанићевој буни, што је крижевачку и загребачку жупанију средином осамнајстог вијека снашла, попалили су сељаци сва три Винцековићанска имања, те је већ отац Ценеков кукавно морао животарити и није више био земаљски господин, кад му се готово старцу већ након десет кћери родило једанајсто дијете: — тај пут ћечарац за цијену, да је мајка у бабинама умрла. Отац си у својој невољи није другачије знао помоћи, него је узео Ценекову дојку за жену. И тако је под горком шибом маћухе своју прву младост спроводио. У школе дође с помоћу неког даљног рођака, високог достојанственика у Пожуну, који га је смјестио код фратара у Вараждину, гђе је морао „миништровати“ и код стола у рефекторију дворити, а нузгредно полазио у латинске школе. Необични таленат и бескрајна љубав књизи спасоше га, да му главно занимање у рефекторију и у сакристији није

шкодило у наукама, те је управо сјајно свршио латинске школе, тако сјајно, да и сâм рођак високи достојанственик поћути дужност, да га не пусти у клоштру, те му подијели незнатну свотицу, с којом се могао отпустити у Пешту, да онђе ступи на свеучилиште. Ту је свакаку биједу прошао, али такођер своје науке красно свршио. Није, истина, постизавао на испитима вањскога сјаја, јер плах и чедан, каки је био, није знао свега свога знања у рјешавању даних му „тезиса“ — свијету показати, но професори су га познавали и сви били убијеђени, да је Ценек на цијелом свеучилишту један од најумнијих младића. Па ипак — већ први његов корак у свијет није био овјенчан успејхом. Желио је, да остане на свеучилишту, но — другоме подијелише „veniam legendi“. Онда се занимаше да дође на академију у Загреб, али и ту га други претече. Покуша да дође као јурат којему заступнику или достојанственику на сабору. Свак Божји постигао је то лако, биједни Винцековић и за ото морао је трчати од „Понција до Пилата“, док је напoкон ипак нашао мјесто код неког на по глухог старца Румуња, с којим се једва једвице споразумио. Тако није дошао никако до згоде да покаже своје знање и да људе увјери о својој вриједности. Најзад није више издржао код свога Румуња, који се је главно бавио у пожунским карташницама, а за сабор и за

оно, што се онђе ради, није га ни бриге било. За први почетак склони се Винцековић некуд код богата трговца као „информатор“ синова његових. Ни овђе није дуго био. Трговац никако није могао појмити, да би таки тихи младић могао штогод знати и синова му што научити, па га је за вољу некакова брбљавца из службе отпустио. Тај пут му се срећа насмије и он дође као приватни тајник некому грофу у заладској жупанији. Истина, и онђе није имао баш никакe прилике, да се окористи наукама својим, али опет --- живио је угодно и могао се даље наобразивати. У грофа било мало и никакова посла — а бијаше богата књижница. Могао је ваздан унутри сједити и учити. И ту доживи свој тихи роман. Најстарија грофова кћи туговала је већ године и године за својим заручником, који је као прави бајроновац отишао с племенитим лордом у Грчку и онђе за хеленску слободу пао. Добродушна, нешто претјерана ђевојка сусретала је скромнога и плахога младића с милостивом обзирношћу и замолила га, да ју учи грчки. Читаве сате сједили би сада у полумрачној тихој дворани књижнице, сагнути над фолијантима грчких граматика и класика. С временом се Винцековић ријешо своје плахости, те би сада и красно и умно знао тумачити љепоту грчкога свијета. Млада грофица са читавим заносом слиједила је његове ријечи и отворено га хвалила, мислећи код

тога у главно на свога непрежаљеног заручника и тврдећи, да сада схваћа, како се је могао жртвовати за такову земљу. Зато је чисто захвално свраћала очи на свога учитеља, — а тај биједник подлегао је чару тих красних очију, те се заљубио снагом, како се само таке тихе, плахе душе заљубљују. Није се, истина, открио, али издао се сваком кретњом својом, цијелим бићем својим. И млада грофица скоро је погодила, што то са растресеним и вјечно узрујаним тајником бива, те је прекинула грчке сâтове, а уједно такођер исходило, да је тајник морао из двора. Биједни Винцековић западе од муке и боли у тешку болест, а кад оздрави, поврати се у домовину готово убог и незнатан, каки је и отишао, Ту се заузме за њ — пријатељ Баторић. Но и највјернија помоћ не могаше ништа, кад није срећа уз човјека. Ова пак главна полуга у животу људском, која више може него и гениј и таленти и значај и крепости и снага, — ова силна владарица посвема је одбацила нашега Мукића. Према тому се свако његово настојање изјавило и тај кобни удес привјесио се тако за стопе његове, да није ни успјело никада настојање његових пријатеља, чим се је само тицало њега. Ова зла срећа учини га још и више плахим, скромним и чедним, чисто бојажљивим, но што је од вајкада био. Па онда к тому бол праве и једине љубави! Најзад

стао је посвема сумњати у себе сама. У доброј својој души није си ставио питање, каки ли је то свијет, гђе се не цијени крепост и вриједност и гђе само најгори напретка налазе, — нити је погађао, да је живот тек пука игра сретна ил' несретна случаја, већ је он најпрво изгубио вјеру у себе. Тек послије стало му пред душом свитати, да није крив он, него да га несретна коб прати. А ову истину није филозофским разборитим начином погледавао, него готово празновјерно помишљао на усуде, о којима му је некоч дадиља причала. Такав — још је мање могао да се у свијету снађе и да освоји мјесто, које ће одговарати оному многим труду и многој муци, што је препатио, док је у школе ишао, и које ће бити достојно за човјека готово учењака. Са тридесет година — он је још увијек био тек свршени ђак, ма да је давним давно већ постигао највишу академичку част од двају факултета и ма да су за оно доба са двадесет година млади људи већ заузимали одлична мјеста у друштву и краљевини. — Једноч ипак дотјера Баторић барем дотле, да га је могао ставити у кандидатуру за жупанијског судца. Дашто требало је, да на рештаурацији коју рекне, да барем мали говор држи. У оно вријеме бијаше то прва „*conditio sine qua non*“, и за сваку таку службу најпрво се питало, е да ли знаде говорити? Винцековић, пун знања и снабдјевен

цијелом елегантном фразеологијом старих класика, саставио је диван говор. Када га је Баторићу након малога мољакања прочитао, буде овај чисто узнесен и није могао насмагати доста славних ријечи, којима је Винцековића хвалом обасуо. Није се морао тек дивити красному саставку, него такођер предавању Винцековићеву и угодну његову гласу. Та — готов говорник! Баторић је био сигуран за побједу, помишљао је дапаче, не би ли га одмах за поджупана предложио. Али — Винцековић је био човјек без среће. У предвечерје рестаурације хтјела је зла коб, да је управо у предјелу, гђе највише Баторићевих приврженика било, провалила сила олуја са поводњом, те су људи морали остати код куће, да бране имање. Баторић ипак није наде изгубио. Било још увијек доста од његове странке, а од красна говора надао се, да ће придобити барем све неодлучне. Но кад се дигао Винцековић у скупштини, један од противника завикне на њ, како може с таким шиљатим носом представљати се као кандидат, — и биједни Винцековић тако се од тога повика смете, да је тек могао истом штогод пропентати, а красно састављени говор отпрхнуо је из главе као застрашена птичица. И конач је био, да је у силни смијех противника пропао. Од сада никада више није мислио на изборе и дао се на одвјетништво. Ну ни ту сунце није дошло пред његова врата. Напокон је онај против-

ник на рештаурацији у истину могао право имати, да и сâм нос може човјеку код његових ближњих шкодити. Тко би знао! Тек — код несретњаковића Мукића никако није до клијентеле хтјело да дође, те најзад није било друге, него да иде у службу к своме сретнијему колеги. И тако га за увијек огрлише дубине мрачна, незнаменита бивствовања, у ком је и последњи трачак самосвијести изгубио, тек знао је да мора за друге теглити, ако хоће да се свијетом протура. А опклопио га свега силан страх од властите судбине, од људи и њихових камених срдаца; завукао се у неку тамну собицу под кровом ниске кућице у Новој Веси у Загребу, гђе се окружио птичицама и псима, осјећајући од њих првих праву бескрајну љубав. Овај страх учини га још више плахим, но што је доселе био и готово пред најнезнатнијим човјеком он није узмогао да се искаже својим богатим знањем и племенитим духом. Он је на примјер говорио савршено три четири нова језика, а кад је дошао у згоду, да се у њима поразговори, њему од плахости не падоше на ум ни најпознатије ријечи. Био је изврстан правник, а ипак га одвјетник не могаше на рочишта слати, јер кад би дошао до диктовања одговора или протуодговора, он није знао ниједне добре мисли наћи. Ето — то је из њега учинила напакон зла његова срећа. Још је једини био старац Баторић, пред ко-

јим би јадник који пут слободно одахнуо и онда би љепоте његова духа и његове душе негдашњим својим сјајем и негдашњом својом снагом засинуле, али то бијаше ријетко — врло ријетко. Ипак дани, што их је сваке године од старогa љета до Трију Краља у Брезовици спроводио, бијашу му дани у години најмилији и за цијело најсретнији. Од тридесет година овамо никада још није био изостао, а Баторић га увијек објеручке дочекиваше и на сваку је ситницу пазио, само да му угоди. Дашто тешко је то било погодити, што му је угодно и што најволи, јер у својој далекој чедности готово ни код Баторића није си допуштао, да има каке своје жеље.

— Па гђе си тако дуго био — *amice clarissime*? — Још јутрос те очекивах? — упита га Баторић. Винцековић се на питање стресе, као га да је тко ошинуо, онда почне бунцати и овамо и онамо. Из свега се могло тек разумјети, да је Лацица добро погодио, да је биједни Мукић код свога првога одласка, рано у јутро, срео најпрво стару неку баку, а послије на Каптолу зажелио му први добро јутро францишкан. Тако је тек послије подне коначно наступио путовање.

— А гле — ја чекам на свога Амброзија већ цијело послије подне, — и још га нема! Најзад не буде друге — но ћеш ти,

Ерцигоња, морати одслужити благослов, — обрати се *illustrissimus* подјашпришту.

— Ако не буде друге — е па добро! — Међутим још није шест сати, *pater Ambrozius* још може осванути; он је точан. Само болест би га могла запријечити, да не дође.

И збиља док ми о вуку, вук на врата. Дошао старац *pater*, сав узнојен, тако се намучио на злу путу: чисто се пушило од њега у топлој соби. Није хтио ништа да заложити, тек је молио, да би могао одмах у капелицу и почети св. обред. Али прије, но што је пошао, ипак је нашао још времена, да надијели хофратицу и ђевојке светачким сличицама.

— А нема Родерика још? — рекне Баторић, кад се спремисмо, да идемо у капелицу.

— Неће он тако скоро! — одврати нетко из друштва, и ми га послушасмо, те одосмо без Родерика к благослову.

Капелица, ситна, дрвена и тмурна зграда, стајаше тик до двора, те морадосмо изаћи у двориште. Оштри зимски зрак налетео нам на лица, а у густу мраку вечери не видјеше нам очи у први мах ништа, те су нам кораци по смрзнутој склиској земљи — били полагагани и несигурни. Пламен Ванкове свјетилке дрхтао је у тмини и бацао тек уске црвене плохе око себе. Госпођица Луција, с овјешеним тек хаљетком, јурила је прва пред нама и била већ код капелице, док се други још око вањских стуба код курије плели

и мијешали. Вечер је била без магле и на тамном небу тек по који — по који облак лагано плови уз многобројне звијезде. Мјесеца још није било. Пред капелом чекала већ дружина сва скупљена. На ниска широка врата капелице и на уске дуге прозоре с густим жељезним решеткама плазили су слаби црвени и модрушасти траци запаљених код олтара воштаница, па се одмах у далекој тмини губили. Долазио такођер изнутра угодни мирис тамјана и борова грања, којим је сва капелица у славу божињу била искићена. Али све то бијаше истом око Божје кућице; — два три корачаја даље — и бијаше само тиха, укочена зимска вечер, тамна и далека, која је све утомила и у којој као да се ништа не миче и ни не гибље, но титрајући танки траци далеких звијезда. Паче ни од стаја тамо по даље нема ни гласка каква, ни штропота — ни мицања, а и курија као да је опустјела и онијемила, јер је све похитило из двора к служби Божјој. У ситном Божјем храму, тамном од црних трамова и прастарих дасака, сјајио се само олтар са кипом св. крижа у свјетлу неколико дугих воштаница. Иначе се све залијевало црним сјенама, а вјечна луч у средини свода лебдила је и треперила је ситно и њежно у посве тамној висини као далеки — далеки пламечак, што блуди ноћу над низинама и водама. Поредасмо се у полутамну простору, како је тко доспио и за

часак зазвони звонце на сакристији, а свешеник ступи пред олтар. Лацица, одгојиван некоч у клоштру, заузео је мјесто код ситних оргуљица и преузео службу органисте, а стари Ванко клекнуо пред олтар, да буде министрантом. И благослов заче. У густу облаку тамјана часком се изгуби цијели простор, а онда заче пјесма Пресветому, пјевана дугим, испочетка несложним акордима, да онда силно и красно заори. И кад умукне пјесма, Ванко потресе звонцем, а стари pater подигне отајство, — и побожни уздаси избију из прса свију поклоника, да затрепере њежним валом према висинама у полумрком простору скупа са пламсањем воштаница и са развученим крпама дима од тамњана. И разлијеже се пјесма: „Тебе Бога хвалимо“! Осјећај, да нас оставља нешто познато, гђе нас многа и многа драга нит веже, па чувство умирено, да нам ова година више неће донијети зла, као да се у лицима свију читало и свачији се глас искрено пјесми привинуо и к њој сложио. У тим мислима осклизну се моје очи и до Винцековића. И његове усне такођер изрицаху горљиву хвалу, и његово биједњачко лице скрушено се и захвално обраћаше к олтару — и његове се очи благодарно подизале у посве већ тамну висину над жртвеником, гђе се могоше тек још распознавати надувено лице анђеоске главице са трубљом. Помислим, чему и зашто тај несретник то-

лико захваљује, њему барем не донесе ништа добра ни та година? Но — у овај мах увидио сам и дрзовитост и глупост свога питања, погледајући на његово побожно, поништено држање, које ми је цијело као говорило и показивало, да он не пита и не иште среће и угоде овђе доље, него му је сва нада и сав погод онђе пријеко — онђе далеко, и баш зато да мора хвалу изрицати, што му је и о овој години било допуштено, да остане овакав, те се смије надати једноч онамо — у ону свету близину доћи. — И ја морам да признам, ја сам му завиђао за ту његову смирену душу и за тај његов пријенос својих жеља и нада из варивога свијета на други — ах — он је знао у који свијет. — Па када је послѣје Tedeum-а Лацица у свом куту запјевао:

Дај нам Бог здравља, а тому весела,
На том младом љету свега обиља! —

— онда је уз сребрне младе гласове Луцијине и Милкине, уз моћни пјев дружине, подигнуо се и Винцековићев глас, па је и он дрктавим грлом исцјевао стару божињу пјесму.

Кад изађосмо из црквице, није више било мрачно, као прије. Међу голим грањем дрвећа и над кровом курије продирали траци мјесеца, који се тик над брдо узвинуо. И сад је небески свод свијетао постао и пресијевао се њежним плаветнилом, а био је ода свуда присут звијездама и био је висок — висок у

том танком зимском зраку. — Само тихо и мирно бијаше као и прије, тек негђе далеко — далеко замнијевало је црквено звоно, па се прикладним и нејасним звуком носило до нас као гласба из даљине или као сферичне хармоније из висина. И ако је морало закренути к небесима, гђе су небројене звијезде сјајиле љепотом небештана и милим титрањем без гласа причале о неизмјерности свијета и живота, о бесконачном позиву вјечне једне воље, и нијесу ништа знале о старом и новом љету, — тек сваки је трачак од њих зборио, како кроза њих говори и сјаји се вјечност са својим временом без почетка и конца. И ситан — ситан оћутио се човјек са свим својим напрезањем и умовањем, те макар обајан од сјајне велељепоте над собом опет се радосно и некако лаганији склонио под стари кров древнога дома — у његов уски топли загрљај.

— Журите се, људи, с вечером! — викне Баторић према кухачу, а дошав у собу прво му буде, да је ишао запалити свјећице на божићњем бору. И сада се опет заори стара божићна пјесма: „Silvester пара...“; сâм Баторић, окружен од свију нас и обје ђевојчице уза се, први започе пјесмом, од које се сва стара курија испуни и потресу се трошне стијене и прикључе се пробуђене птичице у кавезима са пјесмицама својим — а у трећој негђе соби орило се од гласна пијева цврчкова. Био је диван, слатак час — и ја сам погле-

дао малу Милку, те један трен ми буде, као да гледам анђела, — тако близу — тако близу ћутио сам се небу.

И тај красни час буде тек прекинут, кад се на вратима покаже наш Родерик. Сад је био у посве другој тоалети. Још кокетнији и још краћи жакетић тамно-смеђе боје обујмио му плећасто тусто тијело, прслук бијаше из руњаве тамно-модре свиле, а панталони сјајили су голубињом сивом бојом. Дапаче промијенио ланац од сата. Сад је имао дебели око свега врата овјешени ланац са огромним медаљоном. Власуља пак чисто се љештила од помаде и увојци чврсто и тврдо коврчаху се од сљепочица према шији.

— Љубим руке — љубим ручице — пре-
свијетли ergnan — и милостиве госпођице! —
Љубим руке — молим — молим, да ми се до-
пусти пољубити милостиве красне ручице, —
кликташе Родерик још њежнијим и слађим
гласићем но обично и зобајући се, ступајући
тек по шиљцима својих лак-штифлета, облети
и хофратицу и кћерке њене у један час, да
свакој дугим — онаким масним цјеловом по-
љуби руке.

— А ми већ два сата овђе — и госпо-
дина тајника нема — није баш за нас нај-
ласкавије! — обијесном шалом подругала се
Луција.

— О — о — госпођице Луција! Не за-
служујем тога прикора — моје мисли биле су

једнако код дома, — одврати с емфазом Родерик, па се онда ближе к ђевојци пришуља, те јој на по гласа тронута но озбиљно рекне: — Ви једнако сумњате о мени, — а увјеравам Вас, да сам увијек и мишљу и чувством код Вас — и ни код које друге.

У то се Ванко појави у палачи са здјелом и позове нас к вечери.

— Милим те, ујаче — не смјести крај мене господина Родерика! — допрхне к Баторићу Луција, а Милка такођер сврати к њему своје очи, које су исто казале. Баторић се насмијеши и намигне им, да је споразуман.

— Виржика, ти ћеш предсједати, а господин Родерик нека буде уза те с једне стране, а Ерцигоња с друге. Ђевојчице, ви к мени — и једна и друга. А ви, господо остала — како изволите.

Покрај Родерика с друге стране био је Радичевић, те ђевојке нијесу му ни насупрот дошле. Он погледа трагичним погледом к Луцији и слегне раменима, као да није он крив, што се тако збило. Истом сада замијетио је Родерик Винцековића. У Загребу не би га никад погледао, али овђе, знајући како Баторић љуби свога биједнога пријатеља, скочио је од столице и онакав, са повезаним око врата убрисом похитио к Винцековићу, па га срдачно и љубазно поздравио. Ценек се посве смете и прогунђа истом штогод. Већ кад је Родерик оно прије вечере ступио у друштво,

клањао му се Винцековић дубоким поклонима, не чекајући, да га Родерик опази. Сада пак чисто се у ништавило губио и час га називао „magnifice“, час — дапаче као да се исправља — рекао му „illustrissime“.

— Молим — молим — то нијесмо! — прекине га Родерик, потрептавајући му раменице.

— Ах — illustrissime — ја — и Винцековић се поново збуди и не дорече, а Родерик већ му је леђа окренуо и пожурио се на своје мјесто.

Код вечере још је једноч бацио трагичан поглед на Луцију, пун сажалења и тјешења. Но — Ванко је носио у једној руци „фриганог крапеца“, а у другој „младога сомека на паприкаш“ (Родерикове ријечи), и лице Родериково засја истинитим заносом и дебеле уснице задрхћу од ганућа. С љубављу му очи захвате огромне здјеле и краткопрсте тусте ручице с невјеројатном енергијом забоду вилицу у јествину, да онда полагаано — полагаано режу на тањир и принашају к устима, да и нос и зуби и очице своју насладу нађу. Ах — разумио је он, како се једе, и његова велика љубав к свому округлому тијелу чињаше, да је с великим ентузијазмом и озбиљним размишљањем проучавао, које су јестиве најбоље и како се најсласније приређују. Истина, тај ентузијазам који пут је скривио, да је желудац на „своју субординацију“ заборавио, но Родерик је стога увијек уза се

носио шкатуљицу бикарбоне, и осим тога никада није био без неколико боца „Хуњади Јаноша“.

— О — о — о — *illustrissime domine* — пак је и ту зајчек — знам, да је на ражњу печен и у шпекец добро замочен био! — кликне код друге здјеле Родерик, а спазивши у лијевој Ванковој руци такођер здјелу дивљих патака, њежно — њежно — готово плачно изусти: — *O domine Christe* — пак и рације су ту! Бормеш ја ћу и једно и друго! — У далекој својој узбуњености посве је — заборавио и на Луцију и на све друге, нити је слушао здравице, што их наздрављаше *perpetuus* Ерцигоња. И тако мало да није пречуо, да су и хофратица и Луција и Милка добиле друге другаре, а не њега. Дашто кад је вечера свршила, онда је опет бацао своје најватреније и највјерније погледе час на Луцију час на Милку, а хофратици је стао живо причати из свога путовања у Марбург и Грац, што га је прије двадесет година био учинио. Он је дашто приповиједао, као да је то недавно било. Видећи, да се Луција и Милка ни мало не занимају за његово причање, он је који пут гласније стао говорити, но ђевојке не би ни тога опажале, већ су и даље своје стварце чеврљале старому Баторићу, који их је с насладом слушао, те је далаче пропустио, да се умијеша у разговор господе, која стадоше да се о политици препиру и ријечи им

од часа до часа све живље и бучније постајале. И сâм Родерик престао је са својим заносним описом „кифла“, које је у Грацу јео, те се умијешао у разговор. Он је политику силно мрзио и није радо признао, уз коју странку пристаје. И сада је стао кратким својим ручицама мирити људе. Но ни Ерцигоња ни Радичевић нијесу пазили на њега, нити се обазирали на његове ријечи: — „Али — господо — што ћемо се о томе препирати, — данас је старо љето, — та — та — шта ћемо о тој несрећној политици!“ — И тако се политички разговор једнако даље распредао. Ссим Винцековића сви се у њ уплитаху.

• Најзад и сâм Родерик. У Брезовици наравски — он се силно на Ерцигоњу свалио и дапаче прекорио народњаке. Није га ни то смело, кад му је подјашприст спочитнуо, да је под Бахом своју каријеру уловио. Позивао се он на свога пријатеља Диониза и понављао његове тврдње и тврдње свога заштитника грофа, сина онога грофа, код којег му је отац служио. Имао Родерик добар нос — и ћутио је одасвуда, да се нека промјена спрема. Онај његов тубасти широки нос имао је прекрасан њух, и још је сваки пут нађушио, на коју ће страну ствари превагнути, — па је он зато сада имао „куражу“, да очито призна, како је његово срце увијек стајало онђе, гђе и сада стоји. Ударио се сада неколико пута у прса и тајанствено дао на-

слутити, да се ево овђе у његову џепу налази знаменитих писама, која му дају право да говори, како говори.

— Знаду напокон велика господа, тко им је пријатељ и да се на Родерика свога увијек могу ослонити! — кликне напокон с емфазом. — Па и знаду, да нитко више не љуби овај наш красни завичај загорски но ја, — а — могу с поносом утврдити, да свога Родерика и цијело Загорје љуби.

Ову расправу прекину ђевојке, које се спремише, да лијевају олово. И казало на сату све је даље и даље одмицало. Нека тишина стала је владати друштвом и могао се чути сваки подрктај нихала са реским штропотом спуштајућих се огромних утега, којим навјешћиваху, како час за часом гине у неизмјерни понор прошлости. Чисто бијаху ови ситни кобни звуци као уздаси издишуће године и бијаше свима, као да над нама лебди дах свеопће пролазности и како ништа — ништа није наше, до једино тај садашњи час, али и он ето тек што се роди, већ га нестане пред нама. — Весели посмијех и недужна радост ђевојака код лијевања олова отимаше нас црним и болним мислима. Жарких лица гледаху Луција и Милка у облике, што се свакојако слагаху. Наполак им тобож тек до шале било, но — зналични, раширени погледи, којима су пратиле сваку капљицу, куда ће и камо ће, говораху и прејасно, да у

истину питају ту страшну сфингу — будућност, — што им доноси и што ће им хтјети да искажо унапријед. — Ах — та младост толико има још да пита!

— Гле — гле — код мене као да каже, да је ово градски торањ — и мало језеро пред њим; — гледај, Милка — зар није тако? — јави се Луција прва.

— Аха — ти мислиш — на — запријети јој прстом Милка.

— Но — не, али гледај — одврати за- жарена лица Луција. — Управо торањ — готово. Па Бог зна, чији торањ — али торањ јест. А што код тебе?

— Ах — код мене — гледај ништа — саме некаке магле! — Сви са занимањем пратисмо ђевојке, но највећма Родерик. Он је свакако хтио да види у Луцијину олову не торањ — већ своју главу, а код Милке гледаше у оним маглама почетна слова свога имена и презимена.

— Да — да — тако је, госпођице милостиве, — једнако говораше. Бог зна, што ће нам нова година донијети?

— Али како ћеш — да буде код обију покуса ријеч о теби? — прекине му ријеч Лацица, а ђевојчице се грохотом насмију.

— Бог би знао — Бог би знао, — једно ће тек бити — но да — говори можда тек о сродству!

— А тако — дакле наш Родерик кани — е

па живио, кликну Ерцигоња, а ђевојке одлетјеше с оловом из себе. Но као да је остало под старим трамовима још увијек онога тајанственога чара, што га носи у себи свако питање будућности, и старци западоше у разматрања о тајнама живота. Брзо је преузео главну ријеч magnificus Радичевић и брзо је из разматрања о вјечној тајновитости, којом се преде људски удес, запао да прича о четир-димензијалном свијету и да се тужи, како'у њега нема никакова дара да види духове. Лацица му се гласно насмије и одмах стане сипати као из коша силне своје доживљаје са појавама другога свијета. Родерик запутио као риба — готово, занијемio и одрвенио. На широко његово лице засјела сада бескрајна страва и натегнуте укочене црте чисто попримше страшан — грозан изглед. Бојао се страшно духова, — а Лацица је за то знао. И често и пречесто бијаше у Родерика страшних часова силне унутарње борбе, кад би ишао спавати. Од страха желио си је друга у соби, — а опет несретна тајна његова живота не допушташе тога. И бијаше чисто драматичних опорба између тога страха и затајене власуље. Брезовица пак са својим мрачним собама и прађедовским покућством, са својим старим ужасним портретима била је од вајкада за Родерика готово зло. И да није било изврених печенка, рибе и дивљачи у Баторића, за цијело Родерика би ријетко и преријетко видио био

древни дом. Па сада му још тај луди Лацица долази с несретним овим бајкама! И као да тому лудову није доста било, што сâм „лаже и маже, да се Бог смилуј“, но он још навођа и Баторића и Ерцигоњу, да и они стану наклапати сваку и најстрашнију из кронике духовских догодовштина Брезовице и цијеле околице. Биједни Родерик готово је од муке замирао и сада је блиједо погледавао на Луцију, кдјој никада не би доста од тих „хисторија“, те је једнако молила сад овога сад онога, да настави своје причање. Извуче биједник из цепа комадић вуне, те попут неумрлога Одисеја, макар да није за њега знао, узме да си упи чепи вуном. Најзад, кад и то није хаснило, он покуша да скрене разговор на што друго, али — ни Лацица, ни Ерцигоња, а најмање Радичевић не хтједоше да га разумију. Коначно није му преостало, него да равно замоли, нека престану с тим ужасним стварима, које свакако узбуђују живце, а њему је забранио доктор сваку непотребну узрујаност.

— Није да се бојим, али опет — нијесу то обични разговори. Fine finaliter — свак може мислити, ја не вјерујем у те бабље приче.

— Што? Ви не вјерујете? — улети му у ријеч magnificus и узме сада посве озбиљно биједнику доказивати, да духови постоје. Као да је то код Родерика од потребе било!

— Постоје — постоје! — умијеша се Лацица. А баш ноћас је за њих велика ноћ,

Имаду право, да цијеле ноћи до зоре могу остати вани.

И само је још неколико часова требало, да казало ступи к бројци XII, те година ишчезне за навијек, да умах заврти своје коло ново лјето. Сада је све замукнуло и напето чекало глас старога сата. Винцековић је још с већим страхом гледао на уру, но што је прије Родерик слушао приче о духовима. Очито је било, да се старац боји, неће ли му нова година још кукавније дане донијети. И неколико пута збуњено ми је с уздахом шапнуо: — „Ах — што ће нам донијети! Само да нас још више не измучи!“ — А Луција и Милка са свијетлим образом и са веселим смијешком слиједиле су беспрестани тик — так уре и чисто тешко ишчекивале час, кад ће наступити нова година. Старци пак напунили чаше и тако се стали праштати са старим лјетом. Готово са шаптом пратили су наздравицу и тихо — тихо куцали чашама. Није за њих толико знаменит био наступ нове године, колико је то био одлазак — опет једне године. А у старој курији свуд је другђе, осим овђе у палачи, тихо и мирно. У другим собама истом сјаји свјетлост мјесеца, што се шуља кроз оканца унутра, те плази подом до супротивних тамних стијена и онђе титра и миче се по старинским сликама. На прозор покрајње собе показује се дио вањске ноћи са јасним својим зраком,

звјезданим небом и тамном гором, којој се тек на подножју савила танка — танка бијела маглица. Исти час нестане те слике и нешто тамна, у први трен силно огромна прекрије прозор. Била је огромна сова, што је на прозор налетјела. И тај мах замније на старом високом сату: цинк — цинк — цинк — и дотуче до дванаест. Година је издахнула, — у старом сату зашумио неки штропот — и на врх скочи кокот, те гласно закукуриче — гласом тако вјерним, да се доље у ходнику — гђе ли — одмах одјавио прави кокот са својим кукурикањем.

— Ето — ново љето! — кликне Баторић и зајева: „На том младом љету!“ — Сви се весело прикључисмо и са чашама у руци најавимо новоме љету наше жеље, наше наде и нашу радост. — И ма да се ништа промијенило није и било све као ето на часак прво, опет чисто бијаше човјеку око душе, као да је уљезло нешто ново, страно и непознато, те је часком нестало првашње пријатности и сигурности. Ну то — дакако — могаше часком само тако бити. Стара курија са својим ђедовским тамнилом и давно знаним сјенама, са својим топлим, готово материњим дахом, са пријатним пламенима ниско догорјелих свијећа и својом божићним накитом, а највећма с оном љупком добровољом старих људи, одгојених на златном свјетлу класичнога појимања свијета, — та — у таким приликама скоро је

морала одлетјети свака тешка мисао и избити само весела и драга воља. Па ми посједали опет око стола и зачели ново љето тиме, да славимо братску љубав и гостољубни стол. У слабу титрању свјетла под дугим сјенама, што се од свакуда' спуштаху по столу и по лицима нашим, ми заредасмо здравицом за здравицом, од веселе ријечи скоро се такођер сложи пјесма и нитко није помишљао на кревет. Паче ни хофратица није се тај пут потужила, да је глава боли. Први се сјети на починак пријатељ Родерик. Ипак му се призријеваше, да би могло здрављу шкодити, ако тако дуго бдије. Ишао дакако у сусрет новој бризи. Бојао се, да иде сâм спавати. А сви су већ тако разређени били, да није имао друга. Наговорио Ерцигоњу, да он иде с њиме, али подјашприст се исприча, да је са Радичевићем. Лацица му се сâм понуди, ну њега опет не хтједе Родерик имати. Послије смо га чули, како буди Ванка, па га наговара, нека иде к њему спавати. Ну старац му одврати, да мора бити у близини Баторићеве собе, и упути га, нека узме к себи стару „мајерицу“ Катку, јер другога чељадета у курији нема, друго све је отишло. Није било друге, — биједни Родерик послуша Ванка и позове Катку к себи. Лацица се злобно насмијеша и излети из собе на ходник, одакле га дуго натраг не бијаше. И замрла је већ курија сва у сну, а њега још увијек није било. Што је гурсуз

радио — тко би то знао? Али није могао проћи сат, када се старом куријом разлегне ужасни крик двоје на смрт престашених гласова, а за час се силном лупом растворе врата једне собе и по ходнику стану овамо — онамо трчати боси кораци, те се раздаде силно и плачно викање за помоћ. У један трен полетјесмо сви из наших соба; — и сама хофра-тица с Луцијом изађу на поље, умотане у своје дуге путне кабанице. А Милка се пре-страшено стисла међу врата. Са високо уздигнутим свећама расвијетисмо ходник. Ту се у скрајњем куту тискало, отимало и рвало двоје појава: — стара мајерица и наш Родерик. Али какав! Главу му прикрива уска ноћна капица као у жене, подвезана чврсто под вратом, но посве у чело запала, а тијело му завија дуга ноћна кошуља и ништа друго. Истом по ријечима могосмо посве сигурно одлучити, које је Родерик, а које мајерица. У свом великом страху, или што је једнако држао очи затворене, није нас он ни препознао, као што није ни знао, да га мајерица држи и тиште за врат, већ је једнако викао, да га „црвена госпођа“ гуши и тлачи. Истом кад већ нијесмо могли да се даље уздржимо од хомерскога смијеха, — онда је отворио очи и препознао нас. И први му поглед захвати Луцију. Макинално сегне за главом и у тој брзој кретњи потегне несрећан своју капицу низ лице, да му је пред подбрадак пала — и гола

лубања засја пред нашим очима — ах и пред Луцијом! — Плачним гласом стане причати страхоте, како је најпрво нешто плазило по стијенама, како су стале његове папуче по соби летјети, — како — ах он није могао ни да све исприча и заклињао се живим Богом, да се не враћа више у своју собу.

— Али овђе је студено, — ајдемо у палачу, — одлучи Баторић.

И сви одосмо осим госпођа у собу. — Лацица такођер, па му се Баторић строго запријети прстом. Родерик несрећом ступи пред зрцало — и мало те није пао у несвијест.

— Је ли ме Луција видјела? — упита грозничавом брзином.

— Видјела — видјела — одврати Лацица.

— Видјела! — кликне болно Родерик и спусти се на столац, да си покрије објема рукама лице.

— А ја хтједох данас да славим заруке! Куд ћу сада — она ме неће више — та жене су тако слабе и пазе на те лудорије!

У то се доље на дворишту зачује, како силном брзином дојурише кола, те се за час страшно стане лупати на врата. Родерик пре-страшено скочи са столице и плахо упита, што је то?

— Ух — то је страшна ноћ — дакле и оваке се ствари збијају — ах — *illustrissime* — *illustrissime* — то је гнијездо духова!

— Та — то је нетко дошао! — умпри га Баторић и отвори окно, да пита тко је? Доље се објави јурасор Шебешић.

— Нека опросте, *illustrissime!* — викаше из дворишта — али је ли овђе господин *magnificus* Рац? Сву ноћ га тражим; — био сам код хофратице у Крижевици — и онђе ми казаше, да је господин Родерик овамо отишао. А имам симну штафету за њега — из Загреба — од Ексцеленције. Молим, дајте отворити двор.

Сâм Лацица похити доље и пусти Шебешића у двор,

— Што то може бити! — питасмо се у чуду, а Родерик стојаше на широко устубоченим кратким ножицама, у дугој својој кошуљи усред себе, поправљајући ен ноћну своју капицу.

— Од Ексцеленције? — мрмљаше сâм себи и кимаше главом, као да се не може ничему довинути. Винцековић пак из свог кута у старом подераном свом шлафпроку, некоч зимској кабаници, једнако му се клањаше, ну не доспје, да му што рекне,

Шебешић, чим у собу ступи, хтједе предати писмо — но није препознао Родерика.

— Молим, дајте овамо — јави се Родерик и прими лист с достојанством, с којим се писма ексцеленцијâ примају. Полагано отвори и приближив се посве свијећи, што ју Винцековић држао у руци, узме читати.

У први мах као да му се замаглило — нај-прије је посрнуо — онда је од весеља скочио — управо скочио у зрак и слатко се насмијао. Но тај час се усправи, високо главу подиже и оптрим, до сада у њега никада нечувеним гласом изусти: — Господо — ја сам ваш велики жупан!

— Што — што! — кликнемо у први час баш тако, као да нам је тко казао, да је мјесец међу нас дошао кадрили плесати.

— Amice Винцековић — нека прочитају лист Ексцеленције! — одврати тек Родерик и узме достојанствено два три корака онако бос овамо онамо ходати.

Винцековић прочита лист: — „Драги amice Родерик! Как смо се задњи пут при грофу Ханзију спомињали и они ми рекли, да би хтели назад ву службу — али примерну, — то сем их ја таки на око взел, — а покехдоб как знају онај норц Лудвик најенкрат је в опозицију прешел и так никога немамо за супремеш комеша, — то сем ја дворској канцеларији них предложи и денес је дошел декрет. Ја им гратулирам; — знам, да су госпон разумел и да ме бују помагали, кај им бу стем лекше, кајти су и у господском двору и в мужкој колиби једнак облублени, а и --- не фали им *pervus gerendarum* — кај всим другим в оној вармеђији чисто и чисто зменкало је. Нај таки к мени дојдеју — кајти споменек је *propter informationes* велико по-

требен. Ним змирум од детиштва наклоњени итд.“

И кад је Винцековић готов, Родерик се поставио чело стола и с прекрижаним рукама преко прсију чекао честитке. Но — досјети се да је у кошуљи и хтједе из собе, да узме барем шлафрок. Али — покрајња соба била је тамна и он се врати к нама, те замоли Лацицу, да му донесе шлафрок.

— Ах — хвала — хвала — *illustrissime collega!* — захвали Баторићу, кад му је честитао, па му се око врата баци. И свима другима љубазно захваљиваше, ако и није било више трага његовој пређашњој слаткој њежности. Из сваке ријечи провиривао је сада висок достојанственик. Дапаче шлафрок набацио је некако више као ментен него ли као шлафрок, а и ноћну капицу натулио је у вис, како се калпак натуљује. Та — мора да приличи и у свем изгледа као „*magnas regni*“! — Најзад није баш промашио. Ваљда није то тако тешко, те се пред згрбљеним леђима ваљда само од себе даје.

— Морат' ћу одмах — још данас брзо-јавити кројачу у Пешту, да ми начини магнатско одијело. Али коју би боју изабрао? И мора ми хисторички какав крој наћи. Да — да — још данас. Ох — колико ће то стајати новаца! Али — *dulce pro patria mori* — и ја радо жртвујем тај трошак на олтар домовине и милога мога народа. А морам — права пу-

цета узети. — Би ли од карниола било доста добро? Дакако — дакако.

— Само си лијепо начините — да се Луцији што боље свидите! — рекне Баторић шаљиво.

— Ах — мали мој анђелак! — са њежним пређашњим својим смијехом одврати Родерик. — Сада је немогуће — премлада је за тако високу част: — та ја сам сада у рангу генерала, — то дакле ипак не иде, да би такво дијете дошло у ранг и била исто што и генералица.

— Ја сам још јучер знао — *illustrissime*, — да сте велики жупан, — казивали ми у Загребу. И ја сам мислио, да пресвијетли господин већ све знаде, — јави се Винцековић.

— Знао сам, да ће нешто бити, али опет — нијесам мислио, да ће Ексцеленција тако за свога пријатеља скрбити, — ах — племенита је оно душа. Ја ћу и Вас, господине докторе, препоручити. Што бисте жељели?

— О — молим *illustrissime* — ја сам већ за све престар. Куд би са мном! Но баш — да будем каки аркивар — ил' тако што — било би ми ипак поможено.

— Е па добро! Господине докторе -- ја Вас именујем својим жупанијским аркиваром и уједно зачасним подбиљежником. Нека буде ово први мој уредовни чин.

И седамдесет и толико годишњи старац, који је унаточ својих двају докторских ди-

плома сада истом постигао сигурно мјестанце, мало да није пред новим великим жупаном пао на кољена од превелике захвалности. Први пут у његову животу да му се срећа ненадно насмијала, па што зато, ако је и овај смијешак још увијек био таки маћухински — и толико пун ироније. А ја сâм, гледајући сада на Родерика и на Винцековића, оћутио, како је слијепа и неразборна сила, што прати људе на њихову земаљском путу, и нехотице ривале ми се на уста ријечи: — „А што би онда човјек држао до успјеха у свијету?“

* * *

И био је Родерик пресвијетли силан велики жупан. Учинио све онако, како је Ексцеленција жељела била. Што милом — што силом, али најзад свагђе је нови *illustrissimus* изашао побједником и није било мјеста у жупанији, које му не би било подигло славолука. Од свију највише се страха напатио јадни Лацица у вјечној бризи, што ће бити, ако *illustrissimus* Родерик сазнаде, какви су то духови у Брезовици били.

СТАРЦИ

(ДАГЕРОТИПИ ИЗ ПРОШЛЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ)

I

Спремасмо се Баторић и ја на пут. Хтио старац да посјети пријатеље, којима су добра нешто даље лежала. Како често бива, тако смо и ми за лијепих јесенских дана једнако одлагали путовање, а кад установисмо дан — ето ти у једаред зиме. А сутра већ да крећемо!

— Бит' ће снијега! — чуо се под вечер из дворишта бабљи глас.

— Е — воли Св. Мартин на бијелцу, — отповрне из далека други мушки глас, пропраћајући Св. Мартина крупном клетвом, што

тако рано доноси зиму и отимље стоци пашу. А ми сједимо горе у палачи за столом, па се и ми једимо и жалимо на зло вријеме, бојећи се за наумљени излет. Не би се Баторићу иначе толико на жао дало, да мора код куће остати, — та редовно није из своје Брезовице ни к најближим сусједима залазио, али тај пут се радило, да види два три још једина своја друга вршњака. И спремао се већ одавно, готово сваке јесени, да старце посјети, но сваке је године нешто у супрот дошло — и он је сваки пут остао код куће.

— Баш као да се све противи! — рекне сада. — Сваки пут мораде неки ђаво да дође, те нијесам могао да идем. И сада опет — то лудо невријеме! Али — овај пут идем, па ма баш „фратри“ из неба падали.

— Тек пази, *illustrissime*, да се не поквариш! Ипак можда да одгодимо?

— Та — увијек тако! Не — нећемо тако. Опет *revera* — враг је зима — па вјетар! Али нека — ја морам да идем. Све ме нешто вуче, да видим Бењоша, готово се бојим, неће ли му се што догодити! — Дашто — то су лудорије — али опет! — и он не доврши изреке, тек повуче из луле и духне силан дим. А у дворишту задргља штропот од колица и за час ето на вратима Лацице Кунтека.

— Ето мене — *illustrissime domine*! Дошао сам, да питам, иду ли господа сутра?

— Зар би и ти?

— Па да — ако ме узмете са собом.

— Valde bene! Тако да — мој Лацица!
И добро је — *tres faciunt collegium* — па
ћемо лашње вијећати. Што дакле мислиш?

— Да се иде! — одврати одлучно Ла-
цица, који је увијек с истинским заносом и
узбуђеним срцем славио Бењошеве печенке.

— А вријеме? Ха — што кажеш томе?

— Трице и кучине — то је тек онако —
сутра бит' ће најљепши дан.

— Ух — сад знам, да је сутра и буре
и снијега. Још вазда је твоје прорицање
слагало.

— Молим — молим — *illustrissime domine*
— ја опет кажем, бит' ће и дај да се окладимо.

— Не, нећемо се кладити — тек ићи
ћемо.

И тако буде посве за стално утврђено,
да сутра путујемо. Стари Ванко добије одмах
палог, да приреди „вука“ (путну бунду), ви-
соке крзном ошите чизме и путну торбу.

Сад је *illustrissimus* запао у најбољу вољу,
тек се жалио, што Лацица не игра тарока и
тако нема партије. Помисли да пошаље по
Ерцигоњу и Петровића. Но кад је већ Ванко по-
шао до врата, да шаље кочијаша по њих — ето у
собу Радичевића и Паштровића. Враћаху се од
Имбрице Добојевића, славна весељака у сусјед-
ству, па им се обојици познавало код каквога
су стола били. Баторић чисто кликну од ра-

дости видећи тако испуњену своју жељу и тек да се с њима изруковао, похрли у покрајну собу, гђе својом руком раствори столић за картање и нажеже свијеће.

— Зар збиља полазиш сутра? — запита га magnificus, док је Паштровић бацао карте, тко да игром започне.

— Дашто да идем! — одврати Баторић.

— Optime — optime! Чујеш Ђука, — illustrissimus иде. Сада мораш и ти да идеш. Јер знај, illustrissime — и ми се спремамо. Тек Ђука ставио увјет да не иде, ако ти не идеш. — Да — осим нас иде и Петровић, иде Ерцигоња — па и Шебешић.

— И Шебешић — живио! А Добојевић — зар?

— Не — он не може. — Опет има некаке сплетке с некаком женскињом. А знаш — то му је псао.

— Баш би лијепо било, да и он иде — али добро и тако! —

И кад се нешто прије поноћи разиђемо, буде договорено, да Паштровић иде с Радичевићем, а Лацица и ја с Баторићем. Морали смо стога нас двојица остати у Брезовици.

Већ око шест сати пробуди нас Баторић. Стари се Ванко с важним и свечаним лицем покаже на вратима с очишћеном већ одјећом и обућом нашом. Давао си изглед силне послености, у истину пак био је сав узрујан и узбуђен. Тако — како давним давно јест,

што је тако спремао господина свога на пут! Које ли блажене и сретне спомени нијесу бродиле пред душом његовом — спомени младе и снажне!

— А што ти, стари, мислиш — неће ли запасти снијег? — сврне се Баторић к њему, док је он сагнув се стављао чизме уз кревете.

— Понизно хвалим на питање њихову господству — могло би — хм — да падне — а можда опет и неће. Тко би знао! — одврати Ванко дипломатично, не знајући, што би господару милије било.

— *Per amorem Christi* — глете глупака! — плане старац. — Ђаво си га знао — ти што си старији, као да си све луђи! Други сељак твојих година три дана у'напред знаде, какво ће вријеме бити, — осјећа то он као како стари гусак. Ти пак посве као да си побенавио.

Ванко се задовољно насмијеши.

— Та биће снијега — дашто да ће бити — али тко би знао, хоће ли одмах — то Бог сâм знаде — а може бити да га посве и не буде. Али бит' ће — а за усјеве добро.

— Не питам ја за усјеве, — тек како да идемо, ако заврти снијег?

— Како њихово господство изволи. Но — ићи се може. — И Ванко се пригне к прозору. — Оданле са истока као да се чисти и ведри. Неће запасти!

— Ведри се твојој глави — па и то не!
Та мрачно је напољу као у рогу.

— И неће запасти — вјеруј, — *illustrissime*, ја то ћутим у свим костима! — огласи се Лацица и журно скочи из кревета, да и он полети к прозору.

И тако ето нас око седам сати на колима — у широкој и спретној Баторићевој надичанки. Буторић се вуком завио од главе до пете, запалио лулу и тек наполак слушао Лацицу. Тај је сав блажен био, што се ишло, и рачунао већ сада, колико ће печења бити у Бењоша. Ванко се устубочио на козлићу уз кочијаша Јурића и силно се надувао од зиме или од важности.

Зрак је био хладан. Иње се посуло по брадама, по гуњевима и висјело коњима уз леђа и под трбухом. Свуд је још било тихо и непомично — онај далеки, на по смртни мир зимскога јутра. Истом се почело данити. — Тек на истоку свитале небосклоном сиве, дуге и ниске плохе. Над нама се гањали сад још тамни облаци и бродили су к југу. Магле није било. Мало по мало прошириле се јасне плохе са истока, па у сиву бљеску зимскога свитања појављале се пред нама и за нама нејасне црне громаде ваљда или шуме или далека села. Најближа стабла уз цесту или у ливадама истом се у растрганим контурама распознаваху. Не чује се још ни врानе ни врапца. Тамо у боку поља

доста близу цесте мишљаше Баторић, да види лисицу клипсати к бријегу из ноћнога лова. Пролазећи у близини села и селишта не видимо нигђе човјека, а из оканаца сељачких домова титра овђе — онђе блиједо свјетло запаљене лучи — једини знак, да свијет више не спава. У тој самињи јавља се само ломот наших кола по смрзлу тлу и јасно звече прапорци наших коња. Ма да је јутро сиво и ливаде блиједе и дрвеће голо и све некуд обамрзло, празно, без гласа и без гибања — опет и одавле прши неком посебном љепотом, неким драгим миром, а главно тајновитом полутамом, у којој као да мимо лица журно пловећи зрак шапће човјеку старе приче и чудне бајке. А око се губи сањарским погледом у недоглед. Још више ти пак буде слатко за таква осамљена јутра на пустој цести од тога, што ти све срце стјече на тај мали простор, на ком сједиш — и ти се у духу и у осјећају тиштеш и риваш к дружби својој, па ти се душа таласа од милих и слатких чувства пријатељства. И мораш тада да гледаш путне другове с јаче узбуђеним чувством, с њежношћу запиње ти око о леђа кочијаша и иноша — а и саме главе коња и дијелови трупла, па задње им ноге некако те се дојимљују дружевно и скупно — готово то је све скупа један мали свијет за твоју душу и за твоје срце. Ах — и тако пусто, глухо мрачно јутро зимско има свога чара — има свога благо-

слова. И кола хрле даље и даље. Давно је изгинуо оку хатар брезовички, прођосмо већ и Каменицу, стигосмо у Радаково. Ма да се разданило, било је ипак без праве свјетлости и бријала је снажна студен. Ваздух одисаше од дима — влаге — сагњиле траве — чеса ли! Гђе би прошли покрај кака крова, видјесмо, како се птичице сабирају под стрехом и налијећу дапаче под прозоре. Згњурена тијела и накострушена перја тиска се једно до другога, па ситно и жалосно цврчи, загледајући се у вис. Та — готово зима је ту. Лаџица ипак остајаше код свога пророчанства.

У Радакову видјесмо кочију пред двором. Погодили смо одмах, да Радичевић јамачно чека Паштровића. Опазивши нас, зовне, да сиђемо и узмемо малко ракије.

— Не — не. Далеко је циљ, — одврати Баторић. Даде ипак суставити кола.

— Та нећемо ваљда најпрво к Бењошу? Предалеко је. Ти мислиш и онако да се свратиш и до Диониза. Останимо дакле данас код њега.

— Да, али мене једнако нешто вуче, да што прво будем код Бењоша. Чудновато — чисто сам нестрпљив.

— Је ли данас или сутра — исто је, — примјети Лаџица.

— То је баш истина. Па и до поднева не стигосмо више к Бењошу. Он пак тачно у дванајст к столу.

— Е па добро. Бењош би се љутио, да

му прекасно дођемо. Данас дакле идемо до Диониза. И к њему има добра три сага, — одлучи Баторић.

— А ево поспанца Паштровића још нема. Увијек тако. — Да — оно што ми рече, да те к Бењошу тако вуче — никако ми не иде из главе.

— Ха, гле шпиритисте! — насмија се Ла-цица. Баторић ништа не одврати, већ запо-вједи кочијашу, да потјера. Зраком је стало јаче струјити и кад и кад полетјеле над нама велике пахуље снијега.

— Ето — твога лијепога времена! — окрене се Баторић к Лацици.

— Ништа то! Вјетар ће све растјерати — красно ћемо путовати.

Сви се насмијасмо Лицичиној тврдњи, но — Баторић ипак није био незадовољан. Давно невиђене околице занимаху га. Сваку промјену умах је примјетио. И западаше у спомињање прошлих дана. Који пут му налети на лице тужни одејев и усне прошалћу: *tempora mutantur!* — али највише се ипак ра-довао, што му је суђено још једаред проћи крајевима, којих сваки кутић крио је за њ овај или онај доживљај. Упусти се најзад да говори с Ванком и да га пита, сјећа л' се овога или онога. Ванко је знао за сваку сит-ницу и био као писана књига и кропика онога доба, што се пред духом Баторићевом у очиглед познатих околица из давнине своје

повраћао. Дашто — он је навађао мирно и без сваке сентименталности и глас му није подрктавао као у Баторића.

— Ах — куда је то све прошло! — уздахне старац. — И збиља не умреш у једанпут, — сваки час ти нешто отме — па кад си стар — онда ти напокон није остало — него измучене кости.

Око једанајст сати стигосмо пред Јасеницу, имање Диониза Балшића, друга Баторићева још из школских клупа. Двор јасенички из даљека нас на високом бријегу поздрављао. Укусно грађени његови зидови пријатно су се и у самом мрачном оном дану бјеласали између тамно-зелена грања младих јела и оморика. Дуги елегантни прозори отмено се свјетлуцаху и балкон у прочељу, обрастао зимзеленим биљем, имао је на себи нешто кокетна и кићена. Градио је тај дворцац прије којих четрдесет година садашњи власник Диониз, нешто попуштајући у оним годинама завладалој манији за новим елегантним ладањским дворовима, а главно, јер му супруга, рођена у граду, тобож није могла привикнути мрачној курији ђедовској. — Осим тога постао је за рана висок достојанственик, те му се чинило, да мора по тому и угледнији дом имати. И тако је оставио стару кућу доље у јарку и повукао се на брдо. Гледало се одавле на три цесте. Старац Диониз ваздан је био код прозора и пазио на

мимо јуреће кочије. Пазио он са сиљном нестрпљивошћу, која ће закрнути у његову алеју. Кад би кочија даље пројурила, старчево би лице запримало чисто љутит изражај и грдна клетва попратила би како кочију тако и господара њезина. Но — зато кола — што скренуше у дом — та — чисто с ђетинском радости и гласним веселим повиком поздравио би их и благословио. Пратио их је погледом пуним блаженства и узео зурму пред очи, да види, тко је та добра душа, те не заборавља ни њега. Био он на гласу, штоно руска ријеч „хљебосол“, — жељан увијек гостију. Врата његова двора била су увијек сваком широм отворена и свако је могао бити сигуран, да ће бити објеручке дочекан и славно погоштен. Прође ли му који дан без госта — онда је говорио са благопокојним царем Титом: *diem perdidit!* Тако је у њега било од вајкада. — Дапаче и за родитеља његових бијаше већ Јасеница једно од најчешћих стецишта цијеле околице. Диониз је дакле тек слиједио стопе ђедова, а слиједио их у томе доиста вјерно. Од рана јутра до касно у ноћ шумио двор забавом и буком. Није се у томе ништа промијенило ни онда, кад су с престанком подаништва настали други одношаји; није се промијенило, ни кад је недавно изгубио оба сина; није се промијенило ни када је прије таквих петнаест година обудовио. Није наравски пролазило то онако лако. Тро-

шио старац сву силу и унаточ лијепе „хо-фратске“ пензије, успркос лијепа имања, он је био вјечно у неприликама новчаним и ваздан се натезао са крштеним и некрштеним лихварима. Ну ђеце није имао, био готово сâм, — а љубио је госте. Лашње му је било, да се натезе са жидовима и са кршћанским штедионама, но да се бори против своје страсти и против љубави за гостовање и чашћење. На ново доба и на старе своје дане није се ни за што друго тужио, но што покрај свега свога гостољубља који пут ипак мора да сâм за столом сједи. Та — измијенило се вријеме и у том. Сусједа и вршњака помало понестајало, покосиле их године, — а млађи нараштај и страни путници као да нијесу знали, или нијесу хтјели цијенити његова гостољубна двора. Кад би тако сâм био код куће, онда би он — душа од човјека — готово постао тираном и своју стару рођакињу, — што му је кући предстојала и била силна богомољка и неизмјерно стидљива господична од шездесет година, — мучио тако, да јој је за свега обједа или развијао атеистичке теорије и подругивао се редовно папи, што си ципелу даје љубит', или пак цитирао крупне верзове из Блумауерове Енеиде. — И редовно са сузама у очију одбјегла би од стола сирота Нанета, а Диониз би си дао донијети „patience“-карте и слагао — слагао, хоће ли му изаћи, да ће ткогод ба-

рем послѣје ручка доћи. — Дашто — таких дана опет није прегуство заређало. Није наиме истом гостољубље и љубазност ресило јасенички двор, у њему се и јело и пило изврсно. И ма да је све у двору било уређено и уприличено доста на великашку и елегантно, — опет није било трага каквоу стјешњавању и пренављању великога свијета, па и најчедније и сасвим плахо биће од првога часа осјећало, кано да је код куће. Нису тому сметале ни бијеле рукавице иноша код стола, ни француске ријечи старе Нанете, којима се радо набацивала, ну којима је тек часком који пут успјела да престраши каквоа младића јака или капелана. —

— Нема Диониза на прозору, ваљда је већ тко у њега? — спомене Баторић, кад закренусмо у јасеничку алеју. Али истом што је рскао, покаже се на крајњем прозору дебела рука како отире мраз са стакла. На чисту плоху видје се сада крупна округла глава с црним далекозором пред очима.

— Неће нас у бундама препознати! — рекне Лацица и замахне руком према двору. Баторић му ништа не одврати, јер је пазио на коње, што су по замрзлу блату с тешком муком вукли кочијицу на бријег, а нијесу били на оштро потковани. Од напора полио их зној, те се од њих дизала густа сива пара — као ситна магла.

Стигавши напокон пред двор, нађосмо код врата иноша, гђе нас чека.

— Јесу ли господин сами? — упита Лаџица.

— Нијесу. Имаде доста госпoде.

— Ето читаве славе! — кликне Лаџица и мигне лукаво очима према мени за леђима Баторићевим, док унилазисмо у двор, те се попесмо уза стубе.

У то се већ отворише врата супротивне собе у првом кату.

— Ессе — ессе — *noster illustrissimus Cornelius! Valeas — amice* — та — пожури се — иначе ето мене медвједа доље! — јави се старачки, од изгубљених зуби пискутљиви глас, и ето за час до прве стубе кућедомаћине, старца година Баторићевих, нешто мање свјежа и чила од силне дебљине, која му је ниско тијело посве округлим учинила и сакривила тешке, троме ноге. И лице било пуно и широко са дубоким двоврсним подбратком.

Старци се честито ижљубили и изгрлили, но на ходнику је било хладно, а Балшић се плашио прехладе и прозебе као врага. Није он цијеле зиме ни излазио из собе. Зато нас и сада брзо повуче у собу. Овђе је сабрано било цијело друштво и собом се само ваљали облаци дима од духана. — „Што ли сам био рекао! Хе — ти докторе — нијесу ли ми очи боље од твојих? Хтио се Ашбајер окладити,

да ти нијеси — бајаги познаје он твоје коње, — али мени је једнако све говорило, баш да ти си — пак — препознао сам твој хисторички вук.“

— Ха — ха — ха — дај, амице, сједи. — Још јучер очекивасмо вас. И лијеп нас се број сабрао — све у твоју славу — ал' није те било — па онда одлучисмо, да те данас чекамо. И вармеђинска комисија остала је овђе, — ма да прекосутра имаду малу скупштину, али је рекао велики биљежник, да теби за вољу остаје, па ма баш вицекомеш из коже искочио.

— А тко ти рече, да ћу доћи? — упита у чуду Баторић.

— Ех — писао ми Лацица!

— Ето брбљавца! — Е — Лацица што си опет урадио? Хтједох да изненадим, а он пише.

Лацица не одврати ништа, одшуљао, се у најдаљи кут и затјерао одмах оне тамо у хомерски смијех како лудом шалом.

Бијаху у друштву сами познати људи. Осим великог биљежника жупанијског, који је у котару на великој истраси био против домаћега јурасора, — затим домаћи жупник, два три сусједа властелина, неколико пучких учитеља, капелана и опћинских чиновника. Сви се радовали Баторићеву доласку. И зато, кад је домаћина шљивовицом наздравио старцу, свакако је с весељем куцнуо с њим.

Прије нашега доласка друштво се дјеломице картало, а дјеломице — како у оним годинама друкчије није могло бити — политизовало. Балшић је био и страствен тарокиста и страствен политичар. За вријеме свога јавнога дјеловања вјечито је он знао окретати кабаницом према вјетру. Паче и под Бахом довинуо се он — негдашњи Илирац и комисар бојнога одсјека Јелачићеве владе — наслова „хофратскога“ и постигао високу службу. Ни октобарска диплома није прекинула његова напретка, те под Соркочевићем — ето из њега великог жупана. Но — откада је у мир ступио, био је увијек и дошљедно окорјели опозиционалац. О приватном његовом значају вриједио само један глас, а тај је јасно и гласно говорио, да је душа од човјека, пријатељ да ми га тражиш — једном ријечи човјек прекрасан. Напокон и као политик — никада није изгубио љубави за свој народ и за свој дом, нити је икада своме народу и своме гнијезду претпоставио туђи народ и туђу кућу.

Сада је такођер за кратки час уплео Баторића у цијелу политичку распру. Утјецаху у њу сви, а да се ипак није знало, уз коју странку ил' уз који програм стоје. Тек погађати се могло, да их „владајући систем“ тишти, а највише порезни оврховодитељ и сусједна градска штедиона. Највише је политизовао велики биљежник, човјек средње доби

и одјевен у уску народну ношњу, но више мађарскога кроја. Био то Марко Брчић, такођер заступник на сабору, гђе је на глас изашао као прилични говорник и силно нападао у говорима својим Беч, камарилу и злогласни црни кабинет. Сваки свој говор закључивао би попут благопокојног Катона: „У осталом, мислим, да је већ вријеме, да једноч престане познати црни кабинет своје црне нити плести и да већ једном пусти народу, да дође до устава. *Dixi* — и кличем: живио устав!“ — У осталом био је човјек миран и благ као јагње, те сва жупанија вољела га силно. Управо ради овога његова срца увијек би „мала скупштина“ њему повјеравала истраге против жупанијске господе, јер он је увијек знао тако удесити, да је сав свијет био задовољан, а највећма онај, против кога је „инвестигацију“ водио. Управо и тај пут јурасор Милчић сав је од блажености и захвалности сјајио, те сваку ријеч биљежникову одобравао. Истом кад најави инош, да је стол прострт, престане распра.

— А гле — заборавили смо с том лудом политиком и на тарок! — у чуду се тргне Балшић и приступи Баторићу, да га води у „палачу“.

— Шта ради Ерцигоња? Да ли се марљиво карта? — Еј — да си ми га барем са собом повео! — рекне Баторићу, идући к столу.

— Та — за час бит' ће овђе! — кликне опет брбљави Лацица.

— Тако! — Та то је прекрасно. Е — господо — опростите — онда треба, да још чекамо с обједом. Јурићу — ти ћеш још про- стрти за господина подјашпришта, — или чекај! — Можда још тко дође! — обрати се Балшић с веселим лицем к Лацици.

— Нека слободно простре још за два — три мјеста — бит' ће још тко! — лукаво отповрне Лацица.

— Тако — тако ваља! — кликташе Балшић и наложи Јурићу, да рашири стол. И кад није за четврт сата још никога било, он је трчао од једнога прозора до другога, изгледајући, да ли се примичу каква кола. Готово, да му је лице изражавало и страх и забринутост, да обећаних гостију не буде. Дакако сазнавши, да је и Паштровић с Ерцигоњом, онда је разумио, зашто задоцњују, па се примирио. Лацица пак — он је већ проклињао и задњи чавао на колима Радичевићевим, што их још овђе нема. Бојао се, неће ли се препећи гуске.

Најзад стигоше и Ерцигоња, Радичевић и Паштровић, па тако могосмо к столу. Шебешића није било. Морао је код Имбрице остати. Ма да се рођакиња Нанета величајно-снижено владала и сипала француске и Бог зна како још непознате ријечи, дапаче и рукавице задржала на рукама, јер је не-

давно читала, да је тако нека грофица или кнегиња обичавала, — опет није могла тиме сметати брзу развоју свеопшег весеља. Балшић — а и његови гости бијаху сувише „господа хорватска“ старог кова, а да би се дали с таким тричаријама сметати. Избила скоро на површину посве слободна воља и већ послуже чорбе наточиле се чашице и са „post jusculum — ригум“ — зачеле „латинске“ шале. Нанета, црвена као маков цвијет, буљила је у тањир преда се — тобоже застрашена и постиђена, али — ловила је сваку ријеч. Мислила она, да разумије и латински.

Код говедине устао је Балшић и заносним говором, као да је у скупштини или иншталацији, поздрави госте своје, на челу им Баторића.

— И господо моја — настављаше удиљ — ова велика срећа и част, да ме је посјетио мој давни друг, запремила ме је свега тако, те ја не могу сâм да равнам одличним овим друштвом. Ја ћу дакле по старом загорском обичају умолити пријатеља Карлека, да он равна мојим столом:

— Живио столаравнатељ Карлек!

Друштво бурно поздрави именованог функционера, на гласу весељака и у цијелој околици најљубљенијег столаравнатеља. Имао он у малом прсту све параграфе крижевачког и стубичког штатута, а знао је кићено и „цифрасто“ наздрављати, да му се нитко није

могао отети. Гђе је он равнао столом — тамо је зацијело друштво било весело. И сада чим се слегла бура за првога ентузијазма, он је моћним грлом заповједио: „silentium“, — са хвалом примио именовање и поздрав славнога друштва, развио свој равнalachки програм, који је састојао у строгом вршењу прописа штатута, те се открио као силни „апсолутиста“, затим је одмах именоввао два „фишкуша“ за свају помоћ. — И све је то чинио с младеначком једрином и лакоћом, а — био је Карлек можда тек коју годиницу млађи од кућедомаћине и Баторића.

Имао Карлек Бошковић у близини мало „имањце“, на ком је којекако господарио и доста тешко животарио. Службе није хтио примити, јер се увјек и редовно налазио у опреци са свима владама, што слиједише једна за другом. Исто тако није хтио, да си исходи одвјетничку диплому, јер и ту би требало, да се малко помоли, јер је тек „цензуру“ вербецијанску имао, а није положио испита из нових закона. Но најзад пролазио је и без дипломе. Жупанијски судци примаху га и овако. Да је више марљивости било у њега, могао је и доста заслужити, но — тко би онда равнао столовима готово у читавом Загорју? Унаточ своје високе доби и лака бучна живота, он је још грепак и увијек здрав стајао овђе и лице му се руменило, сиједа коса била густа и са презиром гледаше на

другове, који морадоше за наочарима сегнути. С већим пак још презиром позираше на млађу генерацију, која није била ни сложна ни вољна, да се држи свију прописа крижевачког статута, нити се знала тако развеселити и узнијети као он и његови вршњаци, којима у осталом такођер није признавао, да су исто што су им оци били. Увијек је он с истинитим ганућем причао о свом оцу, који је толико јео и пио, да су се једном, кад је у Бечу боравио, сјатили око његова стола сви гости у гостиони и зјали у њ као у како чудовиште, што је цијелу мјеру вина на душак испио и за један оброк наручио пет порција „бифтека“. Дошао онда к њему посве озбиљно неки Бечанин и понудио му добру награду, ато хтједне да се у „вурстлпратру“ покажује. Бошковић senior наравски учинио је становиту кретњу на ту понуду, да је сиромах Шваба одлетио у задњи кут, — али дуго још послије питао он код куће све пријатеље, што ли је „глупе Швабе“ у таково чудо могло натјерати, — а син Карлек још се сад дивео оцу.

Кићеним говором започео је данас Карлек своју службу, наздрављајући најпре Баторићу, којег је присподобио час Нестору час — Бог зна зашто — Св. Јосипу. Другарицом му наздрави Нанету и одреди, да ову здравицу мора цијело друштво попратити пуним чашама, из особита поштовања према наздравље-

ним. Баторић исто тако захвали, те освоји својом веселом, духовитом ријечи и у старца необичном живости читаво друштво. Иста Нанета била је посве предобљена. Па као он тако и сви други на кићене поздравне говоре Карлекове одговарали „цифрасто“ и многоријечно, те је готово изгледало, као да смо у неком парламенту, а човјек странац зацијело би се морао дивити опћенитој рјечитости и говорничким талентима. Најзад — већина их била из доба негдашњих још вармеђинских конгрегација и спадала оному поколењу, које је неоч у истину странце тјерало у чудо, како сватко од тих људи представља ако не баш Цицерона, а оно свакако човјека „моћна на ријечи и говору“.

И тако се сједило дуго за столом. Код печенке донесли огромни „биликум“ на сребру тањурићу са кључевима и соленком, јер капелан и један учитељ били су први пут у кући код обједа. Карлек је свечаним говором понудио најпрво једному, а онда другом силну чашу, пазећи код натакања, да ни једне капље до врха не усфали. Још је строжи био код испијања, гђе је правио „пробу“ с окренутом чашом на „нокту“, да види, не остаде ли која капљица. Тако је дошло, да се је свеопћа радост и живахна забава силно размахала још прво довршена ручка — и на fine тјестенине, сладоледе, конфете није, на велику жалост Нанетину, нитко више пазио,

Уз непрестану шалу, обијесни смијех било и свакаке правде час политичне, час којекаке, но — није та правда сметала свеопћему задовољству и миљушну чаврљању стараца из њихових успомена.

Пред вечер дођу у наш круг такођер госпође и госпођице. Из сусједства дође најпре властелинка Крпачићка са својим двјема красним, тек из ђетињства искочилим кћерима, а мало за њима из оближњег трговишта три младе госпође тамошњих жупанијских чиновника са мјесном учитељицом, такођер младом, љепушкактом девојком. Ентузијазам Балшића и цијелога друштва био је неописан. И он и Баторић и Карлек посветили су се славном и вјештом галантеријом „старе генерације“ служби госпођа и госпођица, — па старим кремењацима готово те се очи закријесиле и образи успалили код тога и постали старци читавим младићима. Карлек је већ хтио да заплеше се учитељицом и тјерао учитеља, нека сједне у покрајњој соби „главиру“, да заигра „шотиш“. И можда би било сада већ дошло до плеса, да се није у једаред досјетио Карлек својој столаравнатељској дужности и пуном чашом наздравио красним дошљакињама, па онда „вандерчек“ за красни спол, затим посебице свакој дами, надјељујући им другове, којих није могао наћи у друштву, јер су већ сви били наздрављени, те им је морао одсутне

давати, за које су морали присутни захваљивати. А лијепе очи и мила лишца красотица наших готово обајала и зачарала нас све скупа, те се није ни онај отимао чашици, који је почео осјећати, да би добро било „малко одахнути“. — И није било више ни душе, која би у таке мисли забраздила, — а собом заори из свију грла стара илирска цјесма:

Наши ђеди рујно винце пили,
 Наши оци ђевојке љубили,
 Ај зашто не — ај не би ми итд.

Анакреонске ријечи и баканатски звуци силном се силом разлијегали двором и свачије лице запламтило, свачији глас затитрао, а старцима је било, као да их је која срећа врнула четрдесет или тридесет година натраг — и њихове очи биле су од суза орошене. Па и ја морам признати — најзад и није ме стид — мени буде, као да сам часком погледао у неко друго боље доба, пуно жарких чувства и доба свјеже и младо као јутро у мјесецу свибњу: — пред душом мојом ускрсну слике из илирских дана, — дана наше велике и праве славе. И онда ми је било као да је заћарлијао око мене слатки раскошни дах љубавних успомена или одјек лирске поезије — што ли — тек знам, да сам узнесен у блажен био онај час. Дашто — зачаравао ме такођер цијели тај дан својом веселости. Љубазност Баторићева, затим слав-

на добровоља гостију, њихова искрена, отворена, ничим нестјешњивана забава, непрекидна здрава и добродушна шала, која није ни на кога нишанила, њихов бучни разговор и недужна правда, у којој се није свака ријеч ни с једне ни с друге стране вагала, — све ме је силно освајало и било је око мене нешто као аркадично, а опет и нешто одабрано, — да — онај слатки мирни осјећај, што га тек међ' добрима, једноставним душама срце наше оћути. —

И кад је задњи акорд илирске пјесме замнио — подигне се Ерцигоња, стари Илирац, те наздрави хрватском у свеучилишту и позове, да се тако красни дан посвети сабраном којом свотом за подигнуће тога завода — ове вруће жеље цијелога народа. И тек што је старац своју рекао, подигне се двораном шумно „живио“ и кућедомаћина избаци сав новац из новчарке на стол, а за њим и Баторић — и сви други. Нијесу у политици сви били једнога мнијења, али у тој идеји сви су се на истој мети нашли и са заносом доприносили на „олтар домовине“. Карлек се такођер прикључио, и ма да га није Бог обдарио земаљским благом, то и он је дао, што је више могао. Није дакако уз то заборавио у спознавању своје столаравнатељске дужности, да казни Ерцигоњу пуном чашом вина, што је изрекао здравицу, а није се

код њега пријавио, нити дужни „штемпл“ испио...

Док се ми тако забављасмо весело и бучно, спустио се посвема мрак и слуге донијеше на стол свјетиљке и лустере запалише у свим собама. А напољу дигао се вјетар и сивим се мрачним зраком вртио и носио снијег. Баторић се сјети, да би морали до Бењоша у Жељницу. Но истом што је прву таку ријеч изустио, успротиви се силно Балшић.

— Куд ћеш у тој међави — па да и није тако, не, не пуштам те. Та — нијесмо се још ни тарокирали, — а гле и моји људи спремају већ стол за вечеру. Није то истом тако — кад ти дођеш! Не — не — па гледај онамо! — и он покаже према столу, гђе је управо тај час столаравнатељ Карлек познатом старинском формулом у има Св. Мартина крстио младо вино шаљиво-озбиљним начином уз „асистенцију“ Лацице и старца Радичевића. Силно весеље зашуми оданле — и инош је морао однијети све старо вино и донијети ново.

Из покрајње пак собе замњеше звуци гласовира и за час била је соба испражњена од столаца, сагова и столова, те је младо и старо заплесало.

— Видим да ту нема одласка! — рекне с посмијехом Баторић и намигне Ерцигоњи, Балшићу и Радичевићу, да пођу у трећу собу, гђе су столови за тарок приправљени били.

Истом око три сата по поноћи престала

је забава, па гости потражили кревете. Остали су готово сви у двору, — тек најближи пођоше својим кућама.

II

Друго јутро доста касно могосмо оставити Јасеницу. Балшић би био најволио, да останемо барем тај дан још у њега и чисто се љутио на свога шурјака Бењоша, што идемо к њему. Нијесу се они у опће превише вољели, нити залазили један к другому, стога нас није ни пратио Балшић. Иначе дашто — и он би био ишао. — Велики биљежник Брчић говорио је већ нешто, да ће се и он прикључити, но — сјети се „мале скупштине“, па болно рече, да не може у Жељницу. — „Да имам барем каква катану или ма каква скоротечу, — још бих послао у град, да ме не буде к скупштини, — напосокон може први подбиљежник мјесто мене — али овако! — Баш ми је жао!“ — говорио нам још код кочије.

Снијега није превише падало, али опет нас чекао злочест пут. Морадосмо за Жељницу скренути са краљевске цесте и ударити уским кланцем по опћинском слабом путу са замрзлим грудима блата и запусима снијега. Било сто јада! Снијег, истина, није више падао, на небу се дапаче гђегђе проказивале блиједо-модре чистине — али провоз биваше све страшнији.

Точкови се упорно задијеваху и коњи су једва једвице вукли. Баторић се ипак није ни циглом ријечцом жалио на своје путовање. — Та све га нешто вукло к старцу Бењошу Киринчићу, свому давном знанцу и пријатељу. И цијелога пута није но о њему говорио. Био Бењош још старији од њега. Происходећи из општине давне племениташке обитељи, која је вијеком вјековала по малим хрватским имањима и живјела од вајкада у чедним приликама малога племства и у службама трију горњих „вармеђија“, — Бењош је рек би искочио из овога реда и дао се у младости својој у војничку службу и служио као „катана“ у царској војсци. Но као царско-краљевски фенрик иступио већ из службе, населио се на рођеном дому, ступио у вармеђинску службу, и то одмах као судач, па се оженио сусједном властелинском кћерју — Агатом Балшићевом, сестром Дионизовом. Родио с њом четири или пет синова и три кћери, што сви одавно стадоше на своје ноге, те је најмлађи син живио већ умировљен у Грацу штајерском као царско-краљевски ђенерал. Жена Агата није живјела у Жељници. Одселила се она одмах, пошто се кћери поудавале, па се настанила на свом очинском имању Бисерници, а урадила тако, што се није с Бењошем посве слагала поради његове наваде, да је увијек залазио у собе ђевојачке и редовно оданле отео коју и настанио је у

собу за госте или за шпана, обасувши је прије свиленим рупцима, што би их скупо плаћао у загребачких „Грка“ или у путујућих Жидова. Који пут чисто изгледало у Жељници, као да је из нашега Бењоша постао каки шљиварски Louis XIV ил' дапаче Louis XV, сапет у конопљене окове каке сеоске Лавалерке или Помпадурке. Агата није имала ни достојанства шпањолско-хабзбуршке Марије Терезе ни анђеоске ћуди Марије Лепчинске — па није тих навада Бењошевих трпјела, и послејне многих бурних дана једва је ишчекала час, да јој кћери оду из куће, па онда пустила Бењоша „његовој вољници, његовој слободици“. Кад би се гђе на трећем мјесту нашли, — они су заради свијета чинили, као да нијесу завађени и тек су растављени, што се господарити мора с двјема имањима. Тако доживјеше обоје високу старост, и Бењош се радо пред несретницима, којима се над главама вијала папуча, хвалисао, да своје високе године доживљује истом што је Агата отишла у Бисерницу.

До ове своје слабости за красни спол бијаше Бењош човјек уредан, дапаче строг, а честит и поштен као сухо злато. У дугом свом вијеку никада није никому ничим наудио, никад се није огријешо о св. закон: „што нећеш да се теби чини, не чини ни ти другому“. Кад је једноч дошао у прилику, да види човјека, који је покрао силне новце

и унесрећио небројене обитељи, — он је с недоумијевањем позирао на њ и чудио се, што тај човјек изгледа као сваки други. Он је у правом смислу ријечи мислио: то мора да је нека неман, којој нијесу очи смјештене, гђе и његове очи, и која нема тек пет прсти на руци него десет панча. Готово није могао појмити бивство такова чељадета. Још му се више замразили људи, који отимају искрњему свому поштење и добар глас, — па читајући наше новине и слушајући правде политичких противника, гђе један другога сумњичи, да је страха, — старац би разрогачио очи — и није их појмио — тек по својој војничкој навади хватао се лијевога бедра, као да онђе тражи своју сабљу, да сасијече таке дивљаке.

Био Бењош и силно побожан човјек. Сваке се године барем три пута исповједио и причестио, радо читао св. легенде и постио редовно сваке сриједи и свакога петка, то јест — није се мрсило, те је мјесто мяса јео рибу и небројена јаја, за која је знао барем десет начина припремања. Слабост своју за своје Помпадурке добро је увиђао и спознавао се грјешником, али — тјешио се неизмјерном добротом Исуса Спаситеља, па и у то име сваке године у Мар. Бистрици спалио огромну воштаницу.

Двор му је био стара дрвена курија у забитну јарку, на стрму брежуљку, а ограђен дуговјечним липама и храстовима. Јаблани

су стражили љесу на котач. К самому двору водио пут, да се Бог смилује, — и ту су коњи и Баторићеви и Радичевићеви сустали. Морали смо послати Ванка по бироше, да дођу с воловима у помоћ. И тако се дову-космо у двориште.

На алтани дворца стајао међутим већ домаћина, крупан и широк старина. Живо је махао рукама према нама, држећи у једној недогледно дуги чибук, а у другој дебелу батину. И викао је на сва уста:

— Јаго — Јагице — пасја душо — гђе си! Јаго — Јагице! (— тако је било име садашњој одабраници —) кољи — кољи и „бибекe“ — и „гушчицу“ — и не позаби на рацице. Господа су ту! Кољи. .

И збиља нијесмо још били пред двором, кад из ходника скочи дебела млада сељанка у „фину бијелу перкаљу“ и црној суркици, па с ножем у руци похити к мајуру, гђе се је све орило од пуранских, кокошјих, пачјих и гушчјих звукова. Био Бењош познат у цијелој жупанији са богатства на пуранима и копунима. Не само што је силу тога код куће хранио, него он је уз то још половину својих њива и ливада дао сељацима у закуп, а закупнина се плаћала у пуранима, копунима и гускама. Волио старац добро печење и знао би рећи: — „Пасја душа — че не бум добро јел и пил — пак који пут и „бибекa“ имел на столу — кај је онда још свет и цело

живљење?“ — На двориншту и било, куд си погледао, све препуњено од разне живади. И док смо ми силазили с кочије, чуло се крештање хватане перади. Недалеко тукао момак по шкафу и Бог зна каквим зазивом дозивао к себи, да их храни, а оне се са свију страна тркимице журиле к њему. Око дуге ниске, сламом покрите штале врзла се млада јунад и излазиле краве к зденцу, — и све је било чисто и добро исхрањено.

Пред нас дојури мали некаки деран у капуту до глежања и с подсуканим за половицу рукавима, који ипак и такови прикриваху још руке преко прстију. Јацица је у капуту препознао негдашњу сурку Бењошеву. Чизме малоба бијаху тако огромне, да их је са силним штропотом вукао за собом. Но покрај све ове неприличне мондуре момчић нам је вјешто и хитро помогао, да се ископамо из кочија и ријешимо бунда. У курији је већ на ходнику одисало од сушена меса, сира и фришка млијека. А све мирисе надјачаваше кухани воњ кисела зеља и пржене масти, које цвркут ћа се овамо из кухиње чуо.

Домаћина се појави на горњој стуби.

— Valeas — Valeas — момче мој! — поздравим веселим, макар нешто опорим и пикутљивим гласом. — Но — gratias tibi, domine! — те си дошао. Пасја душа — да си тај пут слагао — ех, тешко теби онда! Здравом

— Ђецо, и ви! — обрати се и к нама, а Баторића објеручке загри.

Био старац сав огроман, — тек глава му била нешто малена с ниским челом, које бијаше дубоко обрасло густом, сивом косом. Лице било пуно и румено без набора, тек посве испрекрижано модрим и црвеним жилицама. Ситне мутне очице добродушно погледаваху редом на све нас. Кад се с нама изруковао, Баторића једног повуче на груди и гладио га по лицу, силећи се на мир и строгост, — а оно сав је од узбуђености и дрктао и готово сметено непрестанце називао га момчићем. Био тек коју годину старији, — али зато ипак у његовим очима Баторић је наспрам њега био дијете. Па и свој негдашњи „војнички карактер“ није хтио да запустити, те се издавао на строгу и важну. Иначе није готово ништа у Бењоша сјећало, да је био некоч царски официр. Био сав тешки, у удобну животу и мудрој безбризи загрезнули старац — властелин. Млађега свијета — дашто мушкога — није трпио. Зли језици тврдили, да је такав према млађима поради својих Помпадурка, но, — бит' ће више да их није поднашао, јер су му се некако сувише исхитрени, ненаравни — а опет осорни и себични причињали, — па и некако мекопутни, што навлаче рукавице у љету и у зими и што носе одијело посебно за свако доба годишта. Осим тога био он своје врсте

аристократ. Ма да је имао сву силу рода у сељачком оближњем племству, он је до свога грба много држао. Своме шури Балшићу није ништа више у гријех писао, но што је примио „хофратски“ наслов, јер „домаћи закони и стара конштитуција“ таква наслова не познају, већ по њихову зна се само за „тол-начника краљевске свитлости“ или „*pro consiliario Suae Regiae Apostolicae Majestatis*“. — Једно вријеме говорало се, да ће му сина генерала учинити аустријским баруном. Старац је сјео на то к столу и написао дуго писмо сину, гђе му се загрозио проклетством на самртној постељи и избаштињењем, прими ли барунство, јер „покехдоб навек је било и буде, да је хорватски стари племениташи и пред људми и пред Богом векши и зможнеши господин нег каков швабски фрајхер“. — Ово његово „племениташко“ становиште није га међутим пријечило, да у тридесетим годинама не стане уз Илирце. Дашто — много је у том одлучио његов пријатељ, славни и неумрли родољуб гроф Јанко Драшковић. Служио је као фенрик у истој пуковнији, у којој је прије њега био и гроф Јанко. Тада је и Драшковић увијек одлучно утјецао на њ, и он је једини понекле могао његову тврдоглавост свладати. Њему за вољу стао је дапаче учити „нови илирски језик и ортографију“ и био у жупанији један од најговорљивијих поборника, да се хрватски језик уведе

у јавност. Глас му није био никад приличан за пјевање, дапаче и ухо није било обдарено најбољим слухом (— он је овај слаби слух приписивао војној служби и канонади, коју је у битци код Лајпцига доживио) — но ипак редовно би већ код жеља запјевао старе своје илирске пјесме. Бијаше „душом и тијелом“ Славјан, и код његова стола била је стереотипна здравица: „Нека живи дух славјански!“, коју је увијек сâм наздравио и пропратио „орацијом“; служећи се код тога говором штокавским, који је из његових уста нешто страно и као пјевано излазио.

Кад се већ довољно изруковасмо, уведе нас домаћина у најближу собу, доста пространу, али посве ниску, трамовима посвођену одају. На три уска и мутна оканца тек се нешто полумрачна свјетла шуљало. Стијенс одавна бијаху небијељене, а трамови посве црни, па је тако у соби још тамније било. Огромна земљана пећ жарила се пакленски, те су птичице у кавезима зијевале од врућине. Простором се носио неки чудновати воњ, промијешан у исти час од свију мириса из ходника и кухиње и испрецијеђен још од задуха дима, свјежа иверја и духана. А одисало је такођер као од влажне шумске земље. Иначе је било у соби пријатно и љупко. Старинско црно покућство, задимљене велике слике светаца као у самостанима, непрекидно цвркутање птичица и праскање у пећи, при-

маше се душе некако драго и вољко. Па к томе љубазни, макар рогоборни начин старца! Увео нас редом у све собе, осам њих на број. Све су биле више тамне него свијетле. У свакој бијаше смјештен који по остатак из старога доба, у свакој међу прозорима стајаше уски диванчић наполеонских времена, у свакој је у куту стајао старомодни кревет, висок од силних перина готово до трамова, и у свакој соби бијаше исто онака огромна земљана пећ, као у првој соби, и свака је била наложена, да се је жарила. Усред зиме бијаше тако у Жељници права афричка врућина.

— Дакле ви долазите — од онога норца и вјетрењака Диониза! — узме у почетку разговор старац. Замјерао му, што се бајаги на превише великога господина промеће, а није ни племић „донационалиста“ са придјевком, већ на просто пуки „армалиста“. И није му још увијек опростио „хофратскога“ наслова. Ну главно се љутио на њега, што је у његовој брачној размирици стајао уз сестру си Агату, а био против њега! Још горе од Балшића прошао је поджупан, који га је био позвао, да носи бакљу новому великому жупану. Он — властелин жељнички, зацијело најстарији фенрик у царској војсци, — затим некоч велики судач, а главно: Ки-ринчић alias Богданић de Велико Пешће et Kiš-Ломница — па да се дргља у град и

онђе бакљу носи; — могао би таку почаст тек краљу апостолскому исказати.

— А како ти здравље служи? — упита га Баторић.

— Зашто питаш? Зар ти се чини, да лоше изгледам? — одврати старац сумњиво позирући на Баторића. — Хвала буди оному горе — здрав сам и крепак. Тек, истина — нијесам оно, што прво бијах, — али још стојимо ту! Открио сам бога здравља као стари Римљани, — и од када открих њега — не плашим се болести. А тај бог здравља крије се у стубичком извору, — па ја сваке године барем на један дан онамо, окупам се добро, дадем си крви пустити — и ето ме опет чила и здрава.

— Па живио! — кликне Лацица и узме већ да се руга Радичевићевој и Баторићевој слутњи. Но у прави га час прекине долазак малог а ђечака Ловрића, који најави, да је чорба на столу. Тај мах престао је сваки разговор, Бењош се огледа на сат и видећи, да казало стоји тачно код бројке XII — климне задовољно главом и поведе нас у „палачу“. Прије но је к столу сјео, прекрсти се и на по гласно измоли „Отче наш“. Огромни убрус привеже му Ловрић око врата, а онда он, дуго хладећи чорбу, с очитим ужитком вукао у се мирис пушеће се јествине. Завлада код стола шутња. Лацицу освојио готово светачки занос са сласних јела жељничке

кухиње. Од тустих оканаца, што пловљаху златожутом чорбом, од кисела као восак жута купуса до дивно испечене, јасно-смеђом корицом превучене пурице и гушчице са млинцима — ах — све га је испуњало радошћу и љубављу к животу. Кидаху се од њега уздаси блажени, — и сваки час морао је на прелуку пуце за пуцетом откопчати. Тек на по је пазио, што се око њега збива и говори. Дапаче и столаравнатељ морао је неколико пута да га опомене, нека точније прати здравице. Али што — није се њему јединоме тако згађало. Што да се уљепшавамо! И ми сви други дадосмо се свладати Јагићиним умјећем, па кад је на концу уз медањаке и папрењаке дошло воће, ми могосмо истом да се дивимо красној црвеној боји огромних јабука, а Лацица није више имао ни једно пуце да отпусти, — морао је и ремен на страну. Тим је лагља била служба столаравнатељу, и мало времена још, те је наш кућедомаћина већ трећу илирску пјесму запјевао.

Послије црне кафе натукнуо је Ерцигоња, не бисмо ли к тароку сјели. Но старац Киричић незадовољно махне руком, зачне четврту пјесму да пјева и позове столаравнатеља, нека наздрави штогод. Није старац волио картама. Никада не би узимао „проклете кипце“ у руке. У младости својој као фенрик изгуби једноч све своје новце. „Истом што сам сјео к столу“ — причаше — „и оде

новац, — оде као да си га спалио! Ах, у војсци је тако. Четрнаест дана нијесам имао што да једем, — тек суха круха и воде давао ми фуреџец од свога! Од онда — пасја душа и карта — не смије тај ђаво у руке моје и пред моје очи. Нијесам ја луда као Диониз! Па није ли љепше, да овако код чашице сједимо“?

И бијаше истина. Пролазило нам вријеме и без карата дивно и угодно. Ни не устасмо од стола. И кад је тачно у шест дошао мали Ловрић, да простре стол за вечеру, ми се сви огледасмо на уру на зиду и у чуду се запитасмо, камо је одмакло тако брзо то вријеме. Како и не би! Уске, у слабу свјетлу старомодних свјетиљака полумрачне собице, њихов топли зрак, цвркулт птичица у кавезима и пјесма цврчка за сваком пећи, све је то некуд вољко и слатко затомљивало човјека и звало га, да срцу пусти маха и раскрили крила чувствима својим. Стари Илирац Бењош није тек остао код своје здравице: „Нека живи дух славјански“, — нити је престао са причама својим о грофу Јанку и бану Јелачићу, он се узвиноу даље — даље још, чисто небу под облаке, па жарким ријечима и силним убјеђењем говорио о „мору славјанском“, којег се валови разлијевају од Леденога Мора до Адрије. Баторић му није протусловио, а није се ни љутио, што се старац ставља у таку силну опријеку с његовим осјећајима и

његовим увјерењима. Истом кад је Киринчић стао нешто да говори о „слабу чамцу“ и „ораховој љуски на валовима славјанскога мора“, — онда се *illustrissimus* тргнуо и стао исто онако жарко бранити своје увјерење.

— То твоје „славјанско море“ није него сањарија, утопија, за коју баш најмање ти твоји Славјани раде! — викаше раздражено *illustrissimus*, — а тај слаби чамац — та орахова лупина — то је тисугодишњом историјом посвећена држава, која је још горим навалама одољела. Та прије четрдесет година управо сте тако говорили. Били сте као људи на концу првог тисућљећа, који су такођер очекивали пропаст свијета. Тако и ви; — по вашим ријечима одавно би то ваше славјанско море морало све поплавити, — а ипак још смо овђе!

— Стани — стани! Ми смо се могли у времену прерачунати: — *errare humanum est!* Најзад тко ће на минуто погодити? И сами астрономи погријеше. Али у самој ствари — *in merito* — тко може казати, да смо се преварили? Куд ћеш да се преваримо поред чињенице, да се од Урала до Балкана шири једна те иста крв, ори иста ријеч — и иста пјесма. Ту је доста, да зато сазнадосмо, а друго — долази само од себе. Крв није вода! К тому пак још долазе наши непријатељи, који нам даномице доказују, како с нама расцјепканим могу учинити, што их воља. *Fine*

finaliter научит' ће из тога и наш свијет, што значи слога, па ће нестати данашњих јада и бит' ће Славјан свој у славјанском дому!

— Bene — али qui bene distinguit, bene do-
cet. — Питање јест: што је наравније: сједиња-
вати се по језику или по земљи? Повјест
доказује, да је земља била увијек први темељ.
Па и јест! Мени је ближи и сроднији мој
Шваба и Мађар из Славоније него Крањак
или Чех. У истој смо земљи, исти нас вјетар
бије — исто сунце грије — једно смо, —
ма да нам мајке друкчије говорише. А кака
права истинита заједница веже ме на пр. с
истим, па ма било — с Хрватом, ако је ро-
ђен и настањен изван Хрватске. Одлучује
географија — географија у политици, а не
етнографија!

— Бајаги! Што знам ја, што ти мислиш, —
тко би вас младиће разумио? Чему мјешати
и географију и етнографију овамо. Знаш, да
сам негђе читао, да је човјеку права домо-
вина матерњи језик. Нека се у Жељници на-
селе сами Тунгузи, а мојих Хрвата да нестане,
— да ли бих се могао још осјећати, да сам
код куће? Био сам војник — пак знам да-
паче то, да дођох из Италије у Салцбург.
И већ то, што овђе свакога разумјех, било ми
је, као да сам на по код куће. Истом пак
кад на бечком Neumarkt-у сретох Словака и
након толиког времена прозборих ријечцу
„brate“, буде ми, као да сам у Жељници.

Да — да — жива материнска ријеч — то је она главна спона! А та ће нас свезати све — све, који говоримо једнако! И старац заносно запјева рефрен илирске пјесме:

То је она силна моћ,
Ка ће спојит' све једноћ!

Но Баторић узме опет да му се противи. И Бог зна, докле би било трајало ово недужно и добродушно препирање и политизовање, да се у тај трен не показа на вратима — чудна појава. Стајао на прагу човјек на пô гол и бос. Одурне цуње висјеле с њега и само један дио стражњи од тобожњег капута одавао је да је некоч капут био модре боје. Лице му је било још младо, али од муке и биједи измучено и истрошено, а густа црвенкаста брада и плава замазана коса неуредно и нечешљано падаху на све стране. Ми га у чуду гледасмо. Он је масну своју капу пружио према нама, не говорећи ништа. Очито бијаше да проси, — а очи му ипак сијеваху и поносом и мржњом, и стидом и болом. Мени тај мах муне главом, како ли су смијешне истом држане политичке правде мојих старих пријатеља у очиглед ове појаве и како се нијесу ничим боље могле прекинути него овим случајем. Чисто сам оћутио, како су старе исто као и старци, који се за њих ражариваху, те како је и њима на скоро у гроб лећи, — а у адроповцу на вратима

готово да сам гледао, како се за њим придиже застор, што скрива будућност.

— Што желиш? И како долазиш овамо у собу? — крикне напокон Киринчић.

— Гладан сам! Дајте ми круха, новаца, — одврати дошљак слабир, муклим гласом.

— Ајде радит' — пријане мој! —

— Тражим посла, а нема га. Отпустили ме у Радобоју из творнице — осам дана већ сам без радње — а готово и без круха.

— Па што се нијеси доље у кухињи јавио? Пасја душа — доље ходи.

— Немојте тако — и ја сам човјек. Молим вас и нешто новаца, да могу даље!

Старац Бењош није никад пустио просјака из куће празних руку. Осим тога имао тај човјек у себи нешто, да му се ниси могао отети. И збиља сви сегнусмо у цеп, да га надјелимо. Ловрић га морао на Бењошеву заповјед одвести у кухињу, да му се јело даде. На пређашњи разговор нитко није више мислио. Што више — за првих часова завлада дубока тишина и сви смо шутјели. Не могу знати, како мисли изазва у старца ситни догађај. Но зацело могу устврдити, да је сваки од њих осјетио нешто као додир новог, посве им страног доба. Истина бијаше, да је из одаљена мрачна лица Бењошева сијевао јад и зрцалило се незадовољство, што је повријеђен „дужни напрама њему респект“, те се дан данашњи клатеж усуђује равно у

његову собу! Но рекао није ништа — од стида или љутости. Тек Лацица спомене нешто слично. Бењош га истом омјери са стране и уздахне, а Баторић промрмља: „— Да — да, не би се некоч тако што збило!“ Али — не дође до псовања на ново вријеме. Старци су стали хвалити прошло доба, кад је земаљски господин морао скрбити за свога радника — кмета и није га могао отјерати у свијет гола и боса, као што сада чини нови господар. Ова успомена на старе дане поврати брзо пређашњу добру вољу. Старом куријом опет се разлијегала весела ријеч и још веселија пјесма, те је било опет, као да смо педесет година натраг, у младости, мојих стараца. А онај „memento“, што га носијаше у себи адраповац — дошљак и који као да је сличан био грмљавини из даљине у жару љетњега дана, — нетрагом је замукнуо и није нам покварио тека код изврне вечере.

Баш ми довршивали оброк, кад се доље на дворишту зачују кола, а који часак касније покуца на врата нов гост.

— *Tarde venientibus ossa!* — строго, но ипак добровољно рече Бењош дошљаку, чим се је тек показао на прагу.

— Не — не! Знамо ми, да је код нашега Бенка увијек печенка у приправи. Гђе је Јагица — нека коље, — одврати дошљак и гласним хохотом униће у собу, баци од себе бунду, стресе дугим замахом од кучме-капе

енијег, па обрине дуде риђе бркове рукавицом и онда приђе к Бенку, који га објеручке дочека и огрли.

— Servus — servus, сине, — servus, Јанкица, кликташе старац свеудиљ, док је гост већ пришао к Баторићу, те се и с њим пжљубно.

Био то домаћи велики котарски судач Руњевић, властелин на недалеком добру Жубрици, човјек од којих педесет година, изгледа кренка и здрава, одјевен у кратко ловачко одијело и обут у огромне високе чизме из руске коже. Лов му је био најмилија забава, а службу своју вршио је праведно, не престрого, но ипак тачно; само му замјерали људи, што је превише маха пуштао свому писару-граничару, који је све тужбе и правде рјешавао, па је код тога нашао и прилике и времена, да си сагради кућу, понакупује земљишта и да се бави трговином коњском на велико. Руњевић знао за то, но закљопио једно око, јер „браца Стево“ био је у истину марљив као мрав и имао бистру граничарску главу и красан кумпанијски рукопис, — једном ријечи spectabilis Јанкица могао се ослонити на њ, да ће послови код суда ићи. Ако је судбену струку нешто слабије пратио, то је управну службу баш красно вршио. У његову котару биле су цесте у најбољем реду, све јавне зграде увијек поправљене и сваки час је основао коју нову пучку школу. Није код тога дашто сељак без

батина прошао, но Руђевић се лаћао тога само у крајњој пужди.

— А што тебе носи тако касно? — упита га Бењош, кад се је судица смјестио уз Ерцигоњу.

— Та — имали смо данас „конкурентноналну“ расправу за пут преко Жабинице. Био и поджупан. Дошао би био и он овамо, али има сутра малу скупштину, те је кренуо даље. Поздравља те.

— Хвала — и баш ми је жао, што не дође. Рекао бих му ради бакљаде.

— Ха — ха — ха! Дакле још се љутиш?

— Не љутим се. — Знаш, да Аурел није крив, — али опет — што мене зове — старца — пак Илирца! —

— Али — ја сам огладнио — дај Јагицу зови. —

Бењош лупи ногом о под и за час дође Ловрић.

— Реци Јагици да приреди за господина великог судица вечеру, како се пристоји. Хоћеш ли знат' казати? Ах — пасја душа -- пека Јагица сама дође.

Прође доста времена, док се Јагица показала међу вратима.

— Што ћеш господину великому судицу дати? —

— Већ сам заклала „бибека“ и ставила на ражањ.

— По твоја срећа, — пошали се старац и даде знак Јагици да отиђе. Но она остане.

— Што ћеш? —

— Молим њихово господство, би ли приредила воду за чај? —

— Чај? Дакако — дакако. То је славјанско народно пиће, — мора да се код мене пије, — одлучи Бењош.

— Е — да те чује наш *illustrissimus*, добио би грчеве.

Бењош се тек презирно насмијеша, а онда узме да пита судца, кад ће предузети „ликвидацију“ његових чинжењачких тражбина.

— Све је код жупаније. Мора да има Брчић код себе. Писат' ћу му. А што је то? Чини ми се, кола стадоше пред двором.

Судац се није преварио. Дођоше двије или три кочије, и за који час униђе у собу поджупан, велики биљезник и још неколико гостију, што су јучер код Балшића с нама били.

— Пасје душе — а што тако касно! Јаго -- Јагице — гђе си? Ах — живјели — да сте ми здраво! За данас вам нека буде вечера, али још једноч тако — и Бога ми, нећу вас нахранити. Вене — bene — само да сте овђе. Изволи, *magnifice* — и ти Маркићу — и ви, ђецо сва.

Поджупан Аурел Башић-Требињски, властелин на Грахову, био је човјек око шездесет година, па као свима тако се и њему слабо познавао број години. Средње висине, не прекрупна тијела, но апак јак и чил, одликовао се у цијелој својој вањштини хармони-

јом и гинкостн старе господске крви. Дугу-
 љаство лице бијаше више сухоњаво и јасно
 изражених црта, које би какова физиономика
 на први мах утврђивале, да је то човјек уман,
 благ и поносит. Дуги просједи брк даваше
 осим тога лицу сличност са старинским ђе-
 довским портретима. И био је Башић у истину
 човјек веома уман, високо паображен, изврсан
 правник, а још изврснији управник — а и
 човјек старога кова, што се тиче поштења,
 блакости срца и погледа на свијет, а љубио
 је домовину и старе њезине уредбе. Овим
 својим својствима имао је захвалити, да је
 „славно опћинство славне жупаније“, послнје
 што је изашла октобарска диплома и жупа-
 није искренуле, изабрало првим поджупаном
 њега, ма да није био ни с једном од домаћих
 обитељи у роду, нити је у вријеме старе
 вармеђије био у жупанијској служби. Као глава
 жупанијске управе, одликовао се настојањем
 за културним напретком пука и много тога
 напретка основао у својој жупанији, ма да
 је био заклетн непријатељ сваке бирократије
 и није превнше пазио на своје младе под-
 биљежнике, да ли точно држе уредовне сате.
 Бијаше у опште благ према потчињеним и
 сматрао се њиховим првим пријатељем и
 другом. Дашто много пута био би се могао
 за то покајати, али — он је држао, да више
 може добра ријеч по највећа строгост и да
 је сваки посао, учињен из љубави, више ври-

један но посао под мораш. По свом политичком увјерењу био је прије „душом и тијелом Илирац“, — а и сада није пристајао уз политику Коломана Бедековића и Левина Рауха, но готово је изгарао за старим хисторијским савезом с краљевином Угарском, увјерен да само тако може милој и славној његовој рођеној краљевини осигурана бити слободна и своја будућност. Управо стога није унаточ својих ријетких великих способности даље дошао но до поджупанства и до наслова „краљевскога савјетника“. Његова политика није никако могла до побједе доћи, а увјерења свога није хтео жртвовати.

— Па како си се одлучио — *magnifice* — те си ипак дошао? — Упита га судица.

— Ево Марко ме стигао на цести пред Јасеницом и рекао ми, да је *illustrissimus* Корнел овђе. Сутра је, истина, „мала скупштина“, но — па ће мјесто мене предсједати други поджупан. Нема ништо знаменито. — А хтио сам да видим Корнела — и Бенка. А Марко је исто желио. И тако ето нас овђе.

— Живјели! — кликташе Лацица, изгледајући се на врата, да ли Ловрић долази с вечером.

— Да — најновија новост! Под раскршћем у Јалковици срео сам великога жупана на путу из Загреба. Читао је код бана основу закона о жупанијској управи.

— Пак? — улете му сви у ријеч.

— Пак — жупанија по новом закону више неће бирати чиновништва. Именоват' ће их бан.

— Дакле ипак дође до тога! — болно се јаве неколицина.

— Баш као под Бахом. — А што ти сада на то, Маркићу, упита га злобно Ерцигоња. — Је л' то твој устав?

— Оде наша слобода — сад смо у рукама свакога, који ће имати власт, — замјети поджупан. — И тако сам ја задњи бирани поджупан.

— Сад је бирократија на реду! — дометне велики судач и луни бијесно по столу, да чаше зазвечаше.

А у свачијем лицу гледао сам и биједу и жалост и неко разочарење — готово страх, баш онако, како се види у људи, кад им стигне глас, да је који драги пријатељ умрo. И бијаше канда је одајом полетио анђеосмрти, остављајући за собом свој студени гробни дах. — Најзад та новост им је донијела вјест, да их оставља нешто од вјекова њихова, а то нешто била им је њихова мила, древна, слободна „вармеђија“, под сјенама које могуће имати „своју вољницу“ и гђе могуће бранити „слободницу своју“. Осјећали су сви, да у тој вијести шуми и тутњи громорни корак новог времена, којему они више не припадају — и које носи и њима само хладни гроб, као што је донело и њиховој „вармеђији“.

— Ох — да знаду Хрвати, што раде, — рекне Баторић, не би зацјело нили увађати таке новотарије! Тко је то кад видио, да сами иду убијати тако слободну и самосталну „институцију“, као што су наше жупаније са изабраним „магистратом“. Још у народа, који су посве своји, не би се разборити пријатељи слободе усудили да на такм посвећени храст стављају сјекиру, јер би знали, — да се тим ако не више, а то једне слобоштине лишавају. Некмо ли тек у нас; — ах — у нас је то главни штит против свакојакх навала био.

— Да — да — а где — прекине га Бенко — то барем нијесу ти „Илирци“ сакривили.

И старци настављаху даље своје јадиковке, те сам нехотице у себи понављао стари јеврејски псалам: „Покрај вода у Бабилену сједијасмо ми и плакасмо, чим на Сион помишљасмо“. Дође и вечера на стол за ново придонле госте, по добра воља још увијек не дође. И здравице су Ђрцигоњи пекако присиљено излазиле. Али наше старе хрватске куће и наши стари хрватски људи и њима око гостољубна ђедовскога стола још се увијек у тим уским скровним одајаницама наплнн и састали с успјехом. Па тако буде и овђе. Стари Илирац Бенко запјева у једаред:

Језика дар даде нам Бог,
Бог наш громовити. . . .

а за њим се поведу сви: — исти мој Баторић, можда први пут у свом вијеку.

И весеље завладала опет старим двором и пијетлови се већ други пут јавише, док се из старе палаче дворца још увијек орила и гласна пијесма и звонка куцњава чапа.

И сутра још остасмо сви на окупу, јер је Бенко најавио, да су у њега кољине, код којих да морамо сви остати. Да смо и хтјели отићи, не бисмо могли, јер је старац са свачије прилике дао точкове снимити.

* * *

И ја се нијесам никад жално на тај свој излет, гђе их толике виђех из „пређашње генерације“. Сад их нема више: или их прогута бездно гробова или их посакрили тихи закупци најдубље старости. А мени је толико пута тешко и пусто без њих, ма да ме гледа иста гора, исти брегови — исти ливаде и исти потоци. — И болно морам толико пута шаптати дивни Хомеров стих:

„Какав је лишћу род, и људима такав је управ“.

**UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY
BERKELEY**

Return to desk from which borrowed.

This book is DUE on the last date stamped below.

10000
442 8 1354 LJ

YCI19009

U. C. BERKELEY LIBRARIES

C046801987

